

VIGILIA

2014 / 11

Bibliai motívumok a kortárs magyar irodalomban

HALMAI TAMÁS: *Bibliás hangok a kortárs magyar költészetben*

SZÉNÁSI ZOLTÁN: *Kemény István Élőbeszéd*

című kötetének Káinjáról

HOVÁNYI MÁRTON: *A Hajnóczy-életmű kapcsolata a Bibliával*

Czigány György, Iancu Laura, Lázár Balázs és Marno János versei

BALÁZS KATALIN: *Egy Kapcsolat margójára és azon túl*

ORAVECZ IMRE: *Ókontri*

JELENITS ISTVÁN: *Tankönyv – egy a huszonehét közül*

Beszélgetés Oravecz Imrével

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Halottaink, halálaink	801
----------------	-----------------------	-----

BIBLIAI MOTÍVUMOK A KORTÁRS MAGYAR IRODALOMBAN

HALMAI TAMÁS:	Világos beszéd. Bibliás hangok a kortárs magyar költészetben	802
SZÉNÁSI ZOLTÁN:	„Nagybácsi és úzótt nagyvad”. Kemény István <i>Élőbeszéd</i> című kötetének Káinjáról	813
HOVÁNYI MÁRTON:	Hajnóczy Péter Szent/újraírása. A Hajnóczy-életmű kapcsolata a Bibliával	821

SZÉP/ÍRÁS

MARNO JÁNOS:	Átalakulatok (<i>vers</i>)	827
ORAVECZ IMRE:	Ókontri (<i>regényrészlet</i>)	829
IANCU LAURA:	Holdvilágnál; Idő; Őszben (<i>versek</i>)	836
BALÁZS KATALIN:	Egy <i>Kapcsolat</i> margójára és azon túl (<i>tanulmány</i>)	838
CZIGÁNY GYÖRGY:	Hat akkord (<i>vers</i>)	845
LÁZÁR BALÁZS:	Szárszó, 2014 (<i>vers</i>)	846
PETRŐCZI ÉVA:	Szürkeháj. Verses betegségkrónika (<i>részlet</i>)	847

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS:	Oravec Imrével	853
--------------------	----------------	-----

NAPJAINK

JELENITS ISTVÁN:	Tankönyv – egy a huszonhét közül	863
------------------	----------------------------------	-----

KRITIKA

RÓNAY LÁSZLÓ:	Egyszerű történet. Vagy mégsem? Esterházy Péter: <i>Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat</i>	868
NÉMETH NORBERT:	Odo Casel: <i>Az egyház misztériuma</i>	871

SZEMLE

(részletes tartalom a hátsó borítón)	874
--------------------------------------	-----

Halottaink, halálaink

Aki megszületik, az élők világába csöppen bele. A gyermek eleinte el se tudja képzelni, hogy az élők mellett létezik egy másik birodalom is, a halottaké. Hall ugyan családi történeteket olyanokról, akikkel soha nem találkozott, s akikről mégis úgy beszélnek, mint élőkéről, pontosabban: valaha-éltekről. Amikor először eljut egy temetőbe, csodálkozva nézegeti a fejfákat, síremlékeket: a nevek alatt a két évszámot, amely az élet kezdetét és végét jelöli. Aztán egyszer csak következik a nagy váltás: a családból, azok körül, akiknek körében él, valaki meghal. A növekvő gyermek lassan ismerkedik a számára új szóval, és edződik hozzá az új élményhez: valaki eltűnt az életéből.

Múlnak az évtizedek, és a két birodalom lakossága — az élők és a holtaké — lassan kicserélődik: egyre fogyatkozik az élők és egyre növekszik a halottaké. Az előtte járó nemzedék fokozatosan eltűnik az élők sorából. Akik valaha életének részei voltak, azok immár emlékké halványodva élnek tovább benne, helyükbe viszont újak lépnek, a következő nemzedék.

Élet és halál folytonos mozgásban lévő folyama mellett átfog bennünket a kapcsolatok hálója is. Akadnak köztük életre szólóak, amelyek átváltoznak ugyan a halállal, de meg nem szűnnek. Akit szeretünk, része marad az életünknek fizikai jelenléte megszűntével is. Elvesztése fájdalmas seb marad, de lényük valami összesűrítő-tisztító átalakuláson megy keresztül az emlékezetünkben. Másként történik ez a kapcsolatainkban. Sokuk előbb-utóbb elhalványul, szertefoszlik, bármilyen ígéretesen indult is. Talán még a fizikai halálnál is fájdalmasabb, hogy a szeretet is elhalhat az emberek között: a kapcsolat-háló ilyenkor szakad szét igazán.

Jézus új valóságot teremtett az élet és a szeretet rendjében is. A halálból feltámadott testében új világ távlatát nyílik az életen túl: sorsa Istenben folytatódik. Az Atya magához emeli őt abba az isteni valóságba, amely a földi életben kibontakozott emberségét átlényegítette és kiteljesítette. Keresztre feszítéscor testestül-lelkestül, egész emberségével támad fel, „megdicsőült”, ahogy követői mondták; mindazzal együtt, amit történelmünkben átélt.

Újraszötte a szeretet foszladozó hálóját is. Atyja támasztja fel: a világ megláthatja, hogy létezik egy olyan — isteni — szeretetkapcsolat, amely erősebb bűnnél és halálnál. A feltámadt Krisztus ebbe a romolhatatlan szeretethálóba von be mindenkit, aki a világra születik. A halál a feltámadásba nyílik bele, ahol kilügződik belőlünk mindaz, ami esetleges, töredékes, és megmarad — megtisztultan, a szeretet erejében átalakulva — az, ami igazán fontos. Az élet így válik teljessé a szeretetben, töredékesen már ideát, isteni beteljesülésben pedig Odaát.

HALMAI TAMÁS

Világos beszéd

Bibliás hangok a kortárs magyar költészetben

1975-ben született Pécsen. Költő, kritikus. Legutóbbi írását 2014. 10. számunkban közzöltük.

Kód és fundamentum

Hogy manapság az irodalom — s a kultúra általában is — kevésbé Biblia-központú, mint az európai művelődéstörténet hosszú századaiban volt, több okkal magyarázható. A szekularizáció eszme- s társadalomtörténeti folyamata; a globalizáció relativizálva gazdagító multikulturalizmusa; a keleti filozófiák/teológiák s mellettük a népszerű ezoterikus tanok térnyerése; valamint a klasszikus műveltség/művelődés általános visszaszorulása minden bizonnyal meghatározó tényezők voltak — s maradnak.

A keresztényi indíttatású, szakrális-metafizikus lírai hagyomány mindazonáltal a magyar irodalom fontos ága. Babits Mihály, Sík Sándor, Rónay György kiművelt katolicitása éppúgy fajsúlyos részét adja, mint Pilinszky János „evangéliumi esztétikája”, Nemes Nagy Ágnes karteziánus protestantizmusa vagy Vasadi Péter reflektált misztikája.

A „szent Bibliája lenne verstanom” (Babits Mihály: *Jónás imája*) metafizikus sóvárgásától az „Istenem, betakartál régen” (Pilinszky János: *Van Gogh imája*) misztikus ráismeréséig, a szelíd remekműtől (Takács Zsuzsa: *Üdvözlégy, utazás!*) a korszakos metaköltészetig (Borbély Szilárd: *Halotti pompa*) modern és legújabb irodalmunk számos változatban adja tanújelét biblikus érdeklődésének, érintettségének. Nem csoda: a Biblia a kereszténységnek nemcsak alapító okirata, de esztétikai centruma is. Szakrális erejű irodalmi szöveggyűjtemény, amely nyelvi és műfaji mintákat nyújt, s alakokkal, történetekkel, igékkel és motívumokkal ihlette meg kétezer év művészetét s közgondolkodását. Nemcsak szöveghelyeket kínált föl: szemléletmódra is okított.

Hatására jellemző, hogy a nem föltétlenül vallásos versek/költők, a profán poétika alakváltozatai is nagy kedvvel nyúltak-nyúlnak bibliai toposzokhoz; s némely lírai formációk (Kosztolányi Dezső, Petri György) tüntető vallástalansága sem szavatolja a teljes elszakadást a szakrális tradícióktól. Ráadásul nem is határozható meg mindig kétségmentesen, vajon az adott szövegben valóban szentírási (eredetű) képről van-e szó, avagy egy általánosabb jelképtan elemei jutnak szerephez. (A fa, az alma, a torony például az Ótestamentumból ismerős, de végső soron egyetemes szimbólumok; amint a tenger toposza is visszafejthető a bibliai hermeneutika eszközeivel — de hogy Tóth Krisztina *Deltájában* vagy akár Nádasdy Ádám különben Jézus-al-lúzióval is élő versében, *A tengerben* ez távlatos művelet-e: ízlés, nézőpont, *lelki szükség* dolga.) Elmondható még, hogy jobbadán inkább új-, mint ószövegségi inspirációról beszélhetünk — az Ótestamentum motívumanyagához visszatérő művekben is.

„A templom kiürült. És most hova?” (Nádasdy Ádám: *Éjféli mise*): ez a fáradt tanácsstalanság a *szentség küszöbén* kortapasztalat. De el nem fedheti azt a hitünket, hogy a Biblia kódja szerint olvasni-értelmezni szöveget és létet, a Szentírás fundamentumára építeni életet és katedrálisokat: olyasféle hagyomány, amelyből csak *egy élet árán* lehet kilépni. Olyan múlt ez, amelynek jövője van.

**Kortárs
transzcendencia:
evangéliumi esztétikák**

Témánk beláthatatlanul tágas horizontot nyit, így jószerével csak példálózni lehet módunk. Kiragadva egy-egy motívumot, megállva egynemely versnél, költőnél. Tűnődve csapongani, készen az elemző csodálatra. Irányok, változatok, lehetőségek kápráztatják, versnyelvi és világképi sokféleség nyugózi az értelmezőt: a kereszténység előtti magyar hitvilág lírai emlékezete (Kiss Anna), a vallásokon túli lét-szenvedély versnyelvi mozdulatai (Lator László), a katolicitás motívumkincsét hitvalló *áldásbeszédbe* szerveztető poézisek (Vasadi Péter, Czigány György, Iancu Laura), a zsidó–keresztény kultúrkincsből merítő lírai hitvallások (Balla Zsófia), szentírási portrék és parafrázisok (Székely Magda), zsolttáros hommage-ok (Gergely Ágnes) s nagyszabású zsolttárparafrázisok (Vörös István). A fiatalabb irodalomra is figyelünk kell; így Győrffy Ákosnak a középkori német misztikával érintkező, hamvasiánus prózaverseire; Sirokai Mátyás *A káprázatbeliekhez* című sorozatára, amely a sci-fik nyelvére hangolja evangéliumi levélbeszédét; vagy Kemény Lili *Jelentés a türannosznak* című versére, mely a Betlehemben történeteket helyezi szellemtörténeti távlatba. Jellemzőmód a keresztényi alapállás akkor is átragyog a formanyelven, ha vers és költője görög mítoszokhoz fordul (lásd Báthori Csaba Orpheusz- és Ikarosz-szonettjeit), avagy az itáliai reneszánsz fenségének hódol (Rózsássy Barbara). (Zárójeles sejtalem: a közéleti tematikát kedvezményező újabb kísérletek, a slam poetry fésületlen esztétikuma vagy a metairónia friss mintáit lelkes invencióval kidolgozó „új komolyság” paradigmává lehetnek ugyan, de a hitbőlcselet perspektíváiról saját érdekükben sem tanácsos lemondaniuk.)

Iancu Laura kétsoros Biblia-szinopszisa a kortárs teopoétikák művelőire is derűs szívvel ráolvasható: „Titokban teremtő Isten / Tanúkkal érkezik” (*Ó- és Újszövetség*).

Átvezető gondolatok 1.

„Embernek lenni azt (is) jelenti: éppen abban segíték neked, bárki légy is, és akár tudtodon kívül, amiben kell is, hogy segítsek; ez neked szükséges, neked meg kell.” — „Cinkosan szabadok vagyunk...” — „Nincs csekély, lényegtelen hazugság. Mind életet öl, s apránként rombolja a létezés iránti bizalmat.” — „Igen, a művészet. De csak ha már-már vértanúság.” — „...vissza kell térnünk a jóhoz, s kinek-kinek úgy, ahogy tud.” — „...a költészet Isten bioritmusa.” — „Az ember megváltója nélkül nem is értheti, hogy meg kell őt váltani.” — „Akinek van megváltója, maga is megvált.” — „...csak akkor van igazunk, ha szeretünk és ha irgalmazunk.” — „Boldog az az ember, aki lélekben ma is pásztor.” — „Olvasni, gondolkodni annyit tesz, mint ténylegesen hozzá-

adni a megértés keltette hőt a Teremtettek éltető hóállományához, hogy így késleltessük, s mintegy a kellő idejére készítsük az entrópiát...” — „Tomáš Halík szerint a vallásos ember csak szabadgondolkodó lehet, mivel Isten az ihletője, s Nála szabadabb gondolkodó nincs.” — „[a hit] Akarással könnyű madárröpülés — nyílzáporban.” — „...csak is az alkotói módon élt élet értelmes, (a maga esélyei közepette) teljes, hasznos és szép...” — „...a művészet nem a nemlét, hanem a drasztikus nincs tövében kel ki...”¹

¹A szemelvények forrása Vasadi Péter: *Sokan vagyok. Esszék.* Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2014.

A kert misztériuma

A kert (az éden, a kígyó és az alma) toposza a bűnbeesés és kiűzetés szimbólumrendszerének középponti motívuma. Petri György idézendő szövegének ereje alkalmasint abból származik, hogy a téli csendélet gyanútlan műfaji mintázatába a betlehemi gyermekgyilkosságok rettenetét is beleszővi: „Pottyanó gyümölcsök: / körték, maradék diók / nem érzik súlyukat / a puha hóban. / Hirtelen tört a tél ránk. / Fél, nagyon fél / a szőrtelen élőlény. / Piros alma / himbálódzik a tar gallyak közt. / Mint akasztott csecsemő” (*Kert*). Kemény István a kiűzetés és az apokalipszis komor narratíváit — a keresztény történelem két végpontját — kopírozza egymásra egy nominális stílusú (az elrendeltettséget így is nyomatékosító) kétsorosban: „Halk letekeredés zaja egy fa felől, / majd távolodó kúszás” (*Ítéletnap, este*). Tóth Krisztina költészetében a mitopoézis retorikája — egészen sajtószerűen — rendre a dezillúziós varázstalanítás szolgálatában jár el. Nem meglepő, hogy a bűnbeesés narratíváját is profán téma: egy párkapcsolati válság pszichózisa veszi nála kölcsön. *A kígyó* két szabad verses strófájában a soráthajlások feszültségfokozó s a metaforák egymást erősítő hatása adódik össze: „A kiűzetés alkonyán / (meleg nyár volt, merő kísértés) / a nyári locsolócső a hirtelen / nyomástól mint egy kobra / tartotta föl fejét, // és többé semmi sem folyt úgy ahogy / — mellesleg rossz mederben — / azelőtt: hiába / áztattuk szét mind a ketten, aznap / éjjel a fű kiszáradt.”

Gergely Ágnes egy újabb verse bibliai végpontokat köt össze, amennyiben a kígyó és a kert — *hiányában is* — fenyegető toposzához a stációk üres nyomorúságát rendeli: „Kertek nélkül is van bozót / kígyó nélkül kígyómarás / éjszaka nélkül vaksötét / tények nélkül hazudozás // éhínség nélkül éhhalál / rózsza nélkül rózsakaró / hosszú keserves út helyett / tizenegyedik stáció” (*És nem lehet*). Fodor Ákos hatsorosában az elvesztett éden nem kerti színtér, hanem — természettudományos áthallással — a víz közege; mindenesetre a visszatérés *helyett* kínáló út csak vertikális lehet: „Ölünk szaga, könnyünk íze, / idegenkedésünk a szögletes / mozdulatoktól / emlékeztet még vízi Édenünkre / — ám vissza: n i n c s. / Innen csak fölfelé” (*Szárazon*). Visky András prózaverse (*Jó a világosság*) a madár, az alma és a glória képét-képzetét szerkeszti végső rendbe a halottbúcsúztatás kerti szertartásában (egyszersmind a Genézis nyelvét is megidézőn: „És látta Isten...”): „Az éjszaka folyamán néma madársereg járta össze a kert érintetlen takaróját. / Kimerült, kővé dermedt harkályt, nemzetsége legfiatalabb

tagját kísérték utolsó útjára. / Az egresbokrokig vitték a fagyott tete-
met, ott ér véget a kitaposott ösvény. / Körbeállták az almafához kö-
zel eső, sűrű bokrot, kiterített szárnyakkal fölhelyezték a megfekete-
dett tüskékre. / Ragyogó feje, magányos napkorong, rőt fényt szór a
kertre. / És látta Isten, hogy jó a világosság, amely egy halott madár
szép fejéből hull a friss óra.”

Takács Zsuzsa költeményének fohászos retorikája, archaikus többes
száma ősi hitek újkori elevenségével lepi meg az olvasót: „Hosszúra
nyúlt ez a hallgatás, / a madarak hirtelen beálló éjjeli / csöndje hosszú
volt, de hajnali / négykor megszólaltak mégis. / Tehetetlenségünkben
nem hiába / térdeltünk tehát a földre, és / szorítottuk fülünket sértett
szívére. / Föld — suttogtuk —, hallgatjuk / dobogásod, és félünk tő-
led. Kérjük, / ne rendelj magadhoz túl hamar” (*Kert, éjszaka*). Végül
Gyórfy Ákostól egy példa arra, hogy az „elhagyott kert” utáni — már-
már természetlírai — sóvárgásnak a kirekesztettség belátása, az ér-
telmezői kívül-lét tudatosítása is része lehet: „Azzal a tudattal nézni
/ a mohás törzsű, lombtalan / almafákat az elhagyott kertben, / hogy
bár ebben a látványban / minden lehetséges kérdésre ott a / meg-
nyugtató válasz, ez a párbeszéd / mégis olyasvalakik közt folyik, / aki-
ket nem ismerek, és nem is / fogok megismerni soha” (*Ruysbroek-tö-
redékek. [akiket nem]*).

Próféták nyomában

Legalábbis Ady (*Az Illés szekerén*), Babits (*Jónás könyve*), Radnóti (*Tö-
redék*) óta modern irodalmunkban sem szokatlan a prófétai szerepet új-
ragondolni, újraírni. A prófécias hagyomány emlékezete Balla Zsófia
képes beszédében az elégikus pátosz méltóságát sem fél magára ven-
ni: „A költők előreszaladnak. / Csukott szájjal beszélnek. / Nehezen
cseppentik a lényegét, / akár a meghasított nyárfa. / Elfordulhat több-
ször a Föld, / s éppen ezekre: az elcsuklott / pirosokra, szürkékre /
és múmiasávokra éhezünk. / Hozzátelik az idő a látletelekhez — / a
prófécia úgy száll, / úgy settenkedik a felhőkig, / mint testből a lélek”
(*A prófécia*). Ugyanő másutt a Jób-történet alig belátható tanulságait
summázza aforisztikus érvénnyel: „Isten elrendel. Csak a gonosz in-
dokolgat” (*A harmadik történet*). Szabó T. Annánál a dallá formált két-
ségbeesés szintúgy az elfogadás és ráhagyatkozás lelkiületébe invitál-
ja az olvasót — a teremtményi esendőségből indulva ki: „akit az Isten
bekerített / az nem talál ki önmagából / akinek útvesztő a háza / an-
nak csak vakhite világol (...) mert lehet erős a teremtés / de gyenge
benne a teremtett / akit az Isten bekerített / nem gáncsolja az örök ren-
det” (*Jóbról*).

Dániel esete a Biblia nagy szabadelulástörténetei közé tartozik: Noé,
Jób, Jónás kegyelmi narratívái sorába. Az oroszlánok barlangjába zárt
próféta története jelentékeny műveket inspirált. Székely Magdánál két
vers is (kötetről kötetre egymás szomszédságában) visszanyúl a dá-
nieli példához. *A negyedik* a név mítoszias elhagyása révén egyéníti Dá-
niel alakját („Sidrák Misák Abednegó / a tűzben föl le járnak / a ne-
gyedik ábrázata / mint istenek-fiának”); míg a következő négysoros

mintegy a szakrális fény-szimbolika hagyományából lépteti elő az Urat (Dánielt, így az embert általában elszenvető-megélt lénynek mutatva): „A verembe az Úr / most lép be éppen, // a lepecsételt kövön át, / a fény háromszögében” (*Dániel megmenekül*).

Takács Zsuzsa *Dániel az oroszlánok között* című hosszabb verse kafekai borzongást keltve beszél az — antropológiai értelemben elkerülhetetlen — szenvedés ésszel fölfoghatatlan és szavakkal megoszthatatlan ontológiájáról: „Most hogy este lett, és a doktor / mellkasunkra szorítja fülét, hallja / futásunkat a kockaköves utcán, / s amikor kikopnak alólunk a kövek, / egy földúton lefelé kapkodó lélegzet- / vételünket hallja a bolyhosodó / sötétben. Sápadságu[n]k többé / nem lepi meg. Sóhajtsunk! mondja, / és mi sóhajtozunk; föltépve / máris lüktető sebeink. Elhajtott / tárgyaink gurulását hallja az egyre / kivehetőbb sistergést vagy morgást. / Összeomlásunk ágroppogását fölírja / noteszába. De hogy ne legyen rajtunk / sérülés nyoma az oroszlánbarlangban / töltött éjszaka után? Nem látja a doktor / a királyi parancsot megszegő Dániel / térdre borulását Istene előtt, / nem látja a bekötött szájú vadakat.”

A keresztény művelődéstörténetben Dániel alakja gyakran Krisztus-előképként értelmeződik; ilyesformán lehetett a halálon felülke-rekedő hit allegóriája minden korban. Gergely Ágnes verse is e szellemiséget szolgálja, amidőn a mindenek dacára megőrizhető reménységről beszél: „A barlangmély elhíhető. / A vad, ha éhes, akkor öl. / Vadnak való, mély hangon szólt / az oroszlánhoz Dániel. // Ihol vagyok, mondta neki. / Ne rám less, a gonoszra less. / A barlang ideiglenes. / Babilón ideiglenes. // A gonosz ideiglenes, / mint a mocsári gólyahír. / Nem örök, csak a sivatag, / s a Kéz, amely a falra ír. (...) Uram, én hinni akarok. / Ne adj a sivatagnak át. / Ne adj a bűnnek több időt, / és ne adj neki logikát” (*Dániel*).

Éghez szegezve

Nemes Nagy Ágnes egy ritkán idézett négysorosa a megváltás iránti vágyat a *kereszt berendezte* látvány igényével jelzi: „Az üres ég. Az üres ég. / Én nem tudom, mit is szeretnék. / Talán más nem is kellene, / mint ablakomra egy keresztléc” (*Az üres ég*); Pilinszky — Simone Weil-t idézve — „tér és idő keresztjé”-ről beszél *Naplórészlet* című versében (épp a *Szálkák* címet viselő kötetben!). A kereszt poétikájának ilyes előzményei után még megrendítőbbnek hat Balla Zsófia *A képpernyő imádása* című, publicisztikát imitáló költeménye, amely a krisztusi áldozat tragikumát egyetemesíti — áldásos blaszfémiával: „Ott, abban a háborúban / megöltek — / kétszázhetvennégyezer ötszázhatvannyolc / krisztust öltek meg. / Vonjunk le ebből / harmincezer hatszázkilencvenegy — / azokat, akik maguk is öltek. / Marad / kétszáznegyvenháromezer nyolcszázhatvenhét, / azaz 243877. // Nézzetek szét. / Tudjátok meg, mikor születtek. / Az mind Karácsony. // Az Úr / sokszülött fiát — / istentelenül sok fiát / adja értünk.”

Hasonlóan fontos szöveghelyeken tűnik föl a szeg motívuma is. Pilinszky-nél („Alvó szegek a jéghideg homokban” [*Négysoros*]), „A világ

tenyerébe kalapált szeg, / holsápadt, / csurom vér vagyok” [*Marhabélyeg*] még egyértelmű a toposz újszövetségi eredete. Petri György szerelmi elégiája — jöllehet a személylé emelt létező bibliai aspektusát is fölnyitja — már az anyagi világ esettségét jeleníti meg a „rozsdás, görbe szeg” képzetében — metafizikus perspektíva nélkül, ámde himnikus lágysággal: „Ha lehetnék Neked / csak egy személy. / Végérvényes, bár esetleges, / mint rozsdás, görbe szeg / a meleg porban. / Mint árnyékfedte lépcső tetején / egyetlen villogó él. // Csak egy személy / szándéktalan fürdése az időben. // Ha lehetnék Neked / megállás eltűnőben. / Kietlen birtokod: / egyetlen pillanatra! / Ha lehetnék Neked / míg az árnyék ahhoz a fokhoz ér / és elporlad a szeg, // csak egy személy” (*Csak egy személy*). Gergely Ágnes végítéletet vizionáló műve, *A prédikátor álma* esztétikai eszkatológiát sejtet, absztrakt apokalipszist rajzol. A zárlat hangsúlya mindenesetre nyelv és költészet embernél maradandóbb hatalmára helyeződik: „...a szó, mint a szeg, erősen leverve, / és megy a vers az ítélet felé”. S újabb távlatot nyit Fodor Ákos háromszavas metaforaverse, amely — a végletes sűrítés eszközével élve — az intézményes hit hajlékára vetíti rá a keresztáldozat visszavonhatatlan tényét: „égbe vert szög” (*Temp-lomtorony*).

Testek, trónusok, imák

Számos kép, toposz, motívum csábíthatna további megoldásokra. Föl-derítendő például, hogy a test mint templom evangéliumi eszméje miként van (avagy miként nincs) jelen az utóbbi években megszapordott testpoétikai kísérletekben — „A testek csak grammatikák” (Borbély Szilárd: *A Testhez*) illúziótlan állapotrajzától a szerelmi és a misztikus eksztázist egymásra olvasó *szenvedéspoétikáig* (Takács Zsuzsa: *A test imádása — India*). Székely Magda kötetről kötetre visszatérő, cím nélküli mottóverse alanyi vallomás ugyan, ám a földi tények mögötti isteni valóság, az „igazi test” (és az egyedüli jószág) mindenkire érvényes ideáját bontja ki: „Leüthetsz. Én nem ütök vissza. / Az én kezem gyöngye a rosszra. / A hulló test helyén leüthetetlen / erősen áll az én igazi testem.”

Szabó T. Anna több kötetén végighúzódo szál az érzékszervi megtapasztalás, a testi létezés s az anyai/újszülötti világlátás keserves varázslata. Míg nála a „Magamban hordom saját egemet” (*Lenni a mindent*) szubjektív teológiája lesz a tapasztalva eszmélkedés végkifejlete, Nemes Z. Márió biológikum-központú verspróbaí immár a megismerés transzhumán dimenzióit tárnák föl. Takács Zsuzsa egy miniatűr remekében a meditációs tekintet elszánása szabadítja ki a testből a lelket, az éntelenítés spirituális eseménysorába a „trón” félig mesei, félig bibliai alakzatát is beillesztve: „Pillantásom kimenekült a fenyőfa / tükés ujjhegyére, az ablakon túl / legelt a kéken-zöldön, akart, de félt is / messzebbre jutni, vergődött hosszan / a gallyakon, de hálójából végre szabadult. / Hullámozó, könnyű ösvényeken indult / a diadalmas trón felé, és fölszállt. / A szobában maradt száraz, üres tok / hallgatott és viselte történetét” (*Test és lélek*).

Idekívánkozik nem oly távoli előzményként két Pilinszky-mű; a *Trónfosztás*, mely ugyancsak önnön történetével azonosítja a földi létezőt: „Táblára írva nyakadba akasztjuk / történeted” — és az *Introitusz* zár-lata, Krisztus királyságának fölfestésével: „Végigkocog az üvegten-geren / és trónra száll. És megnyitja a könyvet”. De találunk példát a metafizikus megismerés korlátait aggályos érvvezetés nyomán el-fogadó lelkületre is — Nádasdy Ádámnál: „Megfejthetném, ahogy a dinnyét, / szétvágással. Hogy miért szeret. / Ízeket kapnék, szagot, metaforákat, / hasonlítgatnám az előzőhöz vég nélkül. // Ha meg-fejteném, mi marad? Csak tudás. / Koporsójában a bölcs derúsen / nyugtázza megfejtése tökélyét. / Majd ott. Majd ott se. Félek a kevéstől. // Katedráján fönt a zúrós tanár, / praktikus pap, űzött pszichiáter, / tudják, hogy csak kukucskálni szabad, / de azt örökké. Ezerféle ez” (*Isten trónusa mögül*).

A fény szimbolikája s a világosság allegóriái Székely Magda köl-tészete után legmeggyőzőbben talán Szabó T. Anna munkáiban tűn-dököltek föl, teljesedtek ki. A „mindennapos megvilágosodás” (*Előbb a fény*) közönséges-misztikus élményére vagy a „Csak amikor lebukott végleg, / akkor látszik: fenn volt a nap” (*Zúzmara*) tanú-ságtéví példázatára éppúgy gondolhatunk, mint a karácsonyi Jézus-definíció keresetlen pontosságára, megindító szépségére: „Holnap meghalni jössz a világra / isteni fény, emberi lény” (*Itt élők jártak*).

A fény ébreszti magára az eszmélkedőt Tóth Krisztina *Vogymukjának* kisszerkezetében is — halálos játékkal idézve meg a *Halotti beszéd és könyörgés* liturgikus retorikáját: „A hókotró fénye ébreszt, / ahogy fo-rog a függönyön. / Előlép félálmodból a tegnapi / aluljáróban látott, seb-szájú látomás: / bicegve közelít, hiába adsz / most gondolatban többet, és jön feléd / a másik is, aki a parkban / feküdt a paplanon / tornacipőben, ősen. / Feleim, tegnap óta / egy ISA rendszámú autó áll / a ház előtt, ahol a hó porában / hajlongó szomszéd a lépcsőt / hamuval szórja.” Kiss Judit Ágnesnek pedig öt sorban sikerül — a Jó-zsef Attila-i üveggolyónak is új értelmet adva — megbékítő példázat-ot fogalmaznia életről, halálról, gyászról és gondviselésről: „Isten te-nyerén ülök. / Őriz — kisgyerek az üveggolyót. / Ha meghalni látsz, ne félj: / Éppen átpottyant / A másik tenyerébe” (*Négyszög*).

Mit tehet a költő(i én), ha „imába szállt a bátorsága” (Koncz Veronika: *Tabula rasa*)? Újraélheti a gyermekké tévő, *mesés* anyai szeretet ol-talmát: „Megkezdett imákkal teli a szám. / Minden út a mesékbe visz, anyám” (Iancu Laura: *A gyermek*); építheti tovább, konok következe-tességgel, morális önazonosságát: „Két kezem összetenni / s ha foganatja semmi / csak tovább zsvajogni / folytatni ezt a talmi / létet élére rak-ni / mondván ennyi az annyi” (Rába György: *Profán ima*); vagy — mint Petrőczy Éva — a nem-emberi létezésben is példára, példázatra lelve komponálhat szemérmes könyörgést, az egyik legmegrendítőbbet a kor-társ szöveg univerzumban: „Azt a féllábú sirályt, / a vízbedobált ke-nyérért / újra és újra alábukó / fájdalom-orsót / ki nem mossa belő-lem / semmi idő. // A csonkulás, / a megcsonkíttatás / gyakor óráiban

/ ne többet: / a féllábú sirály erejét / add meg nekem, Uram!" (Példa és könyörgés).

Van, akit Assisi Szent Ferenc *Naphimmuszának* fénylő istenélményéhez térítenek vissza a könyörgés sötét szövegei: „Üdvözlégy, utazás, egy kivilágított, / téli villamoson. Üdvözlégy, sötét, / délelőtti Nap. Sehová sem néző / égitest, pillantásod ma nem / nyugszik meg rajtunk. / Fivérünk: sár az ormótlan cipőkön, / nővérünk: gumiszőnyeg ráncai. / Ha van megindult tekintet / a fekete tükörben — a miénk az. / Ha van szív bátor — a miénk” (Takács Zsuzsa: *Üdvözlégy, utazás!*); más a szociális részvét *zavarában* talál rá zsoldárra, kegyelemre: „A lépcső tetején, ahol kibuksz / a Petőfi gyöngyboltjai elé, / egy vaksi fiú áll. Tömpé kezébe könyv, / szemüvegét mereszti, énekel vadul / s hamisan zsoldárt, felmond bibliát, / istent kéreget. Visszatömködi belénk / a megvetést s az álarcos közönyt / megtorpanásra kényszeríti. (...) Testetlen ige ez a dallam, / ez fúti vaktában énekesét — / kifordult kesztyűt az ég huzatában. / Szív elé húzott ködfalak mögött / idétlen vár a megidézett. / Lobog a zsoldár fél kegyelme” (Balla Zsófia: *Égi szerkezet*). Nádasdy Ádám frivolságukban gyönyörű imaversei hol a választ el nem nyert kiszolgáltatottság helyzetéből szólalnak meg: „Én szolgáltalak volna áhítattal, / melletted álltam volna éjjel-nappal: / nem ment. S ha bőrom féli is fegyelmed, / a kíséreted nagyon kell szavamhoz. / Szemem téged keres, ha elkalandoz; / a vállam szárnyakat; kezem kegyelmet” (*Féltérden*); hol a mindennapoktól elgyötört, de — más lehetőség *nem lévén* — a szeretetet választó kreatúra hangján beszélnek: „Uram, ha megfacarsz, miként egy citromot, / ha néha bérbeadsz, mint régi birtokot, / ha álmokkal zavarasz és angyalodat küldöd, / hogy ágyam széléről fülembé súgja: »züllött!«, / Uram, ha megvonod kéken az ereket, / ha bambaságot adsz, munkát, vagy gyereket, / ha elrontod a nap értékesebb felét, / s én direkt nem teszek egy lépést sem feléd, / ha válasz nélkül küldöd rám az éjfelet, / mi más marad nekem, mint hogy szeresselek?” (*Vacsora előtt*).

„De a szeretet bonyolult” — találta volt Nemes Nagy Ágnes (*Egy költőhöz*). „Annyiféle kalandot ismer a / szeretet, amit most még / csak nem is sejtünk” — véli Vasadi Péter (*Kiáltvány*). „Az angyal meghal, / ha nem hagyjuk szeretni. // Az ember meghal, / ha nem érti, / hogyan akarják szeretni” — fogalmaz Balla Zsófia lírai angelizmusa (*Angyalknak lenni*). Fodor Ákos haikuja az evangéliumi szeretetparancsot még hathatósabban fordítja le az olvasó nyelvére: „A szeretésen / *kívül* minden emberi / tett: romépítés” (*Axióma*).

Hogy a szeretet — ha evangéliumi is — nem motívum? Meglehet. De bibliás versekről szólva nem maradhatott említetlen. Ahogy érdeemes legalább csak utalnunk a szentek legendáit újraíró kortársi igyekezetre („Nem az enyém volt, amit adtam, Uram. Nem vagyok a magamé. // Az a koldus vagyok, senkié, a falakon kívül, kitaszítva, mint te voltál közöttünk. Nem vagyok sehol, csak arcod fényében. Nem mozdulok el a fényből, Uram. Ruhádba öltözöm, fényes palástodba öltözve kelek át a végtelen havazáson, ami az evilág” — Gyórrffy Ákos: *Havazás*

Amiens-ben. Szent Márton-apokrif); a jézusi példabeszédek élő emlékezetére („Könnyebb a tevének, pedig neki is lehetetlen” — Visky András: *Könnyebb a tevének*); vagy menny és pokol újólag meg-megráztolt képzetköreire („mint vak virág az öreg bokron / kihajt a menny az örök poklon” — Szabó T. Anna: *Árnyékvilág*; „Elszállt velünk a Föld, repül az úrron át. / Már rég az égben élünk. // Ez már az öröklétünk. / A lét rohadt és fűszeres, boldog alkímiája” — Balla Zsófia: *Az ég mező*).

A madár és az angyal attribútumai keverednek Pilinszky-nél („Madarak, nap és megint madarak” — *Van Gogh imája*), Takács Zsuzsánál (*Madarak beszélgetése*), Tandori Dezsőnél (privát verébmitológiája darabjaiban). Szakács Eszter *Hová folyik* című versében a múltjától és/vagy az életétől búcsúzós beszélő a madár (és a víz!) toposzának az éntől való megszabadulás, az isteni térbe való átlényegülés spirituális eseményében szán főszerepet: „Hová folyik, repül most mind, / ami én voltam valaha? / Kitölteni a nagyobb semmit / elég lesz e test vize, madara? // Vagy az a részem hiányozni fog, / mely körül a többi forog? / Kering, örvénylik a lelkem, / tengelyében azzal, ki nem lehettem”. Ezzel vág egybe Fodor Ákos egysorosának létképlete is, csak épp megfordítva a képet — nála a madár (az ego?) marad, s a pihe (a magasabb önvaló?) cselekszik: „madarát elbocsátó pihe” (*Koan*). A „Kalitkám is madár” — Czigány György könyvcímmé emelt versora ez — enigmatikus derűje mindezek után szinte szükségszerű fejlemény.

Az absztraháló éntelenítés versbeszéde Székely Magda — kötetcímet is adó — kiskompozíciójában a szél (legkézenfekvőbb olvasatban: a Szentlélek) illékony motívumából nyer túlvilági tartást, kitartást: „Folyton szétfúj és összerak, / a mozdulaton át / mindig feléledő irányban / mutatva meg magát” (*Átváltozás*).

Néhány további, ritkás — irodalmunkban mindenképpen szokatlan — eset a szubjektum effajta megvilágosodásszerű szabadságélményére, önmagán kívül (önmaga fölé? önmaga *hiányába*?) helyezkedésére: „Szórakozottan pörgeted / valamikori poharad. / Halál-utáni napsütés / fonja rá az ujjaidat” (Tandori Dezső: *Egy teraszon*); „ül Mexikóban egy verandán, / háttal a falnak, / fallal a hátnak, / és a varázsló utasítását követve / kiveszi a szeméből a nézést, / és gondolkodása mellé fekteti, / a felsöpört deszkapadlóra, / hogy *láss*a a lepkét, / az örökévalóság aranyporórt, / amely ott csapkod előtte / válaszképpen a sivatagra, kaktuszokra, / zsályabokrokra, homokra, házra, / a semmire, önmagára, / mielőtt az erőlködéstől kimerülten / megint álomba zuhanna, / és kiesne a kezéből a jegyzetfüzet, / és elgurulna a golyóstoll” (Oravecz Imre: *Castaneda délutánja*); „Mikor nem írok verset: nem vagyok” (Petri György: *Vagyok, mit érdekelne*); „Mind elmúlunk, és elmúlik az ének, / el a visszhangja, emléke is el, / de él majd, aki konok ütemének / dobogására új ént énekel” (Szabó T. Anna: *Szilveszter*); „Isten velem. Kihátrálok magamból” (Balla Zsófia: *Az eszemvesztés balladája*).

Az *elérhetetlen* teljesség jegyében végül Czigány György mennyeket célzó versét másoljuk ide — amely a keresztény hit s kultúra rekvizitumait egy muzeológus odaadásával veszi futó leltárba: „Ott együtt

a gyerekek összes nevetése / s lapulva bennük lassú szívverése / a Máté-passiónak, szemébe vetett / csecsemők és kivájt szemek / hervadt virágaként, színeikben épen, / s ott van Noé galambja is, csőrében / zöld ág, — majd Szent Ferenc beszélget vele. / Máglyák csont-hamuja, vértanúk feje, / csillogva könnyekben prostituáltak — / Szent Mihály kardja, s akik mennybe szálltak / felhőn, tűz-szekéren s ki pusztán vándorol: / az udvar sarkában, égő csipkebokor. / A vágyakozók szűz szemrebbenése, / a mezítlén Salome hóhér-kése, / álmaink a falakon: freskó, mozi-vászon, / növények nedve és vér a kaszákon / — a halál szerzői, angyal orgonája / sötét a teremtés halottas háza. / Holtak ott harangok csöndjében állnak: / megkondul-e az ég, fölsüt Húsvét-vasárnap?!“ (*Isten múzeuma*).

Átvezető gondolatok 2.

„Amikor gondolkozunk, távol tartjuk magunktól az érintettséget.” — „Isten váltja meg a világot, nem én.” — „Lehet, hogy Isten is azt akarja, hogy később megváltozzon. De ha most van, akkor szabad lennie.” — „Minden mantra Isten egyik neve.” — „Az élet bennem bölcsebb, mint én magam. Megszólítom azt, aki van, s nekem is szabad lennem.” — „A meditáció a lét imája.” — „A csend nem valaminek a hiánya, hanem lehetősége annak, hogy valami megszület-hessen.” — „Az állatok, a növények, a szél és a napsugár csendben élnek.” — „Nagyon sok jó történik mélyen benned anélkül, hogy azt észrevennéd.” — „Mert amerre figyelsz, arra fogsz menni. Az növekszik benned. Ha a sötétre figyelsz, szomorúbb leszel. Ha arra figyelsz, ami szép, ami jó, akkor a szép és a jó erősödik meg benned.” — „Isten felé fordulni nem más, mint szabaddá válni önmagadtól.” — „Ha a valóság felé fordulsz, Istennel találkozol.”²

²A szemelvények forrása
Mustó Péter SJ:
Csendben születik az élet. A belső ima tapasztalatairól. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya
– L'Harmattan Kiadó,
Budapest, 2013.

Kánoni és apokrif

A szóba hozott művek és alkotók többségükben nem hiányoztak, nem hiányoznak az utóbbi idők kánonjaiból. A bibliai motívumok kortársi szerepeltetését vizsgálva, tágasabb tanulmány keretében, alighanem érdemes volna „apokrif” irodalmi régiókba is elmerészkedniök az értőknek. Olyan, csak haloványan kanonizált művészek életművére fordítva gondosabb figyelmet, mint Károlyi Amy vagy Fodor Ákos; s a kánoni periféria azon — a populáris kultúrához tartozó — területeire vetve jobb fényt, mint a például dalszövegköltészet elszórt kincseket rejtő világa. Csak példaképpen említjük föl a több műnemben fáradhatatlanul tevékeny Müller Péter Sziámi *metafizikus szonzeit* — efféle szöveghegyekkel: „Gondolkozz egész testtel” (*Zuhanórepülés*); „És, bár nem ígérték, hogy lesz Isten / Mi kételkedünk a szkepszisben (...) A mi királyságunk / Nem e világból való” (*A mi királyságunk*); „Hogy van-e Isten vagy nincsen / Hogy te hiszel vagy nem hiszel benne / Az mindegy, de az életed arra van / Hogy úgy éld le, mintha lenne // Egy az Isten (vagy egy se) / De azért mindenki szeresse / Lépj be úgy, mintha bent volna / Ha netán belépsz egy templomba” (*Egy vagy egy se*); „Mindig marad magnak kettő / Slendrián vagy, jó Teremtő / Se alapos, se figyelmes / Vagy talán csak túl kegyelmes” (*Kisablak*);

„látom, ha hiszem” (*Látom, ha hiszem*); „Lehettem volna, s lettem is / poéta. Teremtőm, segíts / terem- / tenem!” (*Síntévesztő*). Az effajta mediális kirándulástól — mint vélelmezett esztétikai „pokoljárástól” — ódzkodó hermeneutikai óvatosság talán ugyancsak föloldható egy dalrészlettel: „Csak úgy nem jutsz pokolra, ha magadtól odamész” (Bérczesi Róbert [Hiperkarma]: *Feketepéter*)...

A hiány mint lehetőség

Sok kicsinységen múlhat, mégsem tudjuk, mi dönti el, hogy egy vers túlparról mesélő tenger lesz-e, vagy tengerparton horgonyzó szél. S hogy szerzője a mennykőművesek, múgondviselők, örömhírnökök és *túloldalnokok* sorába lép-e végül. De ez olyasfajta nem-tudás, amely arról biztosít: van, aki tudja, s nálunk jobban — mert jól.

Mindenesetre néhány vonatkozásban talán megengedhető a hiányérzetünket jelezni. Annál is inkább, mivel a hiányban nem veszteséget, hanem lehetőséget látunk.

(1) Az esztétikai színvonal gyakori alacsonyága a bibliás vershagyományban — köztudott jelenség. Csak *szigorúbban szerető* szerkesztői kiadói gyakorlat orvosolhatja. (2) Ennél lényegibb sajátossága a vizsgált tradíciónak a derű, a békesség, az *öröm* távolléte. Az „istenes” költemények panaszos keserűsége tartós paradigma — meglehet, ideje volna (mégpedig kétezer esztendő óta ideje) komolyan vennünk, hogy a jézusi jelenség a történelemben nem a melankólia parancsolatát, hanem az öröm hírét hozta. (3) És megérne egy kísérletet fontolóra venni, szerzőnek s olvasónak egyaránt, az eszmélet fölszabadítását — akár a vallásköziség kockázatát is vállalva. Hogy — elveszvéen a látóhatár *Istent befogó* tágasságában — a kereszténység és a judaizmus és az iszlám és a keleti tanok és a misztikus tanítások és a kortársi spiritualitás közös igazságában az egyetlen Istent fedezze föl; a szívében. Könnyebb volna így megértő figyelmet szentelni a vallási dogmáktól nem nyűgözött, holisztikus-*pánspirituális* művészi gesztusoknak is: Weöres Sándor, Károlyi Amy, Takáts Gyula, Tornai József, Müller Péter Sziámi, Fodor Ákos életművének.

Utóhang

Eckhart Tolle megejtő gondolata szerint a drágakövek és kristályok, a virágok és a madarak azért tehettek szert szimbolikus jelentőségre, mivel a maguk világában (az ásványok, a növények, az állatok között) a fölemelkedett (megvilágosodott, kiszabadult, üdvözült) létminőséget testesítik meg. Szépségükön túloldalal fénye dereng át. — Vajon a nyelv világában nem efféle káprázat-e a versek tulajdona? S mint a befogadói tudatállapotot *transzformáló* műformáknak, alig rejtett céljuk nem az olvasó fölszabadításában áll-e?

E sorok írnoke hébe-korba verssorok írnoke szokott lenni. Rendhagyó zárlat (zárlatos rendhagyás?) gyanánt hadd vigye vásárra a bőrét ő is. Annál is inkább, mivel idézendő háromsorosa e helyt az elmondottak összegzéséeként, egy olvasástapasztalat boldog színopszisaként is fölfogható: „Méltó Isten képzeletéhez / hogy a képmás is / fényre képes” (*Örömmévalóság*).

„Nagybácsi és úzött nagyvad”

SZÉNÁSI ZOLTÁN

Kemény István Élőbeszéd című kötetének Káinjáról

1975-ben született. Irodalomtörténész, kritikus, az Új Forrás szerkesztője, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. Legutóbbi írását 2014. 9. számunkban közzeltük.

¹Vö. „Találkozunk a halállal, az étellel, az öröggel, a bűnnel (főleg, de nem kizárólagosan Káin által megszemélyesítve); általában véve elmondhatjuk, hogy a morál akarása egészen kivételes intenzitással, az ő szavát kölcsönvéve, »*pofátlan*« nyerseséggel szólal meg ebben a kötetben. Azért vettem elő idézőjelben ezt a jelzöt, mert a jelenleg uralgó magyar irodalom-értelmezői szövegek közül nem is a leghalibbabb az, amelyik területen kívülinek nyilvánítaná az irodalmi művekben felvetődő etikai dilemmákat. Ennek a felfogásnak a képviselői aligha tudnak mit kezdeni Kemény költészetével.”

Angyalosi Gergely: *Hol a költészet mostanában?*

Holmi, 2007/6. 802.

Kemény István a kortárs magyar irodalom középnemzedékének tagjaként — lírájának hatástörténetét tekintve — mára a fiatalabb generációk számára egyfajta irodalmi apafigurává vált. A kortársi recepció szinkron értelmezői horizontjában egyre inkább korszakhatárt kijelölőként s (talán) átlépőként megmutatkozó Kemény-líra éppen paradigmaticus jelentőségénél fogva kihívást is jelent a jelenkori irodalom alakulástörténetét befogadni kívánó s esetenként saját elméleti előfeltevéseinek korlátai közé szorult interpretációs iskolák számára.¹ Miközben azonban egyre ritkábbak azok a kérdőjelek, melyek a Kemény-líra karakterisztikus nyelvi-poétikai jegyeinek (élőbeszédszerűség, rontott nyelv) vagy szemléletmódjának (moralitáshoz, történetiséghez, hagyományhoz való viszony) érvényességére vonatkoznak, az utóbbi évek recepciója már markánsan kijelölte helyét a kortárs magyar irodalomban: Bányai János értelmezése szerint Kemény a „posztmodernet már részben maga mögött hagyó magyar lírai beszédmód egyik legkiválóbb művelője”.²

Adott keretek között nincs arra lehetőség, hogy részletesen tárgyaljam, mit érthetünk azon a posztmodernen, melyet Kemény István lírája megkísérel maga mögött hagyni, csak jelzem: Guillaume Metayer alapos elemzése ezt a poétikai határátlépést a versekben kifejeződő történelemszemlélet és a mítosz egymással, valamint a posztmodern állapottal kialakított sajátos viszonyként (a francia elemző erre a „játék” kifejezést használja) írja le.³ Kemény István költészete — s ebben nem egyedülálló a kortárs magyar irodalomban — előszeretettel fordul a modernitás előtti történelmi korszakokhoz (mindenekelőtt a középkorhoz), s idéz meg felvilágosodás előtti beszédmódokat. Ez a visszanyúlás döntő vonása a Kemény-lírában kifejeződő történelemszemléletnek, hiszen nemcsak időben távoli események, történelmi figurák szimultán egybeírására ad ez lehetőséget, hanem ezzel együtt a demitizált történelmi időt a mítikus időbe írja vissza, a linearitást pedig így egyfajta ciklikussággal váltja fel. A nagy elbeszélések totalitásiigényének elvesztése, mely Heller Ágnes értelmezése szerint a metafizika destruálásának a következménye,⁴ a posztmodernben az emberi történelem teleologikusságának eliminálását is maga után vonta. Metayer értelmezése szerint „a »játék« (...) egyfajta történelmi tudatot is sugallhat, sőt akár egy másik »nagy elbeszélés« — illetve talán inkább a mítoszban kifejeződő *par excellence* »nagy elbeszélés« hordozója

²Bányai János:
A szó átváltozása.
Kemény István: *Élő-*
beszéd. Híd, 2007/1. 80.

³Guillaume Metayer:
Kemény István és
a történelem, avagy a
mitosz örök visszatérése.
(Ford. Bárdos Miklós.)
Kalligram, 2008/5. 73–84.

Jelen dolgozat — mint
a hivatkozásokból látható
lesz — egyik alappreferen-
ciája ez a tanulmány.

⁴Heller Ágnes: *Mi a*
posztmodern – húsz év
után. Alföld, 2003/2. 4.

⁵Guillaume Metayer:
i. m. 75. [Kiemelés az
eredetiben.]

⁶Bányai János: i. m. 83.

A biztos tudás hiánya

⁷Angyalosi Gergely:
i. m. 803.

lehet”.⁵ Eszerint tehát a posztmodernen való túljutási kísérlet Kemény István költészetében a nagy elbeszélések detotalizációja után, egy újabb nagy elbeszélés retotalizációját jelentené? Aligha, s ezt éppen a vizsgálandó Kemény-kötet nyelvhasználata és ebből a sajtóosan működtetett nyelvből kibomló igazságfogalom bizonyítja. E szempontból kulcsfontosságú a kötet második verse, a *Kétszerkettő*:

Kétszerkettő az, négy.
Ha sosem mondd el — elfelejtik.
Ha túl sokszor mondd: nem hiszik el.

Eszerint a megkérdőjelezhetetlennek hitt matematikai tétel igazságtartalmának érvényessége mint evidencia van kitéve a róla való beszédnek. „A mondás az evidenciát is a »kívülségbe« utasítja, a bizonytalan »másságba«, ahol minden megváltozik, átalakul, és sohasem csendesül el. Másrészt minden mondás, nyilván a vers mondása is, az olyan evidenciák, mint a kétszer kettő, kérdőre vonása és áthelyezése a bizonytalanba, ezzel együtt a homályosba és átláthatatlanba.”⁶ A *Kétszerkettő* az *Egy megmaradt házasság* című darabban is megidéződik, a két ember közötti kapcsolat etikai dimenzióit teszi függővé a matematikai igazság kimondásától. Más a tétje az újraírásnak a kötetzáró, *Célszerű romokban*. Az egyes szám második személyt Kemény itt egyes szám első személyre írja át, ezáltal a dolgról való hallgatás és a róla való fecsegés közötti egyensúly megtalálását s az evidencia megőrzésének feladatát magára a versbeszélőre rója ki, s mindezt abban a kulcsversben, mely az emberi történelem célra-irányultságára kérdez rá.

A biztos tudás hiányát fejezi ki egyfajta „agresszív semmitmondással” a kötet másik fontos darabjának, a *Fel és alá az érldligeti állomáson* című versnek a zárata is, mely Angyalosi Gergely szerint „gyakorlatilag legyilkolja saját, nyilvánvalóan nagy szenvedések árán világra hozott nyelvi szüleményét”.⁷ Ezzel szemben én úgy látom, ezeknek az egyszerre működő nyelvépítő és -romboló erőhatásoknak a mozgatása a kötet poétikai sajátosságának szerves része. Idézhetnénk példát erre a kötet cím-adó *Élőbeszéd*ből is:

Nem lehet, hogy még mindig él
egy reszkető vénység valahol délen,
egy montevideói öregek otthonában,
száz éves elmúlt, de meghalni
egyszerűen képtelen...
Bár itt elakadtam, ő válaszolt.
— Nem, nem él még egy, valahol délen,
reszkető vénység egy montevideói
öregek otthonában, száz éves
elmúlt, de meghalni
egyszerűen képtelen.

És csúfalkodva tette hozzá:
— De, mint tudjuk, mindig él még egy
valahol délen, reszkető vénség
egy montevideói öregek otthonában,
száz éves elmúlt, de meghalni
egyszerűen képtelen.

Az állítás és az állítás tagadása ily módon lényegében a végtelenségig folytatható szintézis nélküli dialektikus sort ír le. Erre a nyelvi-gondolati struktúrára épül *A szomszédok kara* is az *Egy hét az öreg Káinnal* című ciklusból. A versben a bibliai alakról alkotott véleményeket ismerjük meg, az utca hangja csak éppen azt a kérdést hagyja homályban, hogy mi is történt a beszéd tárgyát képező Káinnal. A ciklus egészének dramatikus szerkezetében⁸ ennek a versnek egyik funkciója a közvetlen korkritika („Várjon csak... ő csinálta a vízözönt! / Nem, az Noé volt, mi is tudjuk azért!”), melyet korábban, a kötet cím-adó darabban groteszk módon a Halál fogalmaz meg („kérdézz ma meg tíz embert: ki / ölte meg Káint? Őt nem is hallott róla, / két díszpinty meg rávágja: Ábel.”). A másik funkciója azonban az ontológiai perspektíva megnyitása abban a negatív értelemben, ahogy Heidegger a létező létét elfedő fecsegésről ír: „A beszéd, mely a jelenvalólét lényegszerű létszerkezetéhez tartozik, s a jelenvalólét feltárultságának egyik alkotója, fecsegéssé válhat, és mint ilyen, a világban-benne-létet nem nyitva tartja egy tagolt megértésben, hanem inkább elzárja, és a világban belüli létezőt elfedi.”⁹

A metafizika kérdése

Nagyon erősen kötődik ehhez az ontológiai-metafizikai problematikához a *Semmieset* című vers is, melynek epikus kerete szerint a megszemélyesített számok magára hagyják a Nullát, elmondják véleményüket róla, s azt, hogy miért nem térnek vissza hozzá. A kötet csattanója szerint végül azonban mégis visszamennek: „Hogy mért fordultak vissza végül. / Az éj nappalt, a nappal éjt szül, / Titok van — nyitja még sincs.” A megszemélyesített számjegyek között a Nulla a „semmi” helyi értékén áll, s erre Kemény olyan nyelvjátékokat épít, mely bár ironikusan, de mégis a lét és a semmi metafizikai ellentétére épített létszemléleti képletet alkotja újra, s ebben az értelemben valóban eltér a 60-as évek vége óta alakuló magyar költészet meghatározó szemléletmódjaitól.¹⁰ S éppen ez a versekben felnyíló metafizikai perspektíva teremti újra a nagybetűs Halál és a kisbetűs élet ellentétét a kötet címadó darabjában, s csempészi vissza a történelem célra irányultságának a reményét a *Célszerű romokban*:

Itt állok most tehát,
és tudom, amit tudok:
fölsleges fények nincsenek
és célszerűek a romok.
Kétszer kettő pedig négy.
Ha sosem mondom el — elfelejtik,

⁸Horkay Hörcher Ferenc:
„Az élet, kérem, az nem
táncanfolyam”. Kemény
István: Élőbeszéd.
Kortárs, 2007/7–8. 157.

⁹Martin Heidegger: *Lét és
idő*. (Ford. Vajda Mihály,
Angyalosi Gergely, Bacsó
Béla, Kardos András,
Orosz István.) Osiris,
Budapest, 2001², 200.

¹⁰Vö. Schein Gábor:
*A metafora esetei. Poétikai
változások a 60-as évek
magyar költészetében*.
Alföld, 2000/6. 53.

*ha túl sokszor mondom — nem hiszik el.
És gúnyolódni tilos.*

**A történelem
teleologikusságának
kérdése**

¹¹Fekete Richárd:
Kétkedő komolyság.
Kemény István költői
ethosza. Doktori
értekezés kézírata,
Pécs, 2011, 156.

¹²Bartis Attila – Kemény
István: *Amiről lehet.*
Magvető, Budapest,
2010, 60.

¹³Fekete Richárd:
i. m. 164.

Ezzel Kemény bizonyos fokig saját korábbi költői szemléletmódjához képest is újat hozott. „A világvége és egyáltalán mindenféle végállapot bekövetkeztének hiányáról van szó — jellemzi Fekete Richárd a költő alapvetően pesszimista világlátását. — Mintha Derrida jelölőjéhez hasonlóan a folyamatos pusztulás úgy létezhetne csak saját valójában, hogy mindig elnapolódik.”¹¹ Az *Élőbeszéd* kötet Káin-ciklusának élményháttere a Bartis Attilával folytatott beszélgetésből tudhatóan az emberiségből való kiábrándulás volt, mely a kötet szempontjából olyan világszemlélet prefigurál, amely szerint az emberi történelem hanyatlástörténet, s a jelen ennek aktuális, de a történetet véglegesen le nem záró végpontja. Mindez a kötet egészében látszólag ellentétes, s valahol a szövegben található költői intenciók kifejezésére tett kísérletként realizálódik: „ezek olyan versek — olvashatjuk a Bartissal folytatott beszélgetésben —, amelyekben az emberiség végső nagy kérdéseit próbáltam hétköznapi módon megfogalmazni, másfelől a hétköznapi élet apróságairól akartam emelkedetten beszélni”.¹² Nincs olyan stabil érzelmi-gondolati alap a szövegek immanens univerzumában sem, mely rögzíthetné az *Élőbeszéd* zárlatának a történelem teleologikusságára és a (valamifajta) tudás birtokolhatóságára vonatkozó optimizmusát, — s ahogy arra szintén Fekete Richárd hívta fel a figyelmet¹³ — a kötet megjelenése után közölt *Romos dalocska* önkritikus gesztusában az *Élőbeszéd* alapvetően pozitív végkicsengése vissza is vonódik:

*A romok, szívem, nem célszerűek
(bár én mondtam ezt is, nem te, bocs),
a romok olyanok, mint a rózsa,
azok romok, azok romok, romok.*

**A bűnös-lét, a világban
működő rossz**

¹⁴Northrop Frye:
*Kettős tükör. A Biblia és
az irodalom.* (Ford.
Pásztor Péter.) Európa,
Budapest, 1996, 77.

Az „emberiség végső nagy kérdései” közül alighanem a legfontosabb Kemény számára a bűnös-lét, az eredendő s a világban folyamatosan működő rossz. Ennek kifejezéséhez ad nyelvet a bibliai mítosz, ezen keresztül kapcsolódik Kemény István költészete leginkább a posztmodernben detotalizált nagyelbeszélésekhez. Annyiban hozhatjuk összefüggésbe a mítoszt és a nagy elbeszéléseket, amennyiben a maga módján és nyelvén mindkettő univerzális érvényű mondanivalóval bír a társadalom számára: „Bizonyos különösen jelentős történetek — írja Northrop Frye — azt mondják el a társadalomnak, hogy mit fontos tudnia például isteneiről, történelemről, törvényeiről vagy osztálytagozódásáról. Ezeket a történeteket nevezhetjük mítoszoknak a szó olyan másodlagos értelemben, amely megkülönbözteti őket a (nép)meséktől (...).”¹⁴ Ez a mítoszfogalom azonban érték- és kultúraorientáció szempontjából

A Káin-történet interpretációs hagyománya

¹⁵Az áldozatnak az adott történetben kettős értelme is van: a föld terméséből áldozni az Úrnak, illetve Ábel meggyilkolása mint emberáldozat, mely a zsidó pászka s a keresztény értelmezői hagyományban Krisztus előképeként szerepel majd.

¹⁶Erről bővebben lásd Moshe Halbertal: *On Sacrifice*. Princeton University Press, Princeton, Oxford, 2012.

Káin sorsa a száműzetése után

¹⁷John Byron: *Cain and Abel in Text and Tradition: Jewish and Christian Interpretations of the First Sibling Rivalry*. Brill, Leiden, Boston, 2011, 129–140.

homogén társadalmat feltételez, ezzel szemben a Kemény-kötet egyik alaptapasztalata, hogy már nincs meg az a közös tudás, mely biztosan garantálhatná a bibliai történet megszólító erejét.

Mielőtt rátérnénk arra a látszólag nem túl nagy interpretációs erőfeszítést igénylő kérdésre, hogy hogyan is értelmezhető Kemény István Káin figurája, érdemes röviden összefoglalni az ószövetségi történetből eredő interpretációs hagyománynak a kortárs irodalmi szöveg megértése szempontjából legfontosabb mozzanatait. A Teremtés könyvének elején (Ter 4) olvasható történet legtöbbször idézett mozzanata a visszautasított áldozatot követő testvérgyilkosság. Miután Káin megölte Ábelt, az Úr megátkozta s földönfutóvá tette, de megjelölte őt, hogy senki meg ne ölhesse. A rövid történet számtalan kérdést hagy nyitva, melyek a későbbi egzegézisben igen termékeny interpretációs hagyomány kiindulópontjává váltak. Az egyik ilyen kérdés, amelyre a bibliai szöveg nem ad egyértelmű választ, hogy Isten miért utasítja vissza Káin áldozatát,¹⁵ illetve pontosan hogyan határozható meg az áldozat és az erőszak összefüggése.¹⁶ Kemény István Káin-figurájának összefüggésében viszont ezek a kérdések legfeljebb áttételesen, vagy rejtetten merülnek fel. Megkockáztatom: a mítosz újraírása során az áldozat mint a transzcendenshez fűződő kötelék rituális-vallásos vonatkozása teljességgel felfüggesztődött, hacsak a világban működő gonosz eredete nem rendelődik a Kemény-kötet egyik kulcsszavának is tekinthető Titok jelentéskörébe. A transzcendenciaviszony problematizálása mégsem hiányzik a kötetből. A Káin-ciklus darabjainak beszélője jellemzően vagy maga Káin, vagy egy semleges (bibliai) narrátor, esetleg hétköznapi figurák (tévések, szomszédok), ezért a nézőpontok sokfélesége uralja a bibliai történet újraírását. S bár a különböző nézőpontok általában jól elkülönítve érvényesülnek, az *Epilógus* zárlatában a transzcendenciához fűződő viszony közvetlen kifejeződésekor mégsem dönthető el egyértelműen, hogy a versbeszélő vagy Káin (vagy valaki más) hangján szólal-e meg a Nietzsche utáni ember paradox istenélménye: „Te küldtél körbe-körbe, ne mondd, hogy élsz, uram!”

A másik lényeges kérdés, hogy mi lesz Káin sorsa a száműzetése után. A Biblia ugyanis nem említi Káin halálát, s a rá kirótt büntetés után az Úr kijelenti: „Aki Kaint megöli, annak hétszeresen kell lakolnia. Az Úr jelet tett Kainra, hogy senki, aki találkozik vele, meg ne ölje” (Ter 4,15). Erre a nyitott kérdésre igen gazdag értelmezői hagyomány épült.¹⁷ A Kemény-kötet Káinjának értelmezése szempontjából két szál különösen fontos ezek közül. Az egyik szerint Káin soha nem halt meg, ezt az értelmezést képviseli többek között Alexandriai Philon, aki azonban allegorizálja Káin alakját, s a világban folyamatosan jelenlévő gonosz szimbólumává formálja. Lényegében Kemény Káin-figurája (s ezzel együtt költészetének időszemléletét ciklikussá alakító örök visszatérés képze) ezzel a bibliai egzegétikai tradícióval hozható összefüggésbe. A másik ha-

gyomány szerint Lámekh ölte meg Káint, ugyanis öccse megöléséért az őszövétségi törvények szellemében (s szemben az Úr fentebb idézett rendelkezésével) neki is gyilkosság áldozatává kellett válnia. Áttételesen ez a motívum jelenik meg a már idézett *Szomszédok karában*, s kimondottan erre épül a cikluszáró *Káin éneke messziről*:

*„Én vagyok Káin, nagybácsi
és űzött nagyvad. Fejemet idétlen
szarv koronázza, kiszáradt fára hasonlít,
a fejem ősvilági nagy fej, amekkorát csak
ki tudott agyalni a középkori rabbi,
hogy el bírjon hinni teljesen —
akkora mint egy családi ház!
Akarjátok látni? Kidugjam
a hegygerinc mögül?
Mit szólnátok, ha kidugnám,
és felkínálnám? Tessék a fejem,
lője keresztül Lámekh, a vén vak,
lője keresztül végre nyíllal,
célozzon helyette a fia, az az idióta,
dirigáljon a vaknak, hova lőjön,
történjen meg a hülye baleset!
Túl nagy már a testem, múltjon ki végre!
Mesélni szeretnék nektek,
de ekkora testtel nem lehet!
(...)*

Káin mint groteszk alak

A mítosz időnkívüliségében Káin saját halálát jósolja meg. Ironikusan megidézi a bibliai történetet (űzöttség), a Káint szarvval (mint Káin-bélyeggel) ábrázoló ikonográfiai hagyományt groteszk módon továbbírja, s utal arra az értelmezéstörténetre, mely szerint Lámekh fia segítségével tévedésből nyilazta le az erdőben bolyongó ősapát. Látvány és valóság szembeállítására ugyanazt az ellentétet képezi meg, mint ahogy az igazságról való fecsegés a kötet más verseiben elfedi az igazságot. Kardeván Lapis Gergely Kemény lírájában a groteszk négy különböző megjelenési formáját különíti el. A groteszk egyik rétegének forrása szerinte a romantikához és a középkorhoz való kötődéséből eredeztetethető. A verseknek ebbe a körébe tartoznak azok a szövegek, melyekben a természetfelettil való ironikus játék, irónia és pátosz váltakozása során idéződik meg a Gonosz (például az ördögérsek alakja *A néma H* című kötetből) és az *Élőbeszéd* kötetből a Halál figurája.¹⁸ Ugyanebbe a sorba állítható a bűn, a szenvedés és a halál teodíceiai problematikáját központba helyező, a morális rossz alakját megtestesítő Káin is. Az ő alakjának ábrázolása is — miként a fenti idézet mutatja — groteszk.

Káin alakja a mítosz újraírásának elsődleges történelmi referenciája miatt szorosan kapcsolódik Kemény korábbi köteteiből a *Bácsi*,

¹⁸Kardeván Lapis Gergely: *A groteszk formái Kemény István költészetében*. In: *Retorikai és ritmikai tradíció a kortárs magyar lírában*. (Szerk. Boros Oszkár, Érfalvy Lívია, Horváth Kornélia.) Ráció, Budapest, 2011, 310–311.

¹⁹Vö. Fekete Richárd:
Provokatív matematika.
Kemény István: *Az eperfa*
lombja című verséről.
Irodalomismeret,
2011/4. 94–100.

*délenhez és az Eperfa lomjához,*¹⁹ melyek a holokausztemlékezet tematikájára épülnek. Ebben a témában azonban elvileg aligha marad lehetőség az ironia számára, noha ezekben a versekben is olyan beszédmód jut érvényre, mely különösebb interpretatív közreműködés nélkül is szubverzíven hathat(na) mai emlékezetpolitikai állapotainkra is. Különösen is az *Élőbeszéd* című hosszúversre igaz mindez, s nem is elsősorban az áldozat minősítése („birka Ábel”), hanem az „utolsó náci” halála okán a nácizmushoz fűződő viszony megfogalmazása miatt:

— *Az a helyzet, hogy félek — folytatta
kelletlen csend után. — Maholnap
száz éve forogtam a fejemben
ezeket a ti dédelgetett
kedvenceiteket, a nácikat...
tudom, mit akarsz mondani,
hallgass végig légy szíves! Nem értem,
mi ez a rajongás bennetek. Én nem
látok bennük se jót, se rosszat,
de ha ők a Rosszak, így, nagybetűvel,
akkor mit szerettek ti bennük ennyire?
— A nácikban? — kérdeztem döbbenet. — Mi?
Bennük? Már a kérdést se értem!
(Pedig értettem bizony.)*

Mítosz és történelem

²⁰Ezt a rajongást Fekete
Richárd Heller Ágnes
nyomán a radikális
gonosz démonikus
erejében jelöli meg.
(Fekete Richárd: *Kétkedő*
komolyság, i. m. 145.)

²¹Paul Ricoeur: *A Rossz:
kihívás a filozófia és
a teológia számára.*
(Ford. Lőrinszky Ildikó.)
In P. R.: *Válogatott*
irodalomelméleti
tanulmányok.
(Szerk. Szegedy-Maszák
Mihály.) Osiris,
Budapest, 1999, 97.

A versben megalkotott beszédhelyzet eleve ironikus volta miatt a szövegrész retorikája többszörös csavarokat tartalmaz. Az élőt a Halál szembesíti a nácikhoz fűződő kollektív érzelmi viszonyulással (rajongás²⁰), a kimondott szóban megfogalmazott visszautasítás és a kimondatlan gondolat közötti ellentét azonban rávilágít a holokausztról folyó diskurzus ürességére is. Azt gondolom, a kötetben tetten érhető minden ironia ellenére a Kemény-korpusz (az esszéket is ideértve) intenciója ebben a kérdésben világos: a testvérgyilkosság ösbűnét elkövető Káin az örök felejtés miatt térhet állandóan vissza az emberi történelemben, s ezáltal válhat a világban folyamatosan jelen lévő gonosz szimbólumává. Ezen a ponton meg kell jegyezni, hogy a Káin-mítosz újraírása, a mitikus figura mint náci bűnös („nagybácsi és úzott nagyvad”) jelenkori díszletek között történő megjelenítése s mint minden ember mitikus ősapja ugyanazzal a kihívással szembesíti Kemény olvasóját, mint amiről Ricoeur ír: „A mítosz — miközben elmeséli, hogyan kezdődött a világ — elmondja, hogyan alakult ki az emberi léthelyzet a maga egészében véve nyomorúságos formájában.”²¹ A Káin-ciklust nyitó *A mítosz* című vers mintegy bűnügyi történetként adja elő az örökké menekülő Káin elleni nyomozást, s az eljárás hátráltatásának okát (inverz módon pedig a felejtéssel szembeni felelősségvállalás szükségességét) a következőképpen fogalmazza meg: „Hogy testvérgyilkosok

vagyunk, és / közös kincsünk a rossz lelkiismeret, / talán erre gondolnak ezek.” S habár Káin mitikus alakjának azonosítása a büntetés elől bujkáló náccival igen egyértelmű történelmi referenciával bír, mégsem lehet egyetlen konkrét figurához kötni. A költészet ugyanis, s így Kemény István költészete is „az egyetemességet fejezi ki egy eseményben, az eseménynek azt az oldalát, amely az adott eseményt a mindig történő dolgok példájává teszi. Nyelvünkben a *müthosz*, a történelmi elbeszélés formája közvetíti a történelem egyetemességét. A mítosz nem azért van, hogy leírjon, hanem hogy magába foglaljon egy adott helyzetet, olyan módon, hogy jelentőségét ne korlátozza arra a helyzetre. Igazsága a szerkezetén belül van, nem pedig kívül.”²²

²²Northrop Frye: i. m. 98.

**A posztmodern
meghaladásának
kísérlete**

„valahol mindenkinek igazsága van” — olvashatjuk a Káin-ciklus *A mítosz* című versében. Mi marad a mítosz hirdette igazságból a posztmodern keretei között? Vagy más szóval: mi nyerhető vissza az „anything goes” elve után a hajdani igazságfogalmakból? Kemény István költészete ahelyett, hogy egy új nagyelbeszélés megalkotásával a megnyugtató és végleges válasz ígéretével kecsegtetne, folyamatosan a hiány tapasztalatával, a Titok megfajthatatlanságának élményével szembesít. Bányai János bevezetőben idézett megállapításával cseng egybe Guillaume Metayer értékelése is: „Keménynél a posztmodern meghaladásának kísérletét érhetjük tetten, amelynek során a szerző feláldozza ugyan a történelmet, de egyúttal rekonstruálja — ha nem is a mítoszt magát, de legalábbis a mítosz hiányát, nosztalgiáját, *Sehnsucht*jét.”²³ Kemény költészete nem azért válik megrázóvá, mert az áldozat nézőpontjának az érvényesítésével alkotja újra a történelem narratíváját, hanem megtartva a posztmodern polifóniát, azzal a nyugtalanító érzéssel ajándékoz meg, hogy a „*humanizmus* újramegjelenése”²⁴ elválaszthatatlanul összekapcsolódik a veszteség tapasztalatával.

²³Guillaume Metayer:
i. m. 75.

²⁴Bagi Zsolt: *Vissza az
elbeszélésekhez.*
Műút, 2011/24. 50.

[Kiemelés az eredetiben.]

A VIGILIA KIADÓ KARÁCSONYI ÚJDONSÁGAI

Notker Wolf – Corinna Mühlstedt: Isten megszületik az életünkben.

24 karácsonyi elmélkedés.....1.900,-

Az ismeretlen Rónay György.....2.300,-

Díósi Dávid: Egyházam a posztmodernben. A dialógus-„kényszer” ideje..... 1.500,-

ADVENTI KÖNYVVÁSÁR

Karácsonyig könyveink 20–50% kedvezménnyel vásárolhatók meg.

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

Hajnóczy Péter Szent/újraírása

HOVÁNYI MÁRTON

A Hajnóczy-életmű kapcsolata a Bibliával

1986-ban született Budapesten. Jelenleg az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének fiatal kutatói ösztöndíjasa, az ELTE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi programján doktorandusz és a PPKE HTK ötödéves teológus hallgatója.

A parancs

¹Hajnóczy Péter: *A parancs*. In uő.: *Jézus menyasszonya*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981, 59.

²Az író ránk maradt hagyatékában csak a második és harmadik mottó adó mű található meg.

Közülük a bulgakovi regény agyonolvasott és jegyzetelt példánya arra enged következtetni, hogy a kortársak beszámolói helytállóak, amikor Hajnóczy egyik legfontosabb könyveként aposztrofálták *A Mester és Margaritát*.

Hajnóczy Péter (1942–1981) életműve ambivalensen viszonyul a Bibliához. A szépirodalmi munkásság egyszerre akarja megfosztani szentségétől a biblikus írásokat és ezzel egyidejűleg alkotó módon épít a zsidó-keresztény kultúra szent könyvére. Ugyanez a kettősség figyelhető meg a Bibliát körülölelő, tágabb értelemben vett keresztény szakralitás esetében is. Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy pontosan milyen poétikai eljárások hozták létre ezt a kettős mozgást, milyen kimondott és kimondatlan szövegeseményekből, illetve filológiai adalékokból rajzolható meg az említett mozgás útja.

Hajnóczy Péter nevelőszülei közül elsősorban a feleség tartotta szívügyének az örökbefogadott gyermek katolikus nevelését. A nevelőszülői szándék adhatta tehát az első közvetlen ismerkedést a kereszténységgel, és így a Szentírással is. Anélkül, hogy az örökbefogadott gyermek nevelésének sokszoros hajótöréseit ecsetelnénk, megállapíthatjuk, hogy alig néhány biblikus idézetet találunk Hajnóczy életművében. Ezek közül a legismertebb *A parancs* című kisregény első mottója Jób könyvéből: „»Avagy az ő dicsőséges méltósága nem röttent-e meg titeket? Avagy az ő büntetésének félelme nem száll-e erőttem reátok? Az ti emlékeztetek hasonlatosak lésznek az pernyéhöz, és az mellyek tielőttetek böcsületessek, az sárhoz.« Jób könyve 13,11–12., Károli Gáspár fordítása.”¹ A mű élén álló mottót egy Wystan Hugh Auden-, majd egy Bulgakov-idézet követi *A Mester és Margaritából*. A három baljóslatú citátum egymás értelmezőjeként készíti elő *A parancs* kollázs-elbeszélését. Egymás mellé helyezésük inkább egyenrangúságot, mint hierarchikus viszonyt jelez, ugyanakkor sokatmondó, hogy Bulgakov szövege biblikus parafrázisként is olvasható, így az abból vett mottó mintegy keretet alkot a Jób-versekkel.²

A Jób könyvéből vett sorok fordítása archaikus csengéssel bírt már a kisregény első, folyóiratbeli közlésekor is, hiszen 1975-ben elkészült már a Károli-fordítás revitalizált kiadása, modernebb nyelvezettel, mint a Hajnóczy által idézett szöveg. Ez a veretes forma, amelyet a katolikus fordításokkal szemben a mai napig őriz a Károli-féle fordítás, a szöveg ősi eredetére figyelmezteti olvasóját. Ez az idegenséget éreztető idézési technika *A parancs* elolvasása során a blaszfémia megalapozójává válik. Amikor a narrátortól arról értesülünk, hogy a főszereplő százados hallja, ahogy a kocsmából kihallatszik az „új Megváltó” négy blaszfém parancsa, aligha fér hozzá kétség, hogy a szakrális szövegekre tett korábbi utalások

Megcsúfoló kifordítások

³Hajnóczy Péter: i. m. 66.

⁴Vö. „Ha löfegyverrel reám céloznak, és éppen ide, a Biblia megakasztja a golyót. Erre alkalmas az imakönyv. Úgy lehet, másra is. Erre viszont biztosan. S egyébként bennem van az Isten, mint az arzén, amely – mint tudjuk – igen lassan ürül a szervezetből; akkumulálódik.” Hajnóczy Péter: i. m. 81. Kiemelendő az idézett szakaszból a Biblia imakönyvvé, Isten személyének pedig méreggá változtatása. Mindkét aktus illeszkedik a blaszfemikus helyettesítések sorába.

⁵Hajnóczy Péter: i. m. 103–104.

⁶Hajnóczy Péter: i. m. 97.

⁷A világháborús nyomtatvány hagyatékban fellelhető példányáról, más vendégszövegek értelmezéséről, valamint a *parancs* és a *Jézus menyasszonya* összevetéséről lásd Hoványi Márton: „Sötét volt, mint a Szivárvány moziban.” *Adalékok Hajnóczy Péter A parancs című regényének értelmezéséhez*. Tiszatáj, 2011/9. 79–89.

is ironikus újraolvasásért kiáltanak a regényben. Hiszen, amennyiben a központi jelentőségű parancs-motívum szakrális tradícióját — gondoljunk akár az ószövetségi tízparancsra, az újszövetségi makarizmusokra vagy a szeretet főparancsára — egyértelműen kikezdi a blaszfemikus új parancsok és az azokat adó új Megváltó alakjának travesztiája, akkor ennek nyomán minden más szakrális utalás helyi értéke is szükségszerűen megváltozik.³

A további megcsúfoló kifordítások értelemszerűen csak növelik a változás mértékét. Ezért is lehet fontos, hogy a persziflázsba fordítás másik motívuma a százados regénybeli Bibliája, amelyet a szíve felett hord, de nem a hitbeli elköteleződés, hanem az önvédelem ürügyén: golyóálló könyvként életet menthet.⁴ Amikor gondolatban fellapozza, olyan mondatra lel emlékezetében, amely legfeljebb parafrázisa lehet néhány biblikus passzusnak: „A megtért bárányt visszafogadja az Úr”, majd úgy folytatja a mentális olvasást, hogy kritikusan megjegyzi: „A birkákról nem esik szó. Velük ugyan mi lesz, Uram?!“⁵ A Biblia szövegének pontatlan idézése önmagában is botrány a szöveg szakrális sérthetlensége miatt. Mindez nem ismeretlen *A parancs* századosa előtt sem, akinek az emlékei között Nietzsche Zarathustrájának a következő passzusa is megjelenik: „Minden írás közül azt szeretem csupán, amit valaki vérevel írt meg. Írj vérevel: és megtanulod, hogy a vér lélek. Nem könnyen lehet idegen vért megérteni. Én gyűlölöm az olvasó naplopókat. Aki ismeri az olvasót, az semmit sem tesz többé az olvasóért. Még egy évszázadnyi olvasó és bűzleni fog maga a lélek. Hogy mindenkinek szabad olvasni, idővel nemcsak az írást, de a gondolkozást is megrontja. Egykor a szellem Isten volt, most pedig csöcselék lett belőle. Ki vérevel és mondásokban ír, az nem azt akarja, hogy elolvassák, hanem, hogy könyv nélkül betanulják.“⁶ A kitüntető „igaz” jelzőt, amely a „vérevel írt” könyvekre vonatkozik, Hajnóczy regényében tehát nem a Biblia, hanem a szépírás birtokolja. Így a pontatlan idézés azt az alapvető helyettesítő mozgást példázza, amely a Szentírás szentségét a Szépírásnak tulajdonítja. Másként fogalmazva *A parancs* a Biblia szövegét éppen az irodalom részeként kanonizálja és tekintélyét csak *írásként* ismeri el, miután megfosztotta azt annak vallási tekintélyétől. A százados Nietzscht hibátlanul, a Bibliát pedig csak nagyjából felidézni képes emlékezőtehetsége ennek az újírásnak az allegóriája. Az újírás köre pedig akkor zárul be a regényen belül, amikor a Nietzsche-idézetet követő lapon a vendégszövegek sora, amely azonos lehet a hős tudatfolyamával, egy II. világháborús imával folytatódik, benne egy evangéliumi vers (Mt 11,28) pontos szerepeltetésével.⁷ Mindez értékelhető úgy, mint az emlékezet hol kihagyó, hol jól működő játékának mindent elbizonytalanító gesztusa. Amennyiben azonban a regény lineáris olvasatát részesítjük előnyben, ami korántsem magától értetődő, a következő folyamat modellezéséhez is eljuthatunk: a mottó szövegének tekintélyi pozícióját (1) a blaszfemikus ellenpontok megrendítik (2), majd a pontatlan idézet révén a Zarathustra-vendégszö-

veggel egyensúlyozva (3) létrejön egy olyan *elsajátítás* a százados tudatában, amely lehetővé teszi az újraértelmezett szentírási szöveg pontos felidézését (4).

A szent státus megkérdőjelezése

⁸A nivellálás hasonlóan egyértelműen érhető tetten a regény „végkifejtésében”, amikor a hangszóróból a következő segélykiáltást hallja a százados: „Segíts, Jézus, Buddha herceg meg a többiek! Vagytok elegen!” Hajnóczy Péter: i. m. 105.

⁹Locke az *argumentum ad érvek rendszerét* a 17. század végén megjelent *Értekezés az emberi értelemről* című munkájában sorolja fel.

¹⁰Hajnóczy Péter: i. m. 73–74.

Bármelyik következtetést tudjuk a magunkénak, a regény biztos törekvésének tekinthetjük a Szentírás hagyományos, zsidó-keresztény tekintélyének azt a kritikáját, amely közvetlen módon a *szent* státusra igényt formáló szavak magasztosságát kezdi ki azzal, hogy a Bibliát a profán szövegek szintjén, egy irodalmi alkotásként kezeli *A parancs* szövege.⁸ Ugyanezt a státust közvetve úgy is pellengérré állítja Hajnóczy szövege, hogy az idézet archaizáló retorikája, amely közvetíteni hivatott a modern nyelvi regiszterhez szokott olvasó számára a szentséget, hiábavalónak és elégtelennek bizonyul ahhoz, hogy a *szent* státust az imént kifejtett blaszfemikus kölcsönhatástól megóvja. Mintha a John Locke nevéhez fűződő érveléstipológia *argumentum ad antiquitatem* tagjának érvénytelenségével akarna szembesíteni a szöveg: hiába veretesebb az idézett fordítás a közkézen forgó változatnál, ez is kevés ahhoz, hogy *A parancs* más szöveghelyei felől visszaolvasott mottót megóvja a deszakralizációtól.⁹ Később, a *Dies irae* szekvencia latin eredetiét olvasva, amelynek a Marseillaise-zel szemben nem kapjuk meg a fordítását, hasonló eltávolítási, idegenné tevő eljárásnak vagyunk a megszólítottjai. Celanói Tamás himnusza a latin nyelv médiumán keresztül érzékelteti a szakralitáshoz lojális, de *A parancs* olvasójával ironikus távolságot felvevő szövegstátust.¹⁰ A regény elején szereplő mottó kapcsán már világossá vált ennek a nyelvnek a hiteltelensége, a latin idézetben ez a feszültség eszkalálódik.

Miután érzékeltettük a szakralitás megszüntethetőségének néhány mozzanatát, érdemes ugyanennek a poétikai jelenségnek a Bibliát affirmáló sajátosságaira is összpontosítanunk. Ugyanis az a jelölő, amely tagadást eredményezett az előbbi olvasatunkban, éppen ez által mutat fel valami lényegeset a regény értelmezésének horizontjából. A Hajnóczy által nagyra tartott Malcolm Lowry inspirálta kollázstechnika *A parancs* esetében radikális erővel követel magának poétikai teret akár azon az áron is, hogy az értelem felhasználását kockáztatja meg. Az olvashatatlanságig egymás mellé vágott, különböző műfajú szövegek egyszerre kecsegtetnek az értelem és az értelmetlenség értékelési lehetőségével. A regény első, bibliai mottójának retorikája mintegy előrevetíti ezt a problematikát. Ugyan elsősre kibetűzhető a fordítás szövege, többszöri nekifutást igényelhet a régies alakok elolvasása. A mottóban rejlő idegenség és ismerősség kétnemű tapasztalatként előrebocsátja a regény, és általában minden olvasásélmény, befogadói dinamikáját. Ehhez *A parancs* bibliai mottója azért is szolgáltathat megfelelő alapot, mert a fordítási kérdésektől eltekintve, a kinyilatkoztatott Írás saját természete szerint ugyanennek a kettősségnek a jegyében tanúskodik Istentől, aki egyszerre transzcendens (idegen) és immanens (ismerős).

A Jób könyvének tizenharmadik fejezetéből származó versek azt a pillanatot örökítik meg, amikor a bibliai hős megunja, hogy a három

Jób és a százados

barátnak bizonygassa ártatlanságát, és kilátásba helyezi, hogy magával Istennel kezd dialógusba igazának bizonyítására. A szenvedő Jóbbal szemben éppen ártatlanságát tagadják barátai. Ártatlanságának elvesztése, a bűn elkövetése az Úr törvényének megszegésében állt a vád szerint. A százados a regény során végig a parancsra vár, amit nem kap meg. Az utolsó kép, ami felöltlik előtte, az, hogy családja lesz, akiket azonban nem szabad szeretnie, mert az bűn. Ezt a gondolatot megszakítja a parancsra várakozás, majd a százados képzelte halála. Jób és a százados alakjában a magány és az érthetetlen és értelmetlennek tűnő várakozás motívuma megegyezik. Azonban amíg Jób esetében Elifázék a Törvény meg nem tartásával vádolják, addig a százados, úgy tűnik, hogy a parancs meg nem kapásától szenved. Ezen a ponton utalhatunk arra, hogy Mózes öt könyvének, a Tórának, amely kifejezés a *járáh* (ירה) ige névszói származéka, a törvény vagy tanítás mellett a parancs is elfogadható fordítása lehet, értve alatta elsősorban a papság által vezetett kultusz határozott, irányító gesztusait. Ennyiben viszontláthatjuk a bibliai mottó nyelvi kettős-kötését a Tórával mint törvénnyel (Jób) és mint parancssal (százados) összemért hősök alakjában is.

¹¹Hajnóczy Péter: i. m. 92. A protonovella posztumusz közlését lásd Hajnóczy Péter: *Jézus*. (Közreadja Hoványi Márton.) Jelenkor, 2011/11. 1183–1188.

Jézus alakja Hajnóczy írásaiban

Az eddig értelmezett kisregény világából a Hajnóczy életmű más darabjaihoz paradox módon egy újabb regénybeli részlet vezethet át. A *Jézus* protonovella néhány sornyi szerepeltetése *A parancsban* megjelenő számos vendégszöveg között, beleértve olyan bekezdéseket is, amelyek más Hajnóczy-írásokból vették, nem feltűnő.¹¹ Annál inkább lényeges az életművön vörös fonalként végigfutó Jézus-alak felől olvasva.

A *parancs* szövegében megjelenő Jézusról csak az ébredés pillanatát olvashatjuk. Az 1973 és 1976 közötti évekre datálható protonovella szövegéből kiderül, hogy a Jézus névre hallgató, 20. századi férfi alkoholista, és másnaposságából ébred fel. A strandon és az étteremben randevúzó Jézus számos ponton hasonló karakterként jelenik meg, mint *A halál kilovagolt Perzsiából* (1979) egyik főhőse: a *fiú*. A protonovellában könyvügynökként dolgozó fiú John Locke *Értekezés az emberi megismerésről* című könyvét olvassa, miután a strandon megismert lánnyal szeretkezett. Karakterében kidolgozatlan, de számos későbbi írás magán viseli a nyomát ennek a Jézus-karakternek. Meggyőződésem, hogy ugyanez a hétköznapi deviáns alak fedezhető fel *A fűtő* (1975) című kötet Márai-novelláiban művészi ambíciókkal megáldott alkoholistaként, de az *M* (1977) című kötetbe csúsztatott *A veradó* főhőse is alakmása annak a Jézusnak, aki a *Perzsia* és később a *Jézus menyasszonya* (1981) kötet több novellájának és címadó regényének is a hősévé vált.

Az így áttekintett írások tulajdonképpen lefedik a fiatalon elhunyt szerző teljes alkotói pályáját. Ezekben az alakmásokban az, ami közös poétikai jegy, tulajdonképpen tetten érhető a *Jézusban* egymagában is. Jóllehet éppen a különbségek vizsgálata vezethet el az árnyaltabb megközelítésig, a vélt közös pontokra sem hiábavaló

rátékinünk. Jelen dolgozat tematikája miatt is aktuális a Jézus névről gondolkodnunk. Miért szükséges ennek a hétköznapi hősnek a világ megváltását végbevívő Jézus nevét adni? Kétségtelenül találunk a protonovella szövegében elvétve bibliai allúziókat (például Mária és Márta története), de az alakmásoknál ez egyre észrevétlenebbül háttérbe húzódik. Sokatmondó példaként a *Jézus menyasszonyát* említhetjük, ahol a szereplők között semmilyen Jézussal nem találkozunk, a főhős megnevezése a *Perzsia* már említett hőséhez hasonlóan a *fiú*. Leszögezhetjük, hogy minél inkább háttérbe szorul ennek a kérdésnek a nyílt kifejtése, esztétikailag rendszerint annál sokoldalúbb alkotás születik meg Hajnóczy tollából.

Az alkohol motívum

Meglátásom szerint nem kísérlelhetjük meg a válaszadást a „Jézus-kérdésre” addig, amíg nem párosítjuk az életműnek egy ennél is gazdagabban ábrázolt motívumához, nevezetesen az alkoholhoz. A *Jézus* szövegében egészen egyértelmű a kapcsolat, de a publikált művek túlnyomó többségéhez is el tudunk jutni, ha a koordináta-rendszer egyik egyenesévé a Jézus, a másik egyenesévé az alkohol motívumot tesszük meg. Az alkohol arab eredetű szava két jelentéssel bír a modern angol–arab szótárak tanúsága szerint: jelöli magát a fogyasztható *szeszt* és jelöli a *lelket*. Ez utóbbi jelentés nyilvánvalóan nem függetleníthető a spiritusztól mint égetett szesztől, de az alkohol lombikban történő lepárlásának alkímista metaforája (a bor lelke az alkohol, amely kicsapódik) nyelvtörténetileg igazolhatóan részévé vált a kultúránknak. Az ilyen módon profán (*szesz*) és szakrális (lélek) jelentések egyetlen valóság kétarcúságaként alkalmasnak bizonyultak Hajnóczy számára olyan profán kálváriák megalkotására, amelyek — a korábbi és kortárs poétikai megközelítések-től is eltérően — a lélektől írásra ihlető, eksztatikus állapotot és az alkoholbetegség tombolását egyazon szent részegségbe integrálhatják. A *delírium tremens* egyfelől a halál biztos előszele, másfelől képes olyan víziókat nyújtani az írni vágyó hős számára, amelyek nemcsak egyedi látásmóddal és új érzékenységgel ruházhatják fel, hanem egyáltalán értelmet kölcsönözhetnek az alkotás megkezdésének. Az önmagát az alkotásért szenvedélyében felemésztő Vértadó ugyanúgy részese ennek a típusnak, mint az üres fehér papír fölé görnyedő férfi a *Perzsiában*.

Profán és szent

A jézusi karakter ezt a feszültséget azzal tudja kiegészíteni, hogy felismerhetősége által nem kevesebbet, mint az istenit és az ember által az isteniről elgondolt összetett hagyományt engedi be a művek világába. Ahelyett a művészileg didaktikus megoldás helyett, hogy az alkohol szakrális-pusztító Janus-arca elől menedéket biztosítana a messiási világ, szinte kivétel nélkül azzal találkozunk Hajnóczy műveiben, amit a tanulmány első felében értelmezett biblikus mottó esetében is: kifordítja magából a szentet. De ez a kifordítás nem a karnevalizmusé, amely ideiglenességében és lehatároltságában soha nem szűnik meg a kereteket legalább valamelyest észben tartani. Hajnóczy deszakralizált alakjai úgy maradnak. A szájjpadlásra tapadt

szentostya leoperálhatatlan, a sekrestyében bevedelt misebor nem visszaszolgáltatható *A híd*ban. Az *Árulás* hazug gyónása nem válik igazgá, a *Jézus menyasszonyában* meggyilkolt menyasszony nem támad fel. A káromlások nem változnak áldássá. Mindez persze nem jelenti azt, hogy ezek a deszakralizált antihősök elveszítenék messiási öntudatukat. Ellenkezőleg. Pokolban, alkoholmérgezésben, kiégésben, halálban maradásuk közepette meglévő messiási tudatuk az, ami lehetővé teszi az utolsó, groteszk nevetést rajtuk. Megváltás nélküli megsemmisülésük paradox módon mégis az egyetlen esélyük arra, hogy a biblikus értelemben vett megváltói szerep helyett szert tegyenek egy olyan saját nyelvre, történetre, emlékre, amely az alkotás, az adás, az írás önelvű értékében lehetővé teszi számukra, hogy egyéni utat járjanak be. Egyéni útjuk pedig, bárhová vezessen is, alkotásonként ébren tartja a reményt: a profán újírás nyelve hasonlít arra a nyelvre, ami a Szentírásé volt egykor.

A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGA

AZ ISMERETLEN RÓNAY GYÖRGY

Rónay György hatalmas terjedelmű és sokrétű életművének még mindig vannak feltáratlan részletei. Könyvünkben ezeket próbáltuk az életút időrendjébe állítva közölni, különös tekintettel azokra az írásaira, amelyek a Demokrata Néppárt lapjában, a *Hazánkban* jelentek meg.

A kötet első részében Rónay György pályakezdését követjük nyomon. A gödöllői premontrei gimnázium diákjaként első verseit a Zászlónk című, fiatal katolikusoknak szánt lap szerkesztőségébe küldte. A *Hazánkban* közölt írások egy része Rónay György irodalmi érdeklődésének, ízlésének és szemléletének kifejezése. Ezekből készült későbbi szintézise, a máig alapvető *Petőfi és Ady között*, kritikái pedig a *Vigiliában* évekig írt „Az olvasó naplója” előzményeinek tekinthetők. A kötet másik súlypontja Rónay György és a Franciaországban élő, a magyar irodalom ottani legfontosabb népszerűsítője, Gara László kapcsolatát tárgyalja. A levelek és az író naplójának megfelelő részeiből választott gondolatok nem-

csak ezt a kapcsolatot tárják föl, hanem a magyar és francia irodalom egymásra találásának is izgalmas dokumentumai. Ebben a folyamatban Rónay Györgynek, jóllehet ismételtén a hivatalos szervek gátjaiba ütközött, fontos szerepe volt.

Ára: 2.300 Ft

MARNO JÁNOS

Átalakulatok

„csontvázmadarak hajnali négy óraker”
Giacometti

„Halál, meg fogsz halni!”
John Donne

„Ich freue mich auf meinen Tod.”
J. S. Bach

Unom és undorít a halálom.
Elvágódok egy alagsori üzlet
lépcsőfokán, koponyaalapi
törés, a szájam résnyire nyitva
marad, lelkem légysóhajtással röppen
ki belőle, hogy azután döglégyként
mássszon vissza a fekete részbe,
lepetézni a halott nyelv alatt.

Néger katonák gyűlnek alakzatba,
gyötrelmemre, a hajnali ködben,
emlékeztetnek a halottakra,
akiktől éjszaka búcsút vettem
a kávéházban, annak ellenére,
hogy nem vagyok egy kávéházi ember,
idegen tőlem az az életforma,
idegenebb, mint az élet maga.

Nyersen szeretem forgatni hosszan
a szavakat magamban, fölnyársalni
őket nyelvemmel a két szemfogamra,
majd elgyámoltalanodni velük
a számban a kis asztalkánál ülve,
azt sem bánva, ha olykor kiülnek
ők is direkt az ábrázatomra,
bátraknak tűnve és elesetteknek.

Donne tévedett: a Halál örök-
életű, meghalni egyedül mi,
életre keltek vagyunk képesek,
elnyúlni piros deszkánkon egy reggel,
gerincünk körül csontvázmadarak

*keringnek, s ahogy kezdünk ráismerni
régí Gesztenyészertünkre, kelnénk
nyomban újra, és indulnánk körbe,*

*és nem megy; nem visz a lábunk hátra,
sem előre, megszikkadt a velő
koponyatetőnk alatt, értsd: agyunk
elagyagosodott, és a kérge
kicserepesedett, rosszul vagyunk,
itt az ideje tehát abba hagynunk
a disznólkodásokat. Ideje
rendben megdőglenünk, visszatérnünk
a szállásunkra, nyelvünk alá, hol*

*kéjes sóhajtozások s hörgések
közepette álmunkban lepetéztünk.
A fekete katonák nyúlporköltet
kaptak kelkáposztafőzelékkel,
annak a szaga áll még a ködben,
mely mintha nem szállna fel soha többet.
Zavart vagyok és egyre nyugösebb.*

*A betűket is elmosódni látom
ebben a fiültépő viaskodásban,
Jean Valjeanként cipelem a hullámat
a bélcsatornámban menekülőben
a pókhasú zсарu, Javert elől,
miközben rettegek ilyen mocskosan,
zihálva és holtan a kis Cosette
szeme elé kerülni, megállok
hát inkább, és agyoncsapom a pókot,*

*amint utolér bennünket ebben
a csatornaszürkületben. Dögölj
meg te is, te nyomorult kopóféreg!
nagyjából ilyesmit fogok mondani
neki, viszonylag szenttelen képpel
és szenttelenül kopogó hangon.
Aztán hirtelen megtöröm a csendet,
még nem tudom mivel, de megtöröm,
vagy ha nekem sehogyan nem megy,
keríték egy hullát valahonnan,
és megtörettem vele odaát.*

Ókontri

7.

Oravecz Imre (1943) Kosuth-díjas költő, író, Szajlán él. — Részlet készülő új regényéből.

— Apa, Kirkpatrickék földet árulnak.

A karámban voltak, apa és fia. Billogoztak. Bőrkötényt viseltek és bőrkesztyűt. Egymás után hozták ki a borjakat az elrekesztőből. Mikor elővezettek egyet, kirántották alóla a jobb mellső és hátsó lábát, ledöntötték és megkötözték. Steve mellé térdelt, lefogta, az apja pedig a forró vassal rásütötte a jelüket, az ~~V~~-t.

Késő délutánra járt az idő, a nap már nem sütött olyan hevesen, de az erőlködéstől és a nyílt tűz közelétől erősen izzadtak. Égett szőr- és hússzag terjengett a levegőben. Füst is keletkezett, mikor a vas a bőrrel érintkezett, de ez jó volt, mert távol tartotta a legyeket.

Az apja nem reagált mindjárt. Mielőtt a következő állatért mentek volna, felpiszkálta a tüzet, és a vasat visszatéve a paraszak közé várta, hogy ismét megfelelő hőfokra melegedjen.

— Igen? — szólalt meg aztán, és zsebkendőt húzva elő a zsebéből letörölte a homlokáról a verejtéket.

— Azt hallottam.

— Hát aztán?

— Jó volna venni.

— Venni?

— Igen.

— Miből?

— Pénzből.

— Hol a pénz?

— A maga zsebében, maga a gazda.

— Az igaz.

— Szántót kellene venni.

— Szántót árulnak?

— Azt. Nekünk az kellene.

— Azt mondod?

— Igen.

— Aztán hol volna az a szántó, melyik részen? Lent a lapon, az oldalban, vagy valamelyik tetőn a francban?

— Azt nem tudom.

— Mert nem mindegy, hogy hol van, mert földet művelni itt igazából csak ezen a lapon érdemes, ahol nekünk is van, vagy a másik lapon, ami az ő tanyájuktól nyúlik be az O'Hara felé, és egészen az övék. Máshol csak bukfencvetésre jó.

— Világos.

— Mint a vakablak.

— Megkérdezem őket, hogy hol van, meg mekkora terület, és mennyiért vesztegetik?

— Kérdezd.

— És vennénk, ha jó helyen volna, és árban is elfogadható?

— Azt nem mondtam, de megkérdezheted, csak úgy kíváncsiságból. Az nem kerül semmibe.

Steve megkérdezte.

Itt volt lent, a patak melletti laponon, az övék folytatásában. De nemcsak az a szomszédos parcella, amelyet vágyakozva szokott nézegetni, hanem az egész alj, fel a szűkületig. És az is kiderült, hogy nemcsak szántó eladó, hanem legelő is az oldalkanyonban, sőt, az egész oldalkanyon.

Szénát hordtak, mikor pár nappal később ismét előhozakodott vele. A csűrpadlásra rakták fel, a bejárat feletti padlásajtón keresztül. Az apja hányta fel a kocsiról, ő meg fent villával elszedte, és beljebb továbbította. Mikor megtelt az előtér, és már nem tudta hova tenni, feljött az apja, és együtt hordták a padlás tulsó végébe, oldalra, mindenhova. Feldobni a kocsiról a szénát nem kis erőfeszítést kívánt, kivált, hogy egyre lejjebből kellett, ahogy fogyott a kocsin, de a fogadása sem volt gyerekjáték fent a megrekedt melegben, a szálló porban, amely csípte a bőrt.

Mikor így másodszor is eligazították fent a szénát, és az apja ment volna le, akkor közölte ezt vele, és az árát is, a szántóét is, a legelőét is.

— Hm — állt az meg csodálkozva, és a nyomaték kedvéért a padlóhoz ütötte a vassal felfelé tartott villa nyelét. — Az egész lapos és a kanyon? Ejha! Mi ütött ebbe a Kirkpatrickba? Eladja a legjobb szántóját? Nem a másik lapost a hegyen túl, ami gyengébb, szárazabb, mert magasabban fekszik. Kevesebb növényt akar termesztetni? Azért ezt még megtarthatná. Elsőrangú legelő lenne belőle, vagy kaszáló, ami szénát adna, de bevethetné lucernával is, ami értékeesebb. De hát legelőt is árul. Marhát is kevesebbet tart majd?

— Csökkent mindkét területen — vélekedett Steve.

— Te földet akarsz, igaz-e?

— Igen.

— Van szántónk.

— Nincs elég.

— Te búzát, árpát, kukoricát, babot, meg mindenfélét akarsz termesztetni.

— Mindent nem.

— Nagyban akarsz gazdálkodni. Itt?

— Csak az észszerűség határai közt.

— Ésszerűség, mikor a világ megbolondult.

— Csak annyit, amennyit értékesíteni tudunk, amennyit felvesz a piac.

— Piac? Már úgy beszélsz, mint aki ért hozzá. Piacra termesztetni a mai viszonyok közt! Mikor nincs rendes piac, mikor mindenből felesleg van, amit a tengerbe öntenek. Olvastam, az újságban. Mikor annak sincs ára, ami kell. Mikor a nagyok se boldogulnak! Mit akarunk mi, kicsik?

— Nem lesz mindig így, apa. Ami most van, az elmúlik egyszer. A válságok jönnek-mennek. Megint kiderül majd az ég.

— Nem úgy néz ki.

— De. Reménykedjünk.

— Jó, tegyük fel, hogy vége lesz ennek egyszer. De én már öreg vagyok, nemsokára kidőlök, te meg magad vagy, asszony nélkül.

— Sokáig bírja még maga, hogy így fel tudja hajítani a szénát, én meg majd csak találok valakit.

— De mit akarsz itt eső nélkül? Honnan veszel vizet? Mert itt öntözni kéne. Ha csak nem állsz rá teljesen a lima-babra.

— Van eső, apa, télen van, csak nyáron kell pótolni.

— Aztán mivel pótolod? A patak vizével. Kevés víz van benne, nem annyi, mint régebben és olajos is. Összegyűjtöd az esővizet?

— Az volna az egyik megoldás.

— A másik?

— Kút, kutakat fúrni, ahogy már mondta is egyszer. Felhozni a vizet a mélyből. A mélyben van a Wheelerben, bizonyosság rá a kunkt, meg a hidrológusok is állítják.

— Hát, úgy tán, tán, de ahhoz is pénz kell.

— Akkor érdekelné a föld?

— Azt nem mondtam.

Az apja tehát megint elutasította, de a bogár, amelyet a fülébe tett, csak mocorgott, mert harmadszorra már maga hozta szóba.

Trágyáztak, trágyát teregettek, kukorica után a Cummingsék fellői oldalon. Kocsival hordták ki a tanyából, és meg-megállva szórták lefelé, félkör alakban, gondosan ügyelve, hogy ne maradjanak foltok, hogy mindenhol egyenletesen borítsa a földet. Befelé se mentek üresen, kukoricaszárat vittek, amely kúpokban állt kint.

Siettek. Január volt, az utolsókát rúgta a nyár, és hamarosan szántani kellett, mielőtt megjönnek az esők, hogy tavasszal majd vehessenek, ültethessenek, mert kapásokat szántak ide ismét. Néha lucernával is javították a talajt, de az most nem volt esedékes.

Kiürült a kocsi, végeztek egy fordulóval. Steve leugrott, hogy gyalogoljon, az apja a kezébe vette a gyeplőt, de mielőtt indított volna, hogy soron következő szárkúphoz menjenek, utána szólt.

— Megvannak még Kirkpatrickéknak azok a földjei? Nem láttam még idegent a lapon, de ők se mutatkoznak rajta.

— Tudtommal igen.

— Hány acre is volna az összesen?

— Megkérdezzem?

Az apja erre a kérdésre nem felelt, de amikor bent megint rakodtak, visszatért rá.

— Szerintem kitartják az árából, meg el is van hanyagolva. Nem tudom, hogy a felső részén mit kapott, de itt lent sose láttam őket trágyázni. Csak ültettek, ültettek és mindig babot. Kivették a föld véréit.

— Biztos lehet alkudni.

— Remélem is. Alku nélkül nincs egyezés. Nem is veszik azt komolyan, aki nem alkuszik.

— Akkor se, ha tőzsomszéd az ember, mint mi, aztán jóban vagyunk?

— Akkor se.

— Akkor lehet, hogy megvesszük, ha megegyezünk?

— Lehet. Nem tudom.

— Akkor lát benne fantáziát, apa?

— Nem nagyon, de a kedvéért esetleg belemennék, ha volna annyi pénzem. Mert látom, hogy a fejedbe vetted ezt a bővítést, aztán nem lehet kivenni onnan. De nincs annyi. Előbb pénzt kéne csinálni, marhát eladni, vagy mit tudom én mit.

— Nem úgy gondolom én, hogy egymaga megveszi.

— Hanem hogy?

— Úgyhogy beszállok. Hogy együtt vesszük meg, fele-fele alapon.

— Hát, van pénzed?

— Nincs, de lesz, ha kell.

— Miből?

— Eladom a Santa Paula-i házat.

— Mikor teher van rajta.

— Teherrel együtt.

— Találsz olyat, aki így megveszi?

— Aki keres, talál.

— Jut eszembe: mennyiért árulják a kanyont?

— Azt nem kérdeztem.

— Nem?

— Az is kellene?

Steve csodálkozva nézett az apjára, de az csak akkor válaszolt, mikor már a szárkúpnál voltak.

— Ide hallgass, fiam. A következőt gondoltam ki. Ha meg tudunk egyezni Kirkpatrickkal, én megveszem neked a lapost, te meg veszel nekem legelőt, ha sikerül eladnod a házad.

— Megvegyem a kanyont? De hisz az nagy terület. Nem tudom, mennyit kaphatok a házért, de annyit biztosan nem, hogy abból kifussa.

— Nem az egészet. Csak a felét, vagy a harmadát, mondjuk csak a felénk eső oldalát, fel a tetőig, ahol a kerítés van.

— A feneket, a másik oldalt meg a fart nem?

— Nem.

— Kár, mert a fenéken jó kutakat lehetne fúrítani, és onnan lehozni a vizet.

— Majd furatunk lent.

— Jó, de lehet, hogy annyit se kapok a házért, amennyit az oldalért kér.

— Ha nem, nem. De ha igen, akkor igen?

— Igen.

— Akkor megegyeztünk?

— Meg — felelte Steve. — Akkor csapjon bele — és megvidámodva nyújtotta a kezét.

— Ne, még ne! Majd ha Kirkpatrickkal is megegyeztem, te pedig eladtad a házad. Még áldomást is iszunk, mi ketten, külön.

— De reménykedhettek?

— Azt lehet, sőt, kell. A remény élteti az embert.

Elkezdték felrakni a szárat. Közben nem beszéltek, nem értették volna egymás szavát, annyira zörgött a száraz szár.

— Már meg is kóstoltam — vallotta be Steve, mikor megtelt a kocsi.

— Mit?

— Azt a földet.

— És milyen?

— Hát, nem olyan savanyú, mint a miénk.

— Édes, mi, mert annak akartad érezni? Ugyan, értesz is te ehhez? — nevetett az apja.

Stevenek szerencséje volt. Sikerült eladnia a Bradley Street-i házat. Nem mindjárt. Hetekig árulta. Még meg is hirdette a Santa Paula Chronicle-ben. Már-már azon volt, hogy ügynökségnek adja, és azon keresztül próbálja, sápot fizet, ha másként nem megy, mikor végre vevő jelentkezett. Egy japán kertész, Yasuo Chida vette meg. Volt háza, de a 13. utcában, a vasút mellett, ahol még mindig nagy volt a zaj, noha megszűnt már a személyforgalom, és csak tehervonatok közlekedtek az egykor népszerű vonalon. Csendesebb, nyugalmasabb helyre vágott a családjával, és ezért hajlandó volt a bankterhet is átvállalni.

Megvolt, meglett hát a legelővásárlásra a pénz.

Közben az apja sem tétlenkedett. Eladott egy tucat marhát, és a kapott pénzt hozzáadta a megtakarításához, amely nem sok volt ugyan, de mégis valamennyi. Most már csak Kirkpatrickot kellett rábeszélni, hogy hasítsa ki a kanyonjából a felénk eső oldalt, és megegyezni vele a szántó árában is. A megegyezés viszonylag gyorsan megszületett, de előtte a rábeszélés nem ment könnyen. Először hallani sem akart részledásról. Mit kezd ő a maradék kanyonnal, kinek kell az csonkán? Elkel az úgy is, biztatta István. Vegyék meg egészben, vagy sehogy. Ha úgy nem kell, akkor a lapost se adja, mert egy tulajdonosa kell legyen a kettőnek, hiszen onnan esik a feljárás. Végül csak engedett, de feltételül szabta, hogyha elkel a maradék, az új tulajdonos szolgalmi jogot jegyeztethet be a felvivő útra.

Steve repesett az örömtől. Teljesült az álma. És még némi pénze is maradt, mert a kanyonoldal végül kevesebbe került, mint amennyit a házért kapott. Az apja sem panaszkodhatott. Nagyobb lett a legelőterülete, és ezzel megteremtette a marhaállomány jelentős növelésének feltételét. Igaz, az állatállomány átmeneti csökkentése árán, és nem úgy, ahogy szerinte ésszerű lett volna, vagyis nem a megszerzett laposnak legelővé alakítása révén. A lapos! Hej, de kár azért a laposért! Micsoda fű vagy lucerna termett volna ott, sóhaj-

tozott magában. De azért szívvel-lélekkel részt vett azonnali birtokbavételében és hasznosításában. A kanyonoldallal, amelyet hozzá kellett keríteni a birtokhoz, nem siettek. Az ráért. Annál is inkább, mert nem hajtotta őket a szükség. A kevesebb marha jól, sőt, jobban elvult a régi legelőterületen.

Tisztában voltak vele, hány acre a szántó, a földmérő megmérte, mégis most fogták fel igazán, mekkora, hogy az övék lett, hogy kezelésbe vették. Mert más azt tudni, hogy hosszában a dűlőúttól a szűkületig terjed, két oldalt pedig a kanyargó patak és a szeszélyes vonalú hegyláb a határ, és megint más benne dolgozni, rendeltésszerűen használni. Így már sokkal nagyobb volt, szinte túl nagy.

Először megritkították a patakparton a fűzfákat. Nem vágták ki mind, bár legszívesebben azt tették volna, hogy egyáltalán ne árnyékoljanak, de hagyni is kellett, hogy fogják a partot. Aztán feltöltötték azt a két, oldalt nyitott süllyedést, gödröt, amelyek földcsuszamlás következtében keletkezettek valamikor. Nem állt meg bennük a víz, kifolyt a patakba, de kiestek a művelésből, mert túl mélyek voltak. Végül felszántották az egész területet. A középén húzódó dűlőutat meghagyták. Fel akarták törni, és a patak felőli oldalon újat nyitni, de letettek róla. Rájöttek, hogy úgy még nagyobb termőterületet venne el tőlük, mert ott a part vonalához kellene igazodni, és úgy csak girbegörbe lehet, itt viszont egyenes.

Tanakodtak, hogy ne hagyjanak-e ki a víztároló medencének máris helyet. Nem tudtak megegyezni, hol legyen, meg úgy sem öntöznének egyhamar, ezért ennek eldöntését későbbre hagyták. Steve erősködött, hogy meg kellene spórolni a szántást legalább ott, ahol a kút lesz, amelyből a vizet nyerik majd, de az apja leintette mondván, hogy csacsiság, hisz fogalmuk sincs, hol fúrnak majd. Annak meghatározása, hogy hol kell, a hidrológus dolga lesz, éppúgy, mint maga a fúrás. Olyan az, mint az olajfúrás. Azt se vaktában végzik már, neki, mint ex-olajosnak elhiheti. Nem mutatta, de hirtelen melegség támadt a szíve körül, a fúrótoronyoknál töltött évekre gondolt, az olajra, a fúrófejre, az iszapra, és titkon remélte, hogy valamiképpen részt vehet majd a fúrásban, hasznosíthatja parlagon heverő tudását, és szerepe nem korlátozódik a megbízóéra, aki tisztes távolból tétlenül nézi az egészet.

A szántás, vetés két teljes napot vett igénybe. Mélyszántás volt és nehéz. A nagyfokú talajszárazság miatt és azért is, mert Kirkpatrickék többször egymás után csak tarlóhántást végeztek, mi több, legutóbb valami újítás jegyében úgy tették bele a magot, hogy előtte csak tárcsáztak. Mind a négy lovukat be kellett fogniuk, és maguk is csak úgy bírták erővel, hogy sűrűn váltották egymást az eke szarvánál. Az sem pihent természetesen, aki nem szántott, ment elől, vezette a lovakat, mert az irányításhoz így már kevés volt a gyepelő. Hogy azzal is időt takarítsanak meg, a lovakat a helyszínen etették-itatták, és maguk se mentek be ebédelni a tanyába. Kihozatták az ételt, és csak addig ültek, amíg elfogyasztották. Még Georgiet is

visszaküldték, aki kijött hozzájuk. Nem akarták, hogy feltartsa őket a kérdezősködésével és azzal, hogy közben figyelniük kelljen, hol van, mit csinál, nem bóklászik-e el.

Olyan részművelet is, mint a boronálás sokáig tartott, mert kétszer boronáltak. Először vasboronával, aztán meg túskeboronával. A vasborona nem zúzta szét a kisebb rögöket, és nem is takart eléggé. Ezért rámentek a földre túskeboronával is. Ennek már közönsége is lett. Az országúton megálltak az emberek, wheeleriek, idegenek, és nézték a túskeboronát. Ilyet még nem láttak, ez itt ismeretlen volt. István az óhazából importálta, vagyis maga készítette otthoni emlékei alapján, és most használta először.

A vetés ment leggyorsabban. Steve hajtott, az apja a vetőgép farán állt. Közben már Goergiet is megtúrták kint. Nemcsak jelen lehetett, de Steve azt is megengedte neki, hogy az ölébe üljön az ülésen, egy forduló erejéig legalább is. Aztán lerakta az apja óhajára, aki félt, hogy le talál esni, és rámegy a gép. És nem egészen alaptalanul, mert Steve nem fogta, a gyeplőt tartotta mindkét kezével.

Búzát vetettek. Nem az egész laposba, de a nagy részébe. A területnek csupán csekély hányadát, olyan ötédeformáját hagyták üresen az alsóvégén, kapás növényeknek. Steve akarta így. Az apja sokallta a búzát, árpát is szeretett volna, de hagyta, hadd teljék kedve. Ebből, mármint a sok búzából bonyodalom is származott. Elfogyott, nem lett elég a vetőmag. Elszámították magukat. Félbe kellett szakítani a munkát, és Hickséktől kölcsön kérni. Először Kirkpatrickéknál kilincseltek, de nekik nem volt feleslegük. Egy egész órát vesztegettek el vele. Közben beborult, és tartani lehetett tőle, hogy elered az egyébként várva várt eső. De ennél is aggasztóbb volt, hogy a kölcsönmagot csávázatlanul tették a földbe, mert arról szó sem lehetett, hogy még meg is csávázzák, hiszen az nem órát, hanem órákat rabolt volna el tőlük. Na, süsd meg, Steve, gondolta magában az apja, ebből minden lesz, csak nem búza, így kezeletlenül.

Már erősen alkonyult, mikor a második nap végén az utolsó fordulóba kezdtek, és egészen besötétedett, mire végeztek. Úgyhogy nem láthatták, maradt-e valahol vetetlen csík. Így legalább nem mérgelődtek, ha mégis. Mászt úgy sem tehettek volna utólag, mert újból nem lehetett volna rámenni a földre, pótolni. Az időjárás viszont kegyes volt hozzájuk. Mégsem eredt el az eső, megvárta, amíg behúzatnak a tanyába, és csak akkor kezdett rá. Meg is áztak, mialatt kifogtak, és a kocsit, vetőgépet betolták a kocsiszínbe. Csak Stevenek volt némi hiányérzete. Sajnálta, hogy ilyen rövid a nap, hogy ilyen korán sötétedik, és a végén nem járhatta körül munkájuk eredményét, a felszántott, eldolgozott, bevetett földet, nem látta a vetőgép kanalai húzta kis árkokat, amelyekbe a magvak kerültek, a megannyi szabályos, párhuzamos vonalat, amelyből majd az élet sarjad. Élet, az volt már neki is a búzamazag, így nevezte, ahogy Magyarországon hívják, átvette az apjától, akitől hallotta.

Nem is késlekedett másnap. Alighogy megvirradt, kiment.

Esett az eső, de nem nagyon.

Végig ment közepén az úton, aztán körben a bevetett terület szélén. Meg-megállt, hol közelre, hol távolabbra irányítva tekintetét. A kis árkok még épek voltak, partjukat még nem most be az eső. A vonalak még mintázatot alkottak, amely ismétlődő, egyhangú volt ugyan, de megnyugtatóan pontos, mértani.

Aztán kiment harmadnap, negyednap, mindennap.

A második héten már alig látszottak az árkocskák, de még megvoltak.

Egyszer, amikor megint kint volt, éppen nem esett, és a föld a szünetet kihasználva szikkadt. Lehajolt az egyik árkocskához, és belepiszkált az ujjával.

Két fehéres csíra bukkant elő, két csírázó búzaszem.

Óvatosan visszatemette őket, és megsimogatta a tekintetével a helyet.

Meghatódott, de a harmadik héten érzékenyült el igazán, mikor ez a két csíra, meg a többi zölden előbújt, és zöldre festette a földet. Középről még látszott köröttük, közöttük a talaj, de távolabbról úgy festett a búza, mint valami óriási zöld szőnyeg.

Nem tudott betelni vele.

Hogy az egész búzaföldet lássa, felkapaszkodott Kirkpatrickék hegyére, és onnan nézte.

Sokáig állt ott fent. Nézte a lapost, nézte a jövőt, amely ott terült el lent. Azt sem bánta, hogy észreveszi a tanyából azt apja, és megkérdezi majd, ugyan mit keresett ott fent, a más földjén.

IANCU LAURA

Holdvilágnál

Boldogtalan ember ül a verandán.

Hiábavalón bolyong a ház körül a telihold.

Idén sincs termés a diófán.

A gyűrű nem aranyból volt.

Az éjszakák más utcát járnak.

Világot látnak, szép álmot.

Az örökzöld hidegben én a hóra gondolok.

Elsöpört lábnyomodra.

Micsoda bűn volt, hogy

nem mentiünk haza, amikor vártak!

*Bár a felemás purgatóriumba,
Istenhez mégis közel!
Meglásd, mire meghalunk,
már csak a pokolban lesz hely.*

Idő

*Vasárnap délután
felszállt az ezüst dér.
A szemközti fán
a meddő ősz vesztegel.
Kétezer éves neveddel
ülök szemben.
A valahonnan érkező idővel.*

Őszben

*Volt jó is, nem tagadom.
Virágzott a krizantém, te visszanéztél a kapuban.
Elcsodálom ma is: az ég darabosan
futott. Valameddig elkísért.*

*Azóta megtanultam feledni.
Ma minden alkonytak hagyok temetni valót.
Hallom az erdőt tusakodni. Tenyérvnyi békefolt
sem maradt. Nem igaz,
hogy széles a világ,
és októberben, igenis, szerelmes a Hold,
szőlőszemekben és avarban lapul,
vágyat szít az alvajárókban.*

Sokadik napja nem imádkozom — csak őszülök.

Egy Kapcsolat margójára és azon túl

BALÁZS KATALIN

1987-ben született Kerepestarcsán, Monoron nevelkedett. Tanár, egyetemi tanulmányait a Debreceni Egyetemen és Münsterben (WWU) végezte magyar-történelem és filozófia szakon.

¹A daseinanalízis Heidegger-alapú egzisztencialista megközelítésű pszichiátriai-filozófiai irányzat, melynek képviselői többek közt Ludwig Biswanger és Medard Boss. Biswanger bevallása szerint Husserl *Logikai vizsgálódása* nyitotta meg számára az utat a fenomenológiai antropológia felé, Boss pedig Heidegger daseinanalitikáját tette a pszichoanalízis fenomenológiai továbbfejlesztésének alapjává.

²A társadalmi fenomenológia az élmény tudománya. Azt az interperszonális tapasztalatot vizsgálja, ahogyan az emberek átélik egymást a viselkedésükön keresztül.

*„Micsoda csönd, ha itt vagy. Micsoda pokoli csönd.
Ülsz és ülök.
Vesztesz és veszítek.”*

Négy évtizede visszhangzik Pilinszky János *Kapcsolat* (1974) című versében két ember találkozásának tartalmas és végeérhetetlen csöndje. Ezt a verset az alábbiakban — némileg szokatlan módon — a daseinanalízis¹ látásmódja alapján szeretném megközelíteni. Számomra Pilinszky fent idézett műve a személyközi kapcsolatok fenomenológiájának, illetve a társadalmi fenomenológiának² is az egyik példaértékű irodalmi bizonyítéka, ezért az említett irányzatok szintén fontos részét képezik majd elemzésemnek.

Képzeljük magunk elé ezt a különös helyzetet. Ketten ülnek egymás mellett, talán egymással szemben. Úgy tűnik, nagyon távol vannak egymástól, mégis a lehető legközelebb kerülnek ahhoz, hogy megszakítsák a mozdulatlan hallgatás időtlen folyamatát, de erre a felszabadító lépésre valójában soha nem kerül sor. A költemény szereplőinek „itt és most”-ja mintha mégis e remélt váratlanságnak, a megszólalás potenciáljának implicit mozzanatát hordozná, és megpróbálná előkészíteni mindazt, ami a tudatosság vagy a kimondás számára még nem hozzáférhető, de a következő momentum talán már a változás tapasztalatát tartogatja számukra. Azonban az olvasó elővételezett elképzelése a „történet” befejezését illetően csupán érzéki csalódás, mert az együtt-lét drámai íve egy ponton megreked, de csöndje tovább lopózik és kifeszíti az együtt-lét jelen idejét, ahol az idő megállását érzékeljük és mégis az elmúlás gondolatával találkozunk: „Vesztesz és veszítek.” Hogy pontosan mit, azt egyelőre nem tudhatjuk. Időt biztosan (hacsak nem rendeztek kártyapartit az adott felek)... Mindenestre a továbbiakban arra a kérdésre keresem majd a választ gondolkísérleteimmel, hogy vajon mi történhet/történhetett (volna) a versben élő emberek között. Milyen zavarok, problémák jellemezhetik ezt a különös viszonyt, ezt a már-már idegtépő és kibírhatatlan állapotot — ami azt sugallja, hogy valami nincs rendben, hogy a fennálló helyzet „nem normális” közöttük — tekintettel az ittlet alapsajátosságára: az együttlét tényezőire.

A költő a címadással jelzi, hogy noha a csönd „polgárjogot nyert” és a „szólás szabadságát” kapta a költeményben, mégsem annak szerepére kíván hangsúlyt helyezni, ugyanakkor a megrajzolt „csend-

³...imádkozni annyi, mint eljutni Isten csöndjébe, abba a néma közegbe, amely ugyanakkor a tiszta beszéd Isten és ember, ember és minden ember között." (*Az imádság szerepe a világban*. Új Ember, 1981. január 4.) „Számomra a csend periódusa rendszerint sokkalta fontosabb, mint magáé az írásé.” (*Egy lírikus naplójából*. Új Ember, 1965. november 7.)

⁴Schein Gábor: *A csend poétikája Pilinszky János költészetében*. Jelenkor, 1996/4. 56–73. <http://www.c3.hu/scripta/jelenkor/1996/04/schei009.htm>

⁵Martin Heidegger: *Lét és idő*. (Ford. Vajda András et al.) Osiris, Budapest, 2007, 162.

életnek” továbbra is fontos kelléke marad. Pilinszky néhány esszéjében központi motívum a csönd, mint a teremtő és teremtett közötti kapcsolat; az imádkozás, illetve az alkotás némasággal megszentelt aktív-pozitív közege.³ A csönd jelenségét valamennyiszer vallásos-teológiai kontextusba helyezi és a krisztusi szenvedéstörténettel hozza összefüggésbe. Schein Gábor tanulmányában rámutat az esszék és a versek csöndhöz való viszonyának eltéréseire, miszerint „az esszék némiképp mást tudnak a csend kommunikativitásáról, mint a versek”.⁴ Az *Apokrif*ban például „a meghíusult kommunikáció csendjével” találkozunk. Ezzel szemben az esszékben szereplő csönd homogénebb aspektusára figyelhetünk fel. Schein Gábor meglátását kiegészítve úgy gondolom, hogy a két műnemben egy további megkülönböztetés tehető: mintha a versekben felszínre törő rezignált, nyugtalan és elmagányosodott csöndet vigasztalni, biztatni próbálná az esszék reményteljesebb és szelídebb csöndje. „[E]gyetlen óriás ütés / a hold. Halálos csönd a magja.” (*Félmúlt*), „Valahol rettenetes csönd van. / Effele gravitálunk.” (*Hommage à Isaac Newton*), „E rettenetes csönd se elegendő / egyetlen élőt elnémitani.” (*Senkiföldjén*), „a csend törékeny és üres, / a rét határokat keres.” (*Őszi vázlat*), „A csenden át halálhajú / dudája sír a víz alól” (*Anyám*), „Oly szomorú a város csendje, / mint a halál temetőkertje.” (*Aranymadár*), „Kilép a többiek közül, / megáll a kockacsendben, / mint vetített kép hunyorog / rabruha és fegyencefj.” (*Ravensbrücki passió*), „Fésülködöl a fényes csendben, / a félmultnál is éberebb tükörben. / Fésülködöl tükrödben szótlan, / akár egy üvegkoporsóban.” (*Félmúlt*). Mind a versekben, mind az esszékben kimondatik és különböző módon fakad fel egy bizonyos *hangoltság*, pedig „csak” a csöndről beszélünk egyetlen életműn belül, és beláthatjuk, hogy életünk „csönd-áttal-hangolt” pillanatainak megszámlálhatatlan formája létezik.

Heidegger a pszichológiával szemben nem érzésekről és affektusokról beszél, hanem *hangulatokról* és *hangoltságról*.⁵ A hangulat nem belőlünk fakad, mint egy ösztönös impulzus vagy érzés, a hangulat nem a test önaffekciójának terméke, sokkal inkább arról van szó, hogy a hangulat ránk tör, mint egy idegen hatalom bekebelez minket. A hangulatok atmoszférája állandóan változik-áramlik az időben, Heidegger szerint még a „hangulattalanság” állapota is egy hangulat, képtelenek vagyunk kitörni a hangulatok aurájából. Bizonyos alaphangulatok vagy hangoltságok pedig speciális jelentőséggel bírnak. A *szorongás* vagy a *mély unalom* hangulatai mintegy *áthangolják* és az elfeledett autentikus Lét irányába terelik az egzisztenciát. Úgy gondolom, Pilinszky műveiben is szemtanúi lehetünk egy ilyen speciális áthangolódásnak a csönd-hangulataira vonatkozóan. Mintha a mindennapok egyszerű csöndjén át a bonyodalmasabb metafizikai csönd irányába tenne lépéseket. Nézzük, hogy Heidegger hogyan vélekedik a csöndről, továbbá milyen összefüggés lehet a csönd és a némaság között?

„Mi a csönd? Semmiképpen sem csupán némaság. (...) A nyelv beszél mint a csönd harangja. (...) A csönd harangja nem emberi.

⁶Saját fordításom; az eredetét lásd Martin Heidegger: *Unterwegs Zur Sprache*. Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main, 1959, 26–28.

Ezzel szemben az emberi az ő lényegében nyelvi. A most megnevezett szó »nyelvi«, azt mondja itt: a nyelv beszédéből történik. Az így keletkezett, az emberi lényeket a nyelven keresztül hordozta önmagában, hogy a nyelv lényegének, a csönd harangzúgásának tulajdonává váljon. (...) Amíg az emberek a csönd harangzúgásában hallják, képesek a halandók a hangzó beszéd felmutatás(á)ra. A halandó beszéd megnevező hívás, a dolgok és a világ jönni-hívása az elkülönülés korlátozottságából.”⁶

Az idézetből kivehető egy fontos megkülönböztetés; először is Heidegger a némaságot és a csöndet elhatárolja egymástól, másodszor pedig, a beszédnek két nemét különíti el: a nyelv beszédét és az emberit. A nyelvben működő „beszéd” sokkal eredendőbb, mint maga a hétköznapi értelemben vett beszéd, és nem is redukálható arra. Mi a csönd? Azt mondja: a csönd nem némaság. A nyelv a *csönd harangja* által képes megjelenni a világban, ami az élők számára hordoz jelentést. Holger Helting, Heidegger nyelvanalízise kapcsán megjegyzi, hogy a „ge” előtag az egybegyűjtésre utal: a harangzúgás [*Geläut*] hívó szava összegyűjti a létezőket a világra való nyitottságra.⁷ Megszólítja őket és a hallgatóknak/létezőknek a csend jelenlétéből fakadó, feléjük irányuló elvárásra „kell” válaszolniuk; egy hívásra, és a „kell”-t ebben az értelemben nem imperatívuszaként, hanem lehetőségként „kell” megérteniük, mert ez a felhívás nem olyasvalami, ami hangos-önkénnyel nyilvánítja ki igényeit. Csönd, üresség, végesség, halálszorongás — mind olyan egymásba olvadó fenomének, melyek egy eredendő nyitottságban tárulkozhatnak fel és önreflexióra kényszerítik a létezőket. A halálhoz viszonyuló létünk értelemkeresése elragadhat bennünket, kizökkenthet a megszokott hétköznapi ritmusából. De nem csupán a lét értelmére irányuló hangoltságok, hanem az én–te viszonyokban felismert jelentés vagy tapasztalat is egyszer és mindenkorra megváltoztathatja a világhoz, önmagunkhoz és a másikhoz való viszonyunkat. A másikkal és a Léttel szembeni nyitottság mintha egy töről fakadna, mintha mindkettő a megszentelt csönd — az elrejtett jelentés — homályából bukkanna elő. Ez a jelentés megnyilvánítja magát bennünk, akkor is, ha nem figyelünk rá, ha elterelő hadjáratot folytatunk ellene; önmagunkkal szemben.

Eddig annak az eredendő tapasztalatnak a forrását vizsgáltam, ami a nyelv mögött rejtőzött, és amely elsősorban az egyedi létező és a lét kapcsolatára irányult. A következőkben már az együttlét alapjaira és a létezők közötti beszédre koncentrálok. Heidegger számára a világban való eredendő megjelenésünk és ittlétünk elgondolhatatlan a másik nélkül, a jelenvalólét mindig együtt-lét. Lévinasnál a beszéd, illetve a feleletadás gesztusa etikai üzenettel bír, szemben a Létre való nyitottság felhívásával. Míg a „csönd harangja” egy lehetőséget kínál a nyitottságra, addig a másik jelenléte nem hagy más választást, mint-hogy szólásra kötelez: „Ha jelen van valaki, nehéz hallgatnunk. A hallgatás nehézségének végső alapja abban rejlik, hogy a mondásnak, függetlenül attól, amit mondunk, önálló jelentése van. Valamiről be-

⁷Holger Helting: *Bevezetés a pszichoterápiás daseinanalízis filozófiai dimenzióiba*. (Ford. Blandl Borbála et al.) L'Harmattan, Budapest, 2007, 218.

⁸Transzcendencia és meg-
értés. *Etika és metafizika*
Lévinas filozófiájában.
(Szerk. Bokody Péter,
Szegedi Nóra, Kenéz
László.) L'Harmattan –
Magyar Fenomenológiai
Egyesület, Budapest,
2008, 41. Lévinas
Teljesség és végtelen
című munkájában az arc
etikájának kifejtése során
szintén a megszólalás
kötelezettségéről ejt szót,
amit a másik arca/jelen-
léte vált ki belőlünk:
„Az arc — beszéd, amely
beszédre kötelez, magá-
nak a beszédnek a kez-
dete...” Emmanuel
Lévinas: *Teljesség és*
végtelen. (Ford. Tamay
László.) Jelenkor,
Pécs, 1999, 167.

⁹Holger Helting:
i. m. 69–70.

¹⁰Holger Helting:
i. m. 20–205. (Az eredeti
lásd Martin Heidegger:
Beitrag zur Philosophie.
Szerk. Friedrich-Wilhelm
von Herrmann.
Gesamtausgabe Bd. 65.,
Frankfurt am Main,
1989, 417.)

szélnünk kell a másikkal: az esőről, a szép időről — mindegy, hogy mi-
ről, de beszélünk kell vele, felelnünk neki s egyúttal felelnünk érte.”⁸
Valamiről beszélni „kell” a másikkal? Mégis hogyan értelmezzük egé-
szen pontosan Lévinas szavait? Miféle újabb „kell”-ről van itt szó? Egyál-
talan, mi értelme van annak, hogy beszélgetni kezdjünk a másikkal,
ha a megszólítás, a felelet, vagy a másikhoz való odafordulás csupán
egy felszínes időzést ígér, vagy éppen egy (udvarias) elutasítást? Van-
nak az egyszeri létezésen belül olyan váratlan és egyszeri találkozá-
sok, amik nem enged(het)nek többet annál, mint amennyit a körül-
mények és a konvenciók magukban hordoznak. Néha sajnáljuk,
néha egyáltalán nem, és néha nem is gondolkozunk rajta. Távolsági
vonatokon tapasztalhatunk ilyet, amikor az ember megnyitna valamit,
de tudja, hogy nem mélyítheti tovább. Ekkor önmagába fordul és kér-
déseket intéz magához. Aztán egy végtelenül idegen arcot lát, akinek
közvetlen tekintete egy tőle mérhetetlen távoli, hűvös és zárt világot
sejtet. Mitévő legyen? Heidegger e tanácstalanoknak azt mondaná, hogy
ő maga tegye nyitottá a másikat.⁹ Emberünk megszívleli a mondot-
takat és ígéretet tesz, hogy így fog tenni, de a szíve mélyén talán va-
lójában a kétség és a félelem pecsétjét viseli. És a vonat már robog
is tovább nélküle, anélkül, hogy Heidegger vagy Lévinas szelleme
megszállta vagy egyáltalán utolérte volna. A kétséghez hozzá kell ten-
nem, hogy Heidegger fentebb vázolt gondolatai részben a daseinanalízis
irányzatán belül nyerhetik el jelentésüket, melynek célja, hogy a hei-
deggeri tanokra támaszkodva felmutassa a terápiás kapcsolat filo-
zófiai alapjait. Ám ha a terápiás kapcsolatra úgy tekintünk, mint „a
mindennapi élet etikájának prototípusára”, ahol is a másik ember él-
ményeinek átélése, végtelen másságának megközelítése és megér-
tése, elfogadása történik, s amely teret nyitottság, bizalom és empátia
jellemez, akkor azt mondhatom, hogy a terápiás kapcsolat vizsgálá-
lata talán adalékokat szolgáltatathat az egyszerű, mindennapi élet szá-
mára is. A terápiás esettanulmányok fenomenológiájában életközeli
tapasztalatokat fedezhetünk fel, és maga a mindennapi élet is gyak-
ran pszichologizálással terhelt. (Az elmondottak felvetik a felelősség-
etika és a pszichoterápiás diskurzus kapcsolatának problematikáját is,
melynek a vizsgálata azonban nem célja ennek az írásnak.)

Holger Helting, Heidegger *Adalékok a filozófiához* című munkája
alapján jegyzi meg, hogy az istennel vagy az istenivel folytatott pár-
beszédet az emberek közötti beszéd teszi lehetővé, és nincs olyan
isten, aki az ember helyett ezt megtenné. Az embernek saját magának
kell a beszélgetésben megnyitnia a saját létét, hogy „valamiféle” iste-
nit képes legyen megtapasztalni és fölfogni: „Milyen keveset tudunk
arról, hogy isten a lét igazságának megalapítására, és az ember itt-
létbe történő ugrására vár. Úgy tűnik, mintha e helyett az embereknek
kellene az istenre várnia. És talán ez a legmélyesegesebb istenhiány
legveszélyesebb formája...”¹⁰

Filozófiai elméletek nélkül is tisztában vagyunk azzal az egyszerű
ténnyel, hogy az emberi kapcsolatok égető feltétele a *nyitottság*, mely-

¹¹„Én látom, hogy te hogyan viselkedsz, s te is látod, én hogyan viselkedem. De azt nem tudhatom, és soha nem is fogom megtudni, hogy miközben én hatok rád, te *milyen* élményt élsz át, miképpen nem tudhatod te sem, hogy te milyen vagy az én tapasztalataimon átszűrve. (...) Az élményedet nem élem át, de azt igen, hogy neked is van élményed. Sőt, átélem azt is, hogy valamilyen mértékben megtapasztalsz engem.” Ronald David Laing: *Az élmény politikája — Az édenkert madara*. (Ford. Árokszállásy Zoltán.) KönyvFakasztó, Budapest, 2007, 12–13.

¹²„Képesek vagyunk a saját bőrünkben maradvá »olvasni« mások szándékait és érezni az érzéseit. Nem valamilyen misztikus úton, hanem úgy, hogy látjuk arcukat, mozgásukat, testtartásukat, érezzük a hangjuk színét és észrevesszük viselkedésük összefüggéseit. Sőt, ezt a »gondolatolvasást« képesek vagyunk nagyon jó határfokkal végezni, meg akkor is, ha az intuíciónkat majd valamennyire ellenőriznünk és módosítanunk kell.”

Daniel N. Stern: *A jelen pillanat — Mikroanalízis a pszichoterápiában*. (Ford. Büti Etelka.) Animula, Budapest, 2004, 66.

nek medre a beszéd. A nyitottság egyszerre *lenni hagyás* is, amiben a másikat hagyjuk feltárulkozni, megmutatkozni önmaguként a maga természetes módján. Pilinszky versében, legnagyobb sajnálatunkra (vagy éppen örömeinkre?) a párbeszéd elmarad, de az arra való igény az *elmulasztott lehetőség* jegyében fogalmazódik újra és a lírai én egy visszafelé irányuló mozgással hozza lendületbe a „csendélet” affektív mozdulatlanságát. A háttérben eddig láthatatlan erők mozdulnak, mint egy színpadon, de a megszólított továbbra is rejtve marad.

Magától értetődő, hogy nem tudunk többet a két fél megélt élményéről, mint amennyit a lírai én tudni enged, hiszen az élmény nem vihető át egy az egyben a másik elméjébe, a megosztás csupán részleges. Pilinszky művében a megszólaló saját hiány-élményét mégis a másikba vetíti át, ugyanannak a belső állapotnak a birtokosaként tünteti fel. Azt mondja: „vesztesz”. Itt feltehetjük a társadalmi fenomenológia egyik releváns kérdését: honnan tudja az egyik fél, hogy mit érez a másik? Laing szerint a másik ember érzéseinek és gondolatainak kikövetkeztetésére nem adhat szilárd alapot a másik ember viselkedése vagy bármiféle megnyilvánulása.¹¹ Laing kételkedik abban, hogy a viselkedési megnyilvánulások hiánytalanul kirajzolnák a megértés és az érthetőség térképét. Lainggel szemben a kortárs pszichológusok a fenomenológia és a kognitív pszichológia eszköztárait bevetve viszont megállapítják, hogy a gesztusok önkéntelenül is összehangolódnak a személyközi tapasztalatban, és ideális esetben a megértés *implicit* horizontját alakítják ki; úgy tűnik már azelőtt empátiás kapcsolatba lépünk valakivel, még mielőtt verbálisan reflektálnánk az együttlét meghittségére. Bensőségesség, frusztráció és megőrülés — a személyközi kapcsolatok megannyi hullámhegye és hullámvölgye játékba hozható tudatosan vagy tudattalanul. Stern idegtudományi bizonyítékokkal (*tükörneuron és adaptív oszcillátorok*) alátámasztva fejt ki álláspontját, mely szerint velünk született képességek révén szinte azonnal felfogjuk mások intencióit és viselkedésüket — részben átéljük — belső tapasztalataikat.¹² Anélkül, hogy kétségbe vonnám Stern (fejlesztépszichológiai) meglátásait, sajnos továbbra is számolhatunk a *tévedés és félreértés* alternatívájával. Hiszen hiába rendelkezem a legkifinomultabb velem született és tanult adottságokkal a másik vagy a környezetem megfigyelésére vonatkozóan, hiába tökéletesítettem a percepcióm, a gesztusok jelentéseit magamban, magamból kiindulva kódolom. Végző soron csak a saját *sémáim*¹³ tükörtermébe állítom a másikat, és ezek a tükrök gyakran torzítanak, vagy éppen a másik úgy áll eléjük, hogy ne pillanthassam meg igazi arcát. Stern körültekintően felhívja figyelmünket, hogy „az intuíciónkat majd valamennyire ellenőriznünk és módosítanunk kell”, miközben a másik érzéseire/gondolataira reflektálunk, de vajon mi történik akkor, ha a sémáink folyamatos változtatásával éppen az ellenkező hatást érjük el? Abban a hitben ringatjuk magunkat, hogy alkalmazkodtunk a másikhoz és megértettük legféltebb titkát is, de hirtelen észre sem vesszük, hogy már nem is a másik elmélet-él-

¹³„A sematizmus elsősorban filozófiai probléma. Kant esetében sémák, Husserl filozófiájában típusok, Merleau-Ponty-nál pedig a test médiuma azok, amelyek tapasztalataink láthatatlan előrajzolatát alkotják. De pszichológiai értelemben beszélhetünk »érzelmi sematizácóról« is, a komplexusok, tárgykapcsolati problémák egyaránt befolyásolhatják látásmódunkat és hangulati életünket.” Horváth Lajos: *Affektív és figurális sematizmus Jung pszichológiájában — Az archetípus fogalmának fenomenológiai olvasata*. Imago, 2012/3. 83–96., 84.

¹⁴Kierkegaard: *A szorongás fogalma*. (Ford. Rácz Péter.) Göncöl, Budapest, 1993, 84.

¹⁵Az élmény tagadásáról bővebben Laing ír az idézett művében; 29–33.

¹⁶„A démoni olyan szabadságnélküliség [*Ufrihed, Unfriiheit*], amely magába akar zárkózni. (...) A démoni a zárkózott és az önkéntelenül megnyilvánuló.” Kierkegaard: i. m. 145.

¹⁷A *szorongás fogalmában* Kierkegaard kétféle szorongásról beszél: a rossztól és a jótól való szorongásról. Az előbbinél az

ményvilágát tükrözzük, hanem csupán saját tudatunk zárt termeiben bolyongunk. Laing, Kierkegaard nyomán, szintén felveti a fenti problémát a *hiperreflexió* fogalma segítségével. A hiperreflexió egy folyamatos önreflexió, mely ugyan a másikat célozza meg, de a megérett és a félreértés fenomenjei miatt a reflektáló előbb-utóbb lehet, hogy saját fájdalmainak, esetleg a korábban elsenvedett csalódásainak elátkozott kastélyába érkezik vissza. E reflexió odáig fokozódhat, hogy az ember, akit a másik végtelen másságának megismerése hajt, nem csupán a másiktól, hanem magától az élettől és a világtól is elszakadhat-elidegenedhet; önmagát talán már nem is érzi személynek, a világ pedig kiüresedett, érzelmektől mentes, elnehezült látszattá változik szemében. A *hiperreflexió* tehát meggátolja a másikkal való viszonyulás természetes folyamatát, és a spontaneitás veszélybe kerülhet. Kierkegaard, mint a lélek doktora, maga is óvatosságra int: „Ebből a szempontból különösen nehéz megfigyeléseket végezni. Kiváltképp ott kell óvatosan eljárni, ahol az orvosok is elővigyázatosak: a pulzust mindig úgy tapintsuk ki, hogy előzőleg bizonyosodjunk meg afelől, hogy nem a saját szívverésünket érezzük-e a páciensé helyett; éppúgy ügyelni kell arra is, hogy a mozdulat, amit az ember felfedez, nehogy abból a nyugtalanságból származzon, amit a megfigyelés okoz a megfigyélőnek.”¹⁴

Úgy látszik, hogy a pszichológia és a fenomenológia sem tud teljesen leszámolni a külső-belső közötti szakadék paradoxonával, és kiderül, hogy a személyközi kapcsolatok fenomenológiája magában hordozza akár a *megőriülés* veszélyét is. Laing számtalanszor hangsúlyozza, hogy a szkizofrén széttöredezett és identitásvesztés elsődleges forrása az én–te viszony zavarai, Stern nyelvén fogalmazva: a tükrözés és összehangolódás kisiklásaiban rejlik. A személyköziség tere olykor csataternek vagy „halálmezőnek” látszik, és a játékosok nem a meghittség lehetőségét látják benne elsősorban, hanem identitásuk veszélyeztetettségét és szabadságuk elvesztését. Sürgető kérdésként adódik, hogy mi vethet véget ennek az örületnek? Egyetlen megoldás maradt: a Másik. Egyedül a Másik éber tekintete és értünk vállalt felelőssége menthet ki az örület sodrásából, aki annyit mond csupán: „nem hagylak magadra”, vagy ennyit: „nem tudom, miről beszélsz” — ezzel megkérdőjelezve a vele kapcsolatos élményeinket, és játékos mosolyával egy csapásra elosztat bennünk minden gyanakvást.¹⁵ De a játéknak egyszer véget kell érnie.

Még nem ejtettem szót a *zárkózottságról*, mely az én–másik viszony szempontjából mindig releváns, és Pilinszky versében is tetten érhető. A csönd fenomenje után a következőkben a zárkózottság fenomenjét vizsgálom meg, ezúttal Kierkegaard gondolatainak segítségével. A zárkózottsággal Kierkegaard többek között *A szorongás fogalmában* foglalkozik. Értelmezésem szerint a filozófus a zárkózottságot mint egyfajta személyiségvonást a *démoni*¹⁶ embertípusba sorolja, e biblikus eredetű megjelölést használja azokra az egyénekre, akik a jótól (lehetőségtől) való szorongásuk¹⁷ következtében

egyén képes megbánni elkövetett bűneit, de kevés benne az erő, hogy ellent álljon a különböző kísértésnek, ezért szorongása rossztól való szorongásként definiálható. Az utóbbinál viszont arról van szó, hogy az egyén nem hajlandó a megbánásra, de a kívülről közelítő jóság mégis megérinti őt, amelytől kín és szorongás fogja el, ahogy Jézussal szemben a démonok hadát (Mk 5,6–7).

¹⁸Uo. 147.

¹⁹„A gyengébb démonnal és azokkal az alantas természetű emberekkel szemben, akiknek nem elég fejlett az istentudata, a zárkózottság mindenképpen győz. (...) Hihetetlen, hogy az ilyen emberek fölött mekkora hatalommal rendelkezhet a zárkózott ember, hisz végül könyörögni és jajveszékélni képesek egyetlen szóért, amely végül megtöri a csendet...” Uo. 147. „Minél gyengébb az ember eredetileg, (...) annál hevesebben tör elő a titok végül az emberből. Elég a legapróbb érintés, egy futtában odavetett pillantás stb., hogy kezdetét vegye az a szörnyű, vagy — ha olyan a zárkózottság tartalma — az a komikus hasbeszélés.” Uo. 151.

vesztették el szabadságukat és nyitottságukat. Kierkegaard meglehetősen éles kritikával illeti őket: ezek az emberek gyakorta kiszámíthatatlanok, ezért a váratlanságukról ismerszenek meg, noha minden emberben van egy kevés ebből a vonásból, mégis nagyon sokféle színben tűnnek fel és nehezen válnak áttetszővé a másik számára. Következetelen lényegükből fakadóan ők nem vihetők bele semmiféle meghitt maradandó együtt-létbe, olykor mégis a meghittség látszatát keltik. Nem közlékenyek, nem törekszenek kommunikációra, tudatosan megfosztják magukat a kimondás lehetőségétől — a szavaktól, melyek fölszabadítanák őket bűneik és terheik alól —, de ha meg is nyilvánulnak, sohasem önként. A zárkózott ember tehát inkább kitart a hallgatás mellett, és a csend hangjának zúgásában sem hallja meg az eredendő nyitottság hívását. A szabadság és a nyitottság ezzel szemben — ahogyan Heideggernél és Lévinasnál is láttuk — mindig kommunikatív, képes kérdezni, megszólítani, játszani, dönteni, cselekedni. Kierkegaard szerint „az egyetlen, ami a zárkózottságot rá tudja bírni, hogy megszólaljon, az vagy egy hatalmasabb démon (...), vagy a jó, amely abszolút képes hallgatni”.¹⁸ Előbb a nyitottságon keresztül próbáltunk eljutni az egyik lélektől a másikig, amihez némi türelem is szükséges. De mi történik akkor, ha két megrögzött elzárkózó találkozik egymással? Kierkegaard érzékletesen tudja megragadni ezt a mindennapi jelenséget, amely mégis kivételes, hiszen ha az ember szóba akarja hozni, valahogy képtelen közelebbi meghatározásokkal élni a démoni személy megtapasztalását illetően.¹⁹ Ha pontos képet szeretnénk nyerni, akkor a „démonokat” kellene megkérdezni, ami eleve elvetélt ötlet, hiszen tudjuk, hogy nem hajlandóak megnyilvánulni. Interpretációnk így hiányos marad, mert a démonikus szempontja elvész a hallgatása által, és homály fedi addig, míg föl nem tűnik a színen egy erősebb démon vagy a korábban megnevezett „jó”, aki türelemmel és alázattal, tekintete jóságos hatalmával fogja szóra bírni a hallgatót.

Az öröm mindig közlékeny, ám ami zárkózott, az valami mély szomorúság is lehet. Pilinszky versében nem történik szellemtelen fecsegés, szóra nem tudja bírni egyik a másikat, de a lírai én hiányérzetről ad hírt és nem a konok hallgatás szerepében áll. A kierkegaardi zárkózottságon keresztül próbáltam közelebbi képet nyerni e kapcsolatról, de látnunk kell, hogy a költeményben egy másfajta együtt-lét körvonalazódik, melyben ott lüktet a *lelkiismeret* hangja, és mintha valamilyen csodás módon azt mondanák egy egymást megértő és egybevező összeolvadásban: „vesztettünk mindketten és adóσαι maradtunk egymásnak, de a következő pillanat már mást ígér”. Vagy mindez csupán egy újabb érzéki csalódás és a csönd még tart.

Hat akkord

Mosolyunk árulás. És hűtlenség lett
minden további perc a létezésben.
Álmodom szemüket: most újra néznek.
A föltámadás gyertyalángja égjen
fölöttük: verőfényes végítélet.

Zihál az erdő, menekülne.
Ág, feketére ázva villan.
Pusztulásba meredt türelme
tétlen öröm a csontjaimban.

Hitetlenként boldog város:
nínivei szív és elme.
Fájdalmas és méltóságos
végül is az Úr kegyelme.

A halottnak nem fáj a feje.
A halottal nincs semmi bajunk.
Velünk, vagy nélkülünk is boldog,
virágozik minden létezőben.
Angyali napsütés a halott.
Csak a hallgatása iszonyú.

Hátrálok mosolyuk elől.
A menny gyertyáit oltja.
Unom szívem izgalmait.
Sírásunk Isten gondja.

Agyunk magától működő
kémiaja kilép minden időből:
a magba zsugorított távval
dolgozik. Mestersége az emlék,
tudja a kihagyások technikáját,
kiemel, átszínez: ott élünk
történeteinek szélcsendjében.
Nem-létezők helyett nyílt álom
mandula zamatában.

Szárszó, 2014

Homage à Rónay György

Mintha nem is nyár lett volna ez a nyár.
Az ég megszabadult naponta már
többször is izgága terhétől
s a viharok felkavarták a tó mélyéből
az iszapsziürkét és az epezöldet,
s mikor felhő falak közt apró lórések
nyíltak végre, kéjesen vártuk a foton-nyilakat.
A túlsó parton Udvari felett, most is akad
néhány sötét, gyászruhás felleget
és Tihany, Révfülöp, Badacsony mellett
vonulnak el némán, fehér tekintettel,
a Bakony felől pedig egyre újak tűnnek fel.
Remeg, reszket a víz, ágaskodik a hab,
s egy-egy hirtelen, hófehér pamacs
kövekre vetődik és közéjük ragad.
Szétkenődött, fakó tojássárga a nap
és beleér mindenbe ahogy elhalad.
Majd egy szellőkés, áradó pillanat
mozgásba hozza az egész tavat.
De mégsem esik, sőt Szepezd felé kiderül,
gyerekkori képeket villantva játékszerűl,
mikor még piros riasztó rakétákat lőttek
s a zúgó jegenyék óriásokká nőttek...
Harminc évre rá, fiaimmal a szárszói parton
csodáljuk ezt a vad, sötétkék alkonyt,
s míg szívjuk a víz szikkadó harmatát,
hattyúk közé úsznak vakmerő vadkacsák.
S ahogy sirályok húznak el Szemes felé,
már pislogó csillagok tekintete ég
hidegen, s fényük ahogy a múltból ideér,
megnyugtatja az ideges hullámverést.
Jó volna e kigyúló égi színpadot nézni még tovább,
s tűnődni a tündöklő egészen tétován,
de már indulni kell haza, későre jár,
mintha nem is nyár volna ez a nyár.

Szürkeháj

Verses betegségkrónika

1951-ben született Pécsen. Költő, író, műfordító, irodalomtörténész, a Károli Gáspár Református Egyetem nyugalmazott docense. — Részlet közeljövőben megjelenő új könyvéből.

Tizenharmadik verseskötetem, a *Mint a gyerekkor* decemberi premierjei — Budapesttől Pécsig, Sáropatakig és Paksig — után, de még inkább a közelgő karácsonyra, s bokros anyai-nagymamai-háziasszonyi teendőimre való tekintettel, L-lel úgy állapotodtunk meg, hogy 2014 első negyedébenél tovább már semmiképpen nem halasztgathatom a második műtétet. Bal szemem kapacitása erre az időszakra már csak szűk 15 százalékos volt, de még így is csillagévekkel jobb, mint az előző oldali beültetést megelőzően mért, dédapám előrehaladott szem-homályát is lekörözően kevéske öt ezrelék, azaz mínusz húsz dioptria. Ő csak tizenhatig jutott, mielőtt Grósz professzor szikéje alá került!

Az operáció előtti protokoll ezúttal is haladt a maga útján: teljes labor- és alapos kardiológiai vizsgálat, s ezúttal egy történetesen éppen Nagyváradról, a Grósz-dinasztia városából leszármazott szív-specialista jóvoltából, életemben először, ketyegőmről még szív-ult-rahang is készült. Ezzel önmagában nem is lett volna semmi baj, szép, szabályos, szűkületek nélküli képet mutatott a masina. Csak vérnyomásom szökkent megint az egekbe a félelemtől, s az ilyenkor nálam megszokott szapora szív működés sem maradhatott el.

Így megint jöttek a többé-kevésbé sikeres lazító gyakorlatok, a zenehallgatás, az enyhén megemelt adag vérnyomáscsökkentő... És persze egyre vacogósabb, mégis bizakodó esti imáim. A várakozás izgalmát olykor egy-egy örömteli esemény is enyhítette. Például Lipovszky Gyuri kartali tárlatának megnyitója, az ottani szépséges Ladócsy Galéria és Műterem falai között. Ezen a fotókiállítás-megnyitón ott volt édesanyjával a korábban már emlegetett Búth Emi, aki valóban a „szívével lát” — ahogyan Saint-Exupéry mondja. Félelmeimet, közelgő szemműtétemet neki természetesen nem említettem meg.

A beavatkozás előtt még sor került egy valóban huszonegyedik századi technológiájú lencsetervezésre, valami elektronikus „varázsceruza” és speciális számítógépes program segítségével. A nekem, laikusnak semmit nem mondó ábrákon túl óvatos kérdezősködésemre annyit elárult a vizsgálatot végző hölgy, hogy a szürkehályogon kívül egyéb elváltozás nem látható a bal szememen. Először, az eredeti terv szerint február elején került volna sor a második beültetésre, ha úgy tetszik, lencse-vetésre, de egy kellemetlen influenza miatt március 8-ra halasztódott a korábbi, egyértelműen örömteli tapasztalataim ellenére mégiscsak szorongást keltő esemény. Ez a nap — március 8. — egyébként számomra minden, csak nem a Nemzetközi Nőnap. Családomban — lovagias nagyapám és keresztapám

jóvoltából — az év minden napja a „Frauendienst-Gottesdienst”, tehát az Isten-rendelte, természetes és magától értetődő nőtisztelet szellemében zajlott. Így kirakat-napra, egyszer volt Budán kutyavásár-napra nem volt szükség. Egyébként is, március nyolcadik napja számomra 1968 tavasza óta csak egyet jelent: nagyapa halálának napját, Ómi (apai pót-nagymamám) halála után pontosan háromnegyed évvel. Amely ennek ellenére számomra mégsem gyásznappal, hanem annak napja, amikortól — gyermekmódra fogalmazva — nagyapa már nem itt, a földi létben vigyáz rám, mint életem első tizenhét évében rendületlenül tette, hanem „az égből”, egyfajta személys órangyalomként szemléli, kíséri életemet. Ez nem azt jelenti, hogy isteni hatalommal felruházott „háziistent”-ként, „bálványként”, hanem pontosan úgy, ahogyan egész életében tette, velem és másokkal, egy ritka emberségű ember tiszta és hiteles eszközeivel. Kabalám soha nem volt (még gyerekkorom óta szeretett, kapott, gyűjtögetett katicáim sem azok!), mégis, ha bármiféle fizikai megmérgetetés, orvosi vizsgálat, kontroll stb. vár rám, kisalakú Károlyi Bibliámon, sok-sok utazásra is magammal vitt társamon kívül 2013 novembere óta jobb kezem gyűrűsujján viselem nagyapa 23-as vadászászlóalj-gyűrűjét. Ezt a Rá emlékeztető, szerénységében, kopottságában is szép ékszert, s egyben történelmi ereklyét Zsuzsa nagynéném és Zsuzska unokatestvérem ugyanis ekkor adta nekem. Viseltem tehát akkor is — természetesen az előző vasárnapon ismét úrvacsoravétellel megerősítve —, amikor március 8-án, egy verőfényes szombati napon, kora reggel befutottunk egy ugyancsak budai, de a korábbinál sokkal nagyobb szemészeti központba. Életemkorom alapján most már nem az ugrifüles fiatalok közé, hanem a középmezőnybe tartoztam, bár az utánam következő, legalább nyolcvanéves Tamás bácsihoz, vagy különösen egy törekeny és sziklaszilárd nyugalmú, nyolcvan és kilencven közti hölgyhöz képest még mindig fruskának számítottam. Ezen az új helyszínen más forgatókönyv szerint működtek a dolgok: a zöld papíruha itt nem saját utcai hacukánkra került, hanem tetőtől-talpig ír koboldnak kellett beöltöznünk, felsőrészbe és (óriási méretű!) papírnadrágba. A helyi belgyógyász is sokkal aggodalmaskodóbb volt, mint három és fél évvel korábbi kollégája, égbe szökkenő vérnyomásomat legalább egy órán keresztül csitíttgatta, mire szalon- (pardon: műtő!) képesnek nyilvánított. A műtőben A. nagyon kedvesen fogadott, a korábbi fotelos megoldás helyett szabályos műtőasztallal, s a már ismert gép óriási(nak tűnő) változatával. Arcomat ott hatalmas, szintén zöld izoláló kendővel is beborították, tehát a környezet, a „szcenírozás” sokkal nagyszabásúbb, s így persze sokkal drámaibb is volt. Lehet, hogy azért is éreztem így, mert L. ezúttal nem tudott eljönni, hogy a háttérben „pesztráljon”, ezért aztán nyúlászívűségem csúcsra járt. A. a műtét elején csak ennyit jegyzett meg: „No, ha nem is annyira, mint a másik, de mostanra ez a hályogod is szépen megérett.”

Amit a műtét közben láttam-tapasztaltam, azt az alábbi versben örökítettem meg:

Hálaének, a szemek vasárnapján

*„Szemeim mindenkor az Úrra tekintenek,
mert ő húzza ki a tőrből lábamat”*

(Zsolt 25,15)

*Kezdetben volt
a gyógyító kéz,
s a gép, a zümmögő,
közömbös óriás:
egy lencsehomály-porszívó.
Ezüstös-rózsás örvény forgott, észveszejtve.
Aztán egy cakkos szélű kráter.
Végül a tok mélyében fészket
rettegő új lencse kereste.*

*De mire rám borult az este,
a félelemnek vége lett:
még kötés-kupola alól, de
habzsolhattam, világ, színeid.*

*„Oculi mei...”, ismét többes számban.
Mindkettővel Arra tekintek,
Akitől mindnyájunknak látás
és soha vissza nem vont
menekvés adatik.*

(2014. március 23-án, oculi vasárnapján)

Ez a vers történetesen éppen két héttel a műtét után, azon a vasárnapon, Papp Judit lelkésznőnk prédikációját követően született, amelyet a katolikusok, az evangélikusok, s a mi németajkú gyülekezetünk is „oculi”, azaz a „szemek” vasárnapjának nevez. Nem tartozom a templomban teátrálisan szipogók közé, de *akkor és éppen ezt* az íg hirdetést semmiképpen nem tudtam könnyek nélkül megállni. Már csak azért sem, mert az istentiszteletet megelőző két hét, pontosabban a műtét utáni első hét egyáltalán nem volt könnyű. Annak ellenére, hogy már rutinos műlencse-befogadónak számítottam. Arra, amit a műtétet követő bő egy-másfél órában átéltem, még ma, hónapokkal később sem gondolok szívesen. Amikor a zöld papírból fabrikált ír manóöltözékből átvedlettem farmernadrágba és pulóverbe, az első műtétkor történetekre emlékezve szép óvatosan és egészséges kíváncsisággal kikukucsáltam a műanyag dombocskát formázó kötés lyukain. És, legnagyobb meglepetésemre, majd a következő percben már félelmemre, ezúttal bizony nem har-

sogó színek, nem határozott körvonalak fogadtak, hanem egy tej-fehéren gomolygó, áthatolhatatlan ködtenger. A műtét utáni első kontrollt végző fiatal orvosnő szemgolyóm finom megtapintása után azonnal beadott nekem egy vízható gyógyszert, s csak annyit mondott: „Kicsit duzzadt!” Valószínűleg nem rosszindulatból, talán még csak nem is közönyből maradt adós a részletesebb magyarázatba, csak délelőtt tizenegyre már belefáradhatott a frissen műtöttek áradatába. És ahhoz túl fiatalnak tűnt, hogy fel tudja mérni: ami számára nem több, mint egy mindennapi gyakoriságú utóhatás diagnosztizálása, az számomra, aki elszenvedtem, kész rémálomnak tűnt. S természetesen mindenkinek, aki hasonlót tapasztalt. Szerencsére az egyik idős páciens kísérő, tapasztalt orvosnő-családtag nagyon kedvesen megnyugtató, hogy ez a fránya ködtenger egy-két órán belül feloszlik majd, s látásom szépen helyreáll. Így különösebb pánik nélkül kibírtam a körülbelül húsz-huszonöt perces hazafelé vezető utat, s akkor aztán azonnal felhívtam telefonon már korábban emlegetett gyerekkori barátnőmet, a szemorvos Titit, azaz Esztert. Ő aztán végleg eloszlatta aggodalmaimat: látszatra valóban ijesztő, de a végkifejletet tekintve ártalmatlan szaruhártya ödémám támadt, amely a műtött szem nem is ritkán előforduló válasza a homályos lencsét szétmorzsoló, majd erős vákuummal és vízsugárral a tokból valószággal kiporszívózó és kimosó eljárásnak, ama korábban már emlegetett „phacoemulsificatiós” módszernek.

Tití jóslata igaznak, helytállónak bizonyult: a délután derekára, mire Jutka barátnőm friss paradicsommal, medvehagymával és más tavaszi vitaminokkal befutott, már elég jól láttam, ha nem is olyan kristálytisztán, mint bal szemem műtét utáni napjaiban. Ez történt tehát március 8-án, szombaton. Vasárnap már csak apró kellemetlenséget éreztem, fájdalmat egyáltalán nem, hála a már jól ismert szemcseppeknek, amelyeket András mesterien és pontosan adagolt. A hétfői nap, az első Maros utcai kontrollvizsgálaté, megoldhatatlan lett volna nyugalmazott (bár teljesen kamaszforma) operaénekes és ráadásul grafikus-festőművész barátunk, Márk Laci segítségével, mert aznap a családból senki nem ért rá engem „babysittelni” és kísérgetni. Különösen férjem nem, aki az egész második félévben Révkomáromban, a Selye János Egyetemen tanított hétfőnként. Laci — anyám egykori tanítványa Pécssett, az Ágoston téri iskolában — aztán bedobott apait-anyait, mesélt, felolvasott, sőt, énekelt nekem. Még hozzá egyik kedvencemet, Don Ottavio áriáját Mozart *Don Giovanni*jából. Ebédünk nem jelentett semmi gondot, a normál hűtőtérben és a mélyhűtőben szépen ott sorakozott mindaz a bedobozolt étel, amelyekkel előre felkészültem a „nem emelünk-nem hajlogatunk”-időszakra.

A kellemes ebédet követően taxival „elhajtottunk” a Maros utcába, a tömegközlekedés ekkor még korai és kockázatos lett volna. A rövid, de nagyon alapos vizsgálat és visustábla-próba után L. fülig érő szájjal jelentette ki: „Két nappal a műtét után nagyon szé-

pen gyógyulsz! Hat hét múlva találkozunk!” Egy azonban tény és való: valószínűleg a szaruhártya ödéma-közjátéknak köszönhetően legalább egy hétig nem esett jól sem az olvasás, sem akár a legrövidebb idejű TV-nézés. Az első alkalommal nagy valószínűséggel az is gyorsította a gyógyulás folyamatát, hogy a vasárnapi műtét után pár nappal, szerdán — ahogyan korábban említettem is — már nagy vígan megtartottam egyetemi óráimat. Most viszont, újonc nyugdíjasként és újra szabadúszó íróként számtalan cikket, kritikát, sőt, két hosszabb tudományos konferencia-előadást is jó előre megírtam, s így akár tíz napig is nyúglódhattem, lábadozhattam, szemezgethettem a babérjaimon. Egy bizonyos: március 19-ére már olyan szépen helyreállt a látásom, a közérzetem és a kedvem, hogy minden további nélkül át tudtam villamosozni az Ökumenikus Tanács székházába, a Protestáns Újságíró Szövetség tizedik születésnapja alkalmából rendezett ünnepi közgyűlésre és vezetőségválasztásra. Igazi fájdalom- és vigaszdíj, ráadásul teljes meglepetés volt, amikor a rendezvény hivatalos részét egy szép kis költői est zárta, amelyen Lázár Csaba, a Katolikus Rádió munkatársa (nem egyedüli reformátusként!) és előadóművész mondta el kedves és önzetlen evangélikus költő-publicista barátunk, a prófétai külsejű Fenyvesi Félix Lajos és az én istenes verseimből komponált műsorát. Március tizenkilencedik napja így sok szempontból a teljes életbe visszatérés pillanata is volt számomra. Nem kizárólag a kellemes délutáni-kora esti összejövetel miatt, hanem azért is, mert egyben ez volt az Első Hajmosás Napja. Igaz, még nem a megszkott, nem az egyszerű „háztáji” körülmények között, mert attól nagyon félttem, hogy operált szememet idő előtt víz érheti. Hanem egy szomszédos, nagyon családias, ugyanakkor profi színvonalú kis fodrászatban-kozmetikában, ahol Béla, a kedves, megértő és számtalan serleggel elismert, nemzetközi hírű hajszobrász gondoskodott a jó frizura mellett arról is, hogy gyáva képemet és rettegő szememet egy csöppnyi víz se érje.

Történetesen éppen ezekben az egyre vidámabb és bizakodóbb március végi napokban olvastam újra két réges-régi, a témába, s mostanra már számomra is húsba (szembe!) vágó kedvencemet. Mikszáth Kálmán kicsit nyersebb, de a humort sem nélkülöző és Kosztolányi Dezső nagy lélektani érzékenységgel és költői erővel megkomponált szürkehályog-novelláit.

Az első, Mikszáthé, *A hályog-kovács* egy ösztönös zseni, egy legendás hírű népi gyógyító drámája, akit valósággal megbénít, amikor egy bravúros műtétjét követően — talán egy kicsit szakmai féltékenységből, de valószínűleg inkább a betegek féltéséből fakadóan — egy, az amatőr operációt végignéző híres szemorvos, Lippay professzor alaposan és részletesen elmagyarázza neki a szem finom, s nagyon könnyen romba dönthető anatómiáját. Az addig aggályok nélkül, biztos kézzel gyógyító hályogkovács, éppen akkor, amikor életében először szakszerű „térképet” kap a Látás Birodalmához,

összetörik az új információk súlya alatt, valósággal megbénul, s többé már senkit nem tud visszavezetni egyszerű biciskája és istenadta tehetsége segítségével az oda vezető útra. Strázsa János ettől a perctől kezdve már nem hályogkovács, csak egy a kérges tenyerű, vaskos ujjú kovácsmesterek közül. És mégis. Ezt az elbeszélést olvasva az embernek az az érzése, hogy a legtökéletesebb tudású és képzettségű szemorvosok életében is adódhatnak „hályogkovácsolás”-szerű pillanatok, amikor az emberi szem, ez a végtelen bölcsességgel megalkotott, kapkodást, kontárkodást, habozást, nyugtalan mozdulatokat nem tűrő „szerkezet”, ez a nem nagy kiterjedésű műtéti küzdőtér egészen váratlan válaszokat ad a mégoly szakzerű beavatkozásokra is!

A másik örökérvényű magyar *cataracta*-opusz pedig Kosztolányi Dezső *Hályogműtét* című, egyszerre költői és újságírói vonásokat mutató elbeszélése. Ami egy mai, esetemben 63 éves paciens szemében rendkívül furcsa ebben az írásban, az az emberi életkorok megítélése, besorolása. Kosztolányi novellájában ugyanis következetesen „aggastyán”-nak nevezi a mindössze hatvanhat esztendőtlő számláló férfibeteget: „Egyelőre csak egy aggastyán ül itt a betegek kék csíkos köpenyében. Hatvanhat esztendőtlő. Világtalan. Mindkét szemére.” Ez a tömörségében is sokat mondó írás nyitánya. A beteljesedés pedig — ugyanennek az „aggastyánosdinak” a jegyében: „A műtét olyan mutatványosan gyönyörű volt, oly bűvészi, hogy meghatottságomban tapsolni szeretnék. Kim-mim nekem ez az aggastyán, akivel először és utoljára találkozom ebben az életben? Miért ujjongok? Miért e határtalan bizakodás ezen a tavaszi reggelen, hogy a földgolyón ismét eggyel több a látók száma?”

Ha már a szemészi hivatás e szépséges felmagasztalásába belezünk, a sok-sok műtetre kerülő, ismeretlen aggastyánra-matrónára és társaikra gondolva eszünkbe juthat: bizakodás és elbizonytalanodás, ujjongó öröm és zsigeri rettegés (épp úgy, mint Kosztolányi hősében, a műtét előtti, álmatlan éjszakán) váltakozik voltaképpen minden beteg ember lelkében. Még azokéban is, akik gyógyítóikat közelebbről ismerik. Ha mégsem, ha idegenek szikéje-lézere elé sodor bennünket életünk során a sors, akkor sem szabad átadnunk magunkat a reménytelenségnek, hiszen a Legfőbb Orvos — gondoljunk csak Batthyány-Strattmann László már idézett szavaira — soha nem az, bármennyire tiszteljük is munkáját, aki a fehér köpenyt viseli. Hanem csak és egyedül Ő, Aki bennünket megteremtett.

LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS

Oravec Imrével

Tizenhárom évesen érte meg 1956-ot. Milyen szerepe van az átélt élményeknek az életében, műveiben?

Amit írok, része a magyar valóságnak. Szajlán is magyar a valóság, meg Budapesten is. Mint író számára, mint öreg férfi számára, mint apa számára. Mindent innen meríték. Egy tüdővérzést nem tudnék leírni, ha nem lett volna tüdővérzésem. A gyerekkorom olyan volt, mint egy átlag parasztyereké. Jóllehet az én szüleim nem parasztemberek voltak. Apám gépkocsivezető volt, eljárt dolgozni, anyám pedig csupán polgárságból lecsúszott parasztasszony, mert az apja, az én nagyapám erdész volt. Akkoriban az polgári egzisztenciának számított. De ugyanúgy éltünk, mint bármelyik szomszédunk, azzal a különbséggel, hogy nekünk csak öt hold földünk volt, és azt vagy mással műveltettük, vagy anyám meg én végeztük a munkát, ami a kézimunkát illeti. Szántatni mással kellett. Amikor aratás volt, apám kivett két hét szabadságot, vagy tíz napot, és akkor learattunk. Akkoriban egy falusi gyereket tíz éves korában befogtak. Én is napszamba jártam minden nyáron, akkor is és később is. Mikor arattunk, én szedtem a markot, anyám meg kötötte a kévét. Az iskola, mint utóbb kiderült, szörnyű rossz, gyenge volt. 1956-ban teljesen benne voltam, részt vettem a Tanácsházán az iratok kihordásában, elégetésében, tizenhárom évesen, és lehet, hogy sajnos olyasmit is elégettünk, ami most nekem nagyon jó lenne a munkámhoz. Nem valószínű ugyan, hogy megvoltak a tizenkilencedik századból az önkormányzati jegyzőkönyvek, de lehetséges. Mi akkoriban szerencsétlen módon elkezdtünk építkezni azon a részén a falunak, ami ma Új-Szajla, mert nem volt kertünk az ó-faluban. 1956-ban bontottuk el a régi házunkat, és így építkeztünk odaát. Ahogyan ezt meg is írtam már: közben ott laktunk az istállóból leválasztott kis részben, pokróc volt az ajtó, fejünk fölött a szénapadlás, és nem volt stukatúr, és hát a réseken át, ha valamelyik tyúk felment és kapart, akkor bizony hullott lefelé a törek. Emlékszem, nekem úgy kezdődött ötvenhat, hogy korán, talán még mielőtt felkeltem volna — és néha korán keltem, szinte apámmal egy időben, aki akkor a közeli, lángosi laktanyába járt ki civil alkalmazottként dolgozni, gyalog, az erdőn át — szóval, akkor megint hullott rám a törek. A laktanya hat kilométerre volt, apám ment télen-nyáron, hóban-fagyban, korán kelt, és az volt a rossz szokása — akkor még nem tudtam, hogy rossz —, hogy indulás előtt hallgatta a rádiót. Én tehát arra ébredtem, hogy időnként dörög az ég, mert a háttérben lőttek, de akkor még nem tudtam, hogy lőnek. Aztán kiderült.

Nem találkoztam olyan emberrel, aki ne örült volna a forradalomnak, mert borzalmas állapotok voltak a magyar falvakban, terrorizálták az embereket, és mindenből be kellett szolgáltatni, elképesztő módon, öt hold föld után is. Nem vághattuk ki az udvaron az akácfaunkat

engedély nélkül, nem ölhattunk disznót engedély nélkül, és főleg be kellett adni bizonyos mennyiségű húst, zsírt, terményt. Ezt mi mind azonosítottuk az úgynevezett szocializmussal. Arra emlékszem még, hogy amikor elkezdett esni az eső, nagy sár lett, jöttek a tűzoltók, mert valaki felgyújtott egy kazlat, és a tűzoltóknak már nem vörös csillag volt a sapkájukon, hanem kokárda. Nemzetőrség alakult, és idős emberek a vállukon vadászpuskával járőröztek, de még ezt megelőzően mi elhatároztuk, nem is tudom, kivel, hogy bemegyünk a Tanácsházára, betörünk, és az adóíveket kihozzuk. Azokban volt az, hogy mivel tartozunk, mik a beszolgáltatási hátralékaink. Az volt az ellenség, az adó, az volt az állam, a rendszer. Ez olyan lehetett, mint annak idején a takácsok géprombolása. Nálunk ez úgy jelent meg, hogy az adóíveket kell megsemmisíteni, nem a gépeket — mondjuk, ezzel kisebb kárt okoztunk. Arra emlékszem, hogy sötétedett, amikor elkezdtük. Be akartunk menni, belopakodni. Ez az egyik családtól elvett ház volt, ott létesítették a Tanácsházát, ott volt a hivatal. Este volt, minden zárva, és kiderült, hogy lakattal volt lezárva az ajtó. Volt nálunk egy csavarhúzó, kitaláltuk, hogy az ablakon megyünk be. De ahhoz be kellett törni, és annak hangja lesz. Úgy törtük be aztán, mivel nagyon közel van a templom, meg a harangláb, hogy megszólalt az esti harangszó és az a zaj lefedte ezt a kis zajt. Betörtük a csavarhúzóval, de mielőtt még bármit csináltunk volna, emberek jelentek meg, felnőttek, jöttek, kinyitották az ajtót és elkezdtek kihordani az iratokat a Tanácsháza elé, és mi is csatlakoztunk hozzájuk. Volt ott egy kis tér, ott elkezdtek mindent égetni. Aztán persze jött a többi, követtük az eseményeket a rádióban, fantasztikus dolgok történtek, örültünk, hogy milyen jó lesz. Apámat, aki garázsmeister volt annál a honvéd alakulatnál, egy nap autóval hozták haza a kiskatonák, nem tudom, már miért. Utána kirúgták, és a forradalom leverése után egy darabig csak segédmunkásként dolgozhatott, máshol.

Hogy került gimnáziumba és mi történt Önnel ezekben az években?

Szajlán, az általános iskolában osztatlan tanítás folyt. Később nagyon sokat fizettem ezért, mert mindent a gimnáziumban kellett megtanulnom, vagy legalábbis ott próbáltam pótolni. 1957-ben vagyunk, még nem nagyon hevertem ki 1956-ot, mert borzasztóan megviselt érzelmileg a dolog, és ez is közrejátszott abban, hogy nem volt elképzelésem arról, mit is csinálok majd. 1957. szeptember 2-án még nem lehetett tudni, hogy mi lesz velem, és akkor jött a bérma-keresztapám, aki egyébként egy nagyon különleges ember volt, és megfogott, bevitt Egerbe. Hogy miért pont a Gárdonyiba, nem tudom, és miért pont a reáltagozatra, azt sem. Talán úgy gondolta, az egy megfogható dolog, és a humán tagozat, az egy marhaság. Azóta is, vagyis akkor nem, de később aztán bántam, mert a németen kívül semmi nem ment. Egerben kezdtem tehát a Gárdonyiban, ahol akkor az volt az első gimnáziumi évfolyam, addig tanítóképzőként működött. Tehát teljesen a véletlenen múlt, hogy végül is gimnáziumba kerültem, mert apámat nem nagyon érdekelt, mi lesz velem, legalábbis én utólag így gondolom. Ez az egész egy katasztrófa volt. Egyrészt be kellett járni Egerbe, hajnali négykor kel-

lett kelni, egy tizennégy éves gyereknek. Este hétkor kerültem haza minden nap. Ráadásul borzasztó hitvány állapotban voltam egészségi szempontból. Valószínűleg így lettem tbc-s, nem bírtam ezt a strapát. Lehet, hogy a betegségbe menekültem ez elől a megpróbáltatás elől. Nem készültem az órákra, addig sem jutottam el, hogy készülni kell. Csak azt éreztem, hogy én semmit sem tudok, hogy buta vagyok. Nem tudtam, hogy ez azért van, mert hiányoztak az alapok, olyasmiket kértek tőlem számon, amiket én sosem tanultam. Úgyhogy borzalmasan leszakadtam. A német volt az egyetlen kivétel, amiben valamiért jó voltam. A többi tantárggyal nem boldogultam, még a magyarral, az irodalommal sem. És rossz tanáraink is voltak. Ott volt például az orosz tanár, egy középkorú nő. Mi, akik faluról jöttünk, korábban nem tanultunk oroszul, így ott külön orosz óránk volt. Sohasem felejttem el, borzalmas dolog volt, hogy folyamatosan le-büdös-parasztozott bennünket az óráin. A falhoz vagdosta a székeket, ha nem tudtunk valamit. Én nagyon sokáig nem is tudtam, hogy ez egy másik nyelv. Azt hittem, egyszerűen csak át kell írni a magyar szavakat cirill betűkkel. Milyen tanár lehetett ez? Mindig mondta, hogy ő úriasszony, mi meg бүдös parasztok vagyunk. Úgyhogy nekem Eger trauma volt, bele is betegedtem, mindjárt 1957 végén. Valami fertőzést kaptam, lépfertőzést, vagy mit. Otthon kellett maradnom, aztán kórházban is kezeltek. Később vizes mellhártyagyulladásom lett, kiderült, hogy tele van vízzel a tüdőm. Akkor megint nem jártam iskolába. Szanatóriumba utaltak, de hónapokig várni kellett, amíg sorra kerülök. Anyám rendszeresen hordozott Pétervásárára, röntgenre. Busz se volt még, vagy nagyon ritkán. Jártak viszont a munkásbuszok, a „fakaruszok”, bódés teherautók. Olyanokra kéredeztek fel mindig, azok vittek, hoztak bennünket. Így ment 1958 húsvétig. Akkor tüdővérzésem is lett. De ettől sem gyorsult fel semmi. Azt hittem, hogy végem van. Egyébként Szajlán úgy ítélték meg, és máshol is faluhelyen, hogy aki tüdőbajos, annak vége van. Attól kezdve azzal a kérdéssel éltem, hogy most életben maradok-e, vagy nem maradok életben. Faggattam a sorsot, kést dobáltam fába, hogy ha beleáll, akkor túlélem, ha nem áll bele, akkor nem. Ezt meg is írtam az *Ondrok gödrében* egyébként: van abban egy tbc-s gyerek, ugyanezt csinálja. 1958 májusában aztán végre megjött a szanatóriumi beutaló, és Pestre kerültem, a Szabadsághegyre. Ez fordulópont volt az életemben. Újrakezdtam a gimnáziumot, a szanatóriumnak volt egy gimnáziumi osztálya, ahol kiderült, hogy nem is vagyok olyan hülye, és jeles lettem. Ezt egy félév alatt értem el, nyilván a kedvezőbb körülményeknek köszönhetően. Úgyhogy félév után jöttem vissza Egerbe folytatni, de sajnos megint leromlottam. Nem voltam olyan rossz most már, de ott továbbra se ment igazán. Már nem voltam bejáró. Kollégiumban laktam, de nem leltem benne örömet. Ez a rendszer legvadabb időszaka volt. A kommunista igazgató mindenhol ellenforradalmárokat keresett. Egerben is volt ellenállás, közé is lőttek a tüntetőknek. A Dobóban például fegyvereket találtak az egyik katedra alatt, elég az hozzá, hogy ez a pasas rettenetes volt, ráadásul még

szadista is. Nekem, az én megviselt fizikumommal nem lett volna szabad ott laknom. Állandóan hajszolt bennünket. Föl kellett kelni télen ötkor, és kimenni az udvarra tornázni. Később kiderült, hogy ő is ex-tbc-s, és tudnia kellett volna, hogy egy ex-tbc-s gyerekek mit szabad és mit nem. Úgyhogy visszaestem-e vagy sem, de egyre rosszabbul éreztem magam. A városi tüdőgondozóban azt mondtam, hogy szeretnék visszakerülni a Szabadsághegyre. Azt felelték, hogy rendben, majd megpróbálják elintézni. De nem oda küldtek, hanem Szentgotthárdra, a szentgotthárdi iskolaszánatóriumba. Mert volt ott valaki, akit nem is ismertem, de szintén Gárdonyis volt, és ő azt mondta, hogy szeretné, ha engem oda küldenének. Egy hónap mátraházai kerülővel, ahol felnőtt szánatóriumban voltam, odakerültem. Hegyi levegő ugyan nem volt, és a szánatórium tőszomszédságában egy ipari üzem, a kaszagyár működött, de később kiderült, hogy nem olyan rossz hely ez, sőt, inkább más szempontból jó, mert megint magamhoz tértem. Az egyik legjobb lettem az osztályban. Ott érettségiztem végül is. A család közben, persze, mindig hiányzott. Kivált, hogy nem látogattak. Anyám jött csak el a ballagásra a végén. Ott született meg az agyamban az a gondolat, hogy nekem tovább kell tanulnom, előtte nem is mertem ilyenre gondolni, el sem tudtam képzelni, hogy én valaha leérettségizem. Nagyon jó lettem magyarból, németből meg a legjobb. Lehet, hogy az is közrejátszott ebben, hogy elterjedt rólam, hogy német vagyok, mert jó volt a kiejtésem, és én nem tiltakoztam ellene, hanem igyekeztem megfelelni a feltételezésnek, meg szerettem is a nyelvet. Így lett aztán a német–magyar szak, az egyetem, meg Debrecen. Igaz, ott megint csak szembekerültem azzal, hogy én mindent egy iskolafokozattal később tanulok meg. A magyar helyesírást például, amelyet a gimiben kellett volna legkésőbb, ott sajátítottam el, akkor, amikor már nyelvészetet tanultam.

Hogy kerül közben, ezek után képbé az írás? Hol és hogyan sikerült áttörnie a nyelv írányába?

Szentgotthárdon először csak tréfából kezdtem írogatni, versparódiákat. Mátraházán is teleírtam egy füzetet versekkel, de nem is tudtam, hogy verseket írok. Szentgotthárdon kezdtem el aztán később komolyan is foglalkozni irodalommal, írni, és sokat olvasni. De nem gondoltam, hogy író leszek. Aztán Debrecenben az egyetemen sem hagytam abba. Nem közöltem sehol. Debrecenben találkoztam Bata Imrével. Ez volt 1962-ben. Ő büntetésben volt, mint ex-ötvenhatos, a könyvtárba számúzták, a lenti, a nem nyilvános részébe a könyvtárnak. Nem tudom, mit csinált ott, folyton cédulafiókók voltak előtte. Tetszett neki, amit csinálok, mert irodalmárok közül neki mutattam meg a verseimet először, és tegezhettem is őt. Tizenöt évvel idősebb volt, életemben nem tegeztem idősebb embert. Akkor ővele rendszeresen találkoztam, biztatott, de publikáláshoz nem segíthetett, mert ő is „fekete bárány” volt. Akkor már másfajta verseket írtam, s a régieket, amelyeket aztán fel sem vettem az első kötetembe, meg se mutattam neki. Bár hamarosan megjelent egy közüjük a megyei lapban, a Hajdú-bihari Naplóban, és azután valamikor 1963-ban még egy az Alföldben.

Máshol nem akartak közölni sehol, később aztán ebben a két orgánumban sem nagyon, se a régieket, se az újakat. Erre aztán egy időre le is mondtam a publikálásról. Attól fogva csak magamnak írtam, de Bata Imrének továbbra is megmutattam. Írtam, de nem akartam feltétlenül költő lenni. A kitartásban az is közrejátszott, hogy bátortást kaptam Imrétől és még valakitől, egy zsidó költőtől, Paul Celantól. Őt fedeztem fel magamnak. Megragadott az a mód, ahogy írt. A töredezettség, a közvetlen életnek, az úgynevezett valóságnak a kiszűrése, desztillálása, ami később zsákutcába vitte őt is, meg a költészetét is. De akkor én még nem tudtam, hogy ez ilyen kockázattal jár. Fordítottam is őt, magamnak. Közben teltek az évek, és végeztem. Sehol sem kaptam a képesítésemnek megfelelő állást. 1967-ben abban a hitben jöttem Pestre, hogy itt majd sikerül. Tévedtem. Próbaidőre felvettek a FÖMO-hoz, a fővárosi moziüzemi vállalathoz. Ott moziüzemvezető gyakornok voltam, a MASPED-nél, egy szállítmányozási cégnél pedig speditőr-gyakornok. Egy egész év múlt el így, aztán 1968 végén volt egy rövid nevelőtanárságom, ami egy borzalmas mélypont volt. Szörnyű módon bántak a kollégák a gyerekekkel a Vendel utcai nevelőotthonban, Ferencvárosban, és nekem hozzájuk kellett volna igazodnom. A végén még napközis tanár is voltam egy budafoki általános iskolában, és utána abbahagytam az egészet. Először azt hittem, hogy azért nem dogozhatok középiskolai tanárként, mert nincs állandó lakhelyem a városban, állandó lakhelyem meg azért nincs, mert nincs állásom. Később aztán megértettem, hogy nem ezért, de hogy miért is, az csak évekkel később derült ki, amikor összefutottam az egyetem egykori KISZ-titkárával és eldicsekedett vele, hogy ők tettek keresztbe azzal, hogy politikailag megbízhatatlannak minősítettek. És amikor értetlenkedtem, hogy hisz akkor már nem is voltam KISZ-tag, kiléptem, azt mondta nevetve: hát aztán.

Próbáltam megélni abból, hogy fordítok, de nem verset, mert abból nem lehetett volna, és különben sem volt kiadói megbízásom, hanem újságcikket a *Budapester Rundschau*-nak. Aztán, számomra is érthetetlen módon, az Európa Kiadó igazgatója, Domokos János felvett magam mellé kiadói titkárnak. Volt már kapcsolatam a kiadóval. Német nyelvű könyveket lektoráltam nekik, és tűrhetően is fizettek érte. Az igazgató furcsa ember volt, és furcsaságába az is belefért, hogy felvett engem kiadói titkárnak. Nem tudta, és én sem tudtam, hogy erre alkalmatlan vagyok. Ott voltam egy fél évig. Egyébként rendes volt, amikor megvált tőlem, elintézte, hogy vegyenek fel a *Budapester Rundschau*-hoz gyakornoknak. Adhatott volna lektori állást is, elvégre külsőként bizonyítottam, hogy alkalmas lennék rá, és volt is státusza, ahogy akkor mondták, de azt protekcióval más germanista kapta. A német nyelvű hetilaphoz viszont én nem mentem el, mert volt ott egy velejéig romlott szerkesztő, akinek nem akartam a csicskása lenni. Így jobb híján óraadó lettem a TIT-ben, ami nem volt egyszerű, mert nem lehetett csak úgy elkezdenem németet tanítani. Nem volt elég a diploma, kellett még egy ajánlás is Debrecenből, az egyetemtől, amelyet a tanszék becsületére

legyen mondva, megkaptam. Aztán magánórákat is adtam, és ezzel telt el másfél évtized. Az volt a szerencsém, hogy német volt a másik szakom, különben felkopott volna az állam. Egyszer majdnem leadtam, hogy átnyereljek finnre, de hála Istennek, meggondoltam magam. 1978-ban pár hónapig szerződéssel kritikuskodhattam a *Film, Színház, Muzsikánál*, de rendes állásom 1982-ben lett először életemben. 1982-től 1994-ig az *Élet és Irodalom*-nál vezettem többek közt a versrovatot. Bata Imre főszerkesztő lett, és ő vitt be oda. Pedig a lap nem is közölt addig, vagy mintha lehozták volna egy versemet 1975-ben, de ebben nem vagyok biztos. Tehát az irodalomhoz nemigen kerültem közelebb, de fizetést kaptam, havonta egy fix összeget, és hetente csak egyszer kellett bemenni, és ez óriási dolog volt. Időm nagy részét írásnak szentelhettem, és a családomnak, mert akkor már az is volt.

Mi a jelentőségük az idegen nyelveknek az irodalom és önmaga felé vezető útján?

Hát, főként az, hogy hozzájuttat egy másik irodalomhoz, kultúrához. Annak idején a német révén figyelemmel kísérhettem, szinte naprakészen, hogy mi van a német költészetben, oly módon, hogy német folyóiratokat, újságokat olvastam. Debrecenben, az egyetemi könyvtárban Bata Imre hozzájuttatott a tiltott orgánumokhoz is, így a *Neue Zürcher Zeitung*hoz, az *Akzente*hez, a *Merkur*hoz, a *Kürbiskern*hez, amelyek nem voltak kitéve a nagy olvasóteremben, hanem csak a kutatószobában voltak hozzáférhetőek. Az idegen nyelvvel úgy van, mint minden nyelvvel, olvas az ember rajta, beszél, és az élete részévé válik, éppúgy, mint azok a helyek, ahol megfordul, hosszabb-rövidebb ideig él. Az én hazám például nem csak Magyarország. Része Innsbruck is, Nyugat-Berlin is, és benne van London, Kalifornia is, de főleg Kalifornia, hisz ott töltöttem a legtöbb időt, nagyjából három évet, és az volt a legnagyobb hatással rám. Az is a nyelvvel kezdődött, az angollal, az amerikai angollal, amely aztán háttérbe szorította a németet, és elvezetett az amerikai irodalomhoz, történelemhez, kultúrához. Ez a kapcsolat olyan szorossá vált, hogy már pár dolgot el is követtem ezen a nyelven, de főként olvasok. Nagyon szeretem Faulkner-t, bár sokszor nem értem, borzasztó szövevényes, nehéz. Annál inkább Steinbeck-et, vagy Hemingway-t. Egyáltalán, a harmincas-negyvenes évek irodalma közel áll hozzám. Igaz, még mindig nem tudom, hogy az *Édentől keletre* miért *Édentől keletre*, és miért nem *Édentől nyugatra*. Tehát összeszedi az ember az életét, a hazáját, ha úgy tetszik. Velem is ez történt. Biztos úgy van ez, hogy bizonyos életszakaszokban bizonyos dolgok dominálnak. Annak idején a német nyelv és kultúra, Európa volt a fő helyen az életemben. Mert ezen keresztül kaptam mindazt, ami el volt előlünk zárva Magyarországon. És az idegen nyelv kívülállás is, elszakadás, távolság is, mert fontos távolról is nézni magunkat, hogy világosabban lássuk, még akkor is, ha ettől közben megváltozunk. Nemrég olvastam valahol, hogy az első világháború egyetlen pozitívuma az volt, hogy nagy, főként paraszti tömegek kerültek el máshova, és ily módon világot láttak. Aki addig alig hagyta el a faluját, de éveket töltött a fronton vagy hadifogságban, az hazajövet már nem az az ember volt, mint aki bevonult.

Az már találkozott más dolgokkal, más nyelvvel, más kultúrával, más szokásokkal is. Az én családomban az angol nyelv egyébként nagyon régen megjelent. Angolul tudott a nagyapám, az apám, és ami a jelent illeti, a felnőtt fiam is tud. Így már több mint száz éve jelen van. Apám nem is tudott jól magyarul, mikor hazakerült Kanadából, és később is, talán azért, hogy ne tudjuk elolvasni, angolul jegyzett be mindent a nap-tárba. Az ilyen ember másképp viszonyul mindenhez. Vagy elmegy onnan, ahol volt, vagy marad, de ez befolyásolja, alakítja az életét. A nagyapám a nagyanyámmal 1905-ben még az ohioi Toledóban lak-tak, két gyerekük született kint, utána hazajöttek. Aztán a húszas évek elején, nem egyszerre, másodszer is kimentek, de már Kanadába. Elő-ször nagyapám, aztán egyik lánya a férjével, és akkor kihozatta nagy-anyámat meg apámat. A másik fia, a nagyobb már kint volt. Én sem mindig egyedül voltam az Egyesült Államokban, harmadszorra ma-gammal vittem az akkor még gyerek első fiamat. Ha ő nincs ott velem, kevésbé sajátítottam volna el a nyelvet. Rengeteget tanultam tőle, mi-közben én is segítettem neki. És nincs vége — egymás közt most is an-golul beszélünk.

Próbáljuk meg áttekin-teni nagy vonalakban az alkotásain keresztül megmutatkozó bel-ső életét is! Hogyan indult a költői életútja?

Héj című, első kötetemnek volt publikációs előzménye. Nem a folyó-iratokban, mert azok az újvidéki *Hídtől* eltekintve nem közöltek. Ha-nem a *Költők egymás közt* című antológiában, amelyben ismert kortárs költők mutattak be fiatal költőket, és engem ott Weöres Sándor patronált. Weöres Sándorral Bata Imre és Barbara Frischmuth révén ismerked-tem meg. Frischmuth osztrák író, és Weöres verseit fordította németre. Jártam hozzájuk. Nagyon szerettem Sándort, akit különben minden-ki Sanyikaként emlegetett, és ő is szeretett engem. Még verseket is írt hozzám, meg rólam, benne vannak a válogatott kötetekben. Tudtam, hogy óriás, és hogy én törpe vagyok hozzá képest. Tulajdonképpen ezért is szakadt meg évekké később a kapcsolatunk. Én nem tudtam hoz-zászólni bizonyos dolgokhoz. Többnyire zenéről ment a beszélgetés, nagy zeneszerzők jártak hozzá, Durkó Zsolt, Szokolay és hasonló ka-liberek. Ez nekem sok volt. Weöres igen jártas volt a zenében, bár nem érezte velem, hogy én viszont nem. A felesége, Károlyi Amy már nem volt ilyen kíméletes. Mindamellet nagyon kedvesek voltak hoz-zám, aggódtak értem, és törődtek velem, folyton teledugdosták konzervekkel a zsebeimet. Mindig azt hitték, hogy különben éhen halnék. A Kossuth-díjának egy részét is nekem adta. Szétosztotta a díjat öt vagy hat között fiatal költő közt, és én voltam az egyik. Szentjóbó Tamás, Pál Rita szombathelyi költő is kapott a díj összegéből, a többiek nevé-re már nem emlékszem, de csupa olyan ember, akit akkoriban mellőztek, lenyomtak. Ezzel eléggé felbőszítette az elvtársakat. A kötet előzmé-nye ez. Közben díjat kaptam külföldön, de a hatóságok nem adtak szol-gálati útlevelet. Valamiért ehhez az kellett. Azt mondták, menjek tu-ristaként, aztán pedig miután hazajöttem, megszankcionáltak, hogy turistaként díjat vettem át külföldön. Ez 1972-ben történt, a díj pedig a párizsi *Magyar Műhely* Kassák-díja volt. A *Héj*, utólag úgy látom, ke-

resés volt, de tévút, zsákutca. Akkor egészen mást gondoltam a költészetéről, és arról is, hogy én mit szeretnék csinálni. Radikálisan mást akartam. Olyan zártságot képzeltem el, amelyben nincs a versnek konkrét tárgya, hanem csupán észleletek rögzítése, leírása, amelyet még címek se nagyon választanak el egymástól. Rövid, tömör, lehet tizenkét sor, öt sor, de akár egy is, és az életrajzi, a személyes is csak nagyon áttételesen van jelen. Úgy képzeltem, hogy a versben nincs helye egy az egyben annak, hogy velem mi is történik. Ennek ellenére belopta magát, ott volt, így például a tüdővérzés, mint fizikai tapasztalás, vagy helyszínre, Szajlára utaló jegyzet alakjában. Az ember ezt utólag látja. Akkoriban a szovjet irodalmi kánon volt a hivatalos, a kötelező. Én ezt abszolút nem tudtam elfogadni, annak ellenére, hogy József Attilán alapult, igen ám, de a meghamisításán. Én ezzel szembe akartam menni, és mindazzal, ami belőle következett, tehát mondjuk Nagy Lászlóval, vagy Juhász Ferencsel, de főként az epigonokkal, Benjámin Lászlóval, Garai Gáborral, Váci Mihállyal. Szocialista irodalom, költészet mint doktrína, én ezt nem így képzeltem el. De az is tévedés volt, ahogy én elképzeltem, mert egy idő után folytathatatlaná vált, amit csináltam. Abba is hagytam — nevezzük így — a zártságot. És amit újrazedtem, az egészen más volt. Nyitott, szinte mindent befogadó, és az én, a valóság kevésbé áttételesen jelent meg benne. Szemben álltam a társadalmi renddel, de politikai verseket továbbra sem írtam, mert passzív ellenálló voltam, és alkatomtól is idegen lett volna. Petriétől, aki később már szinte programköltészetet művelt, nem volt az. Én megmaradtam az esztétikum területén, de mint ember, mint állampolgár szenvedtem az égéstől, és időnként elmenekültem az országból.

Ez az időszak a disszidálási kísérletei kora, 1972, 1976, 1988 kivilről ugyanazon menekülő mozdulat különböző verzióinak tűnnek. Végül, bár nem így ment el, 1988-ban negyvenöt évesen Nyugat-Berlinből érkezik végleg haza. Mi motíválta Önt akkoriban?

Először annak végiggondolása, amiben élek, aztán pedig az, hogy nem tanultam a tévedéseimből. Amikor visszajöttem első, 1972-es disszidálásomból, akkor tiltólistára tettem, ami inkább nevetséges volt, hiszen a folyóiratok amúgy sem közöltek. Mikor második, 1976-os elmenésem után is itthon kötöttem ki, kirúgtak a Közgázról, ahol Illyés Ika, Illyés Gyula lányának a közbenjárására nyelvtanári állást kaptam végre, és megmondták, hogy ezentúl esetleg csak középiskolában taníthatok. Akkor megint elkezdtem ész nélkül magánórákat adni, és megírtam az *Egy földterület növénytakarójának változását*, azután a *Hopik könyvét*, és egy magánéleti válság kirobbanása után az 1972. szeptembert. Az 1972. szeptember, amely 1988-ban jelent meg, számvető könyv, a szerelem, a szerelmi csalódás, főleg a házasság könyve. A család került közép-re az életemben, a nő, a gyerek. Lehet, hogy e mögött az is van, hogy az én családom nem olyan volt, mint amilyennek szerettem volna, nem azt kaptam otthon, amire szükségem lett volna, nem tudom. Hogy kudarcom hogyan függ össze a sikertelenséggel, a társadalommal, az elmenésekkel, annak megint nem vagyok megmondhatója. Az, amit én akartam, vagy csináltam volna, az nem kellett. És egzisztenciálisan sem tudtam megkapaszkodni. Akkoriban mindenkit figyeltek, engem is. 1972 után mindjárt megint el akartam menni. Magyar építőipari cégek

dolgoztak Nyugat-Németországban, és jelentkeztem segédmunkásnak az egyiknél. Még mielőtt felvettek volna, beidéztek a rendőrségre, és közölték velem, hogy nem mehetek, mert rossz fényt vetnék a Népköztársaságra. Elmenni aztán utoljára 1988-ban mentem el. Annak ellenére, hogy már akkor rendezett körülmények között éltem, és közben a diktatúra is jelentősen puhult. De akkor már nem magam, hanem a fiam miatt, akivel együtt voltunk Amerikában. Nem akartam, hogy itt nőjön fel, hogy elszenvedje azt, amit az apja. És a visszakozás oka is más volt, a rendszerváltozás.

Az 1972. szeptember című kötete után 1998-ban jelenik meg a Halászóember. Ebben az amúgy mozgalmas tíz évben megérik valami, mintha arcot és pontos időt akarna adni a dolgoknak, személyeknek, mintha odafordult volna azok felé, akiknek, aminek mindent, az életét köszönheti. Én magam huszonévesen a Szajla ciklust olvasva éreztem azt, hogy ez itt most nagyon közel van.

Igen, a *Halászóember* más lett. Oda kell állni valami mellé, mert a nélkül nincsen semmi. Nincs művészet elkötelezettség nélkül. Én ezt tanultam Steinbecktől, Hemingwaytól. Először őket olvasva értettem ezt meg, pedig hát tudhattam volna Móricztól is, mert ő is ott volt. A *Halászóember* ennek jegyében született. Persze nem úgy van, hogy az ember ezt elgondolja, rájön és csinálja, hanem ez egy spontán folyamat. Mentem feléje anélkül, hogy tudtam volna róla, és egyszer csak ott voltam, mihelyt felfedeztem, megtaláltam a magam háttérvalóságát, a parasztságot, a paraszti világot, amelyből apai nagyapám kiszakította magát. A *hopik könyvével*, a pueblo indián földművesekkel kezdődött, és a *Halászóemberrel* teljesedett ki. Mert addig az, hogy paraszti származású vagyok, hogy Szajlán születtem és nőttem fel, elvont dolog volt, távoli valami, annál is inkább, mert mindig azt hallottam, olvastam, hogy nem fontos az életrajz, a személyes élet, pedig ez nem igaz! Minden az életünkből jön, vagy azon keresztül. Ha nem így volna, esélyünk sem lenne a hiteles ábrázolásra, megjelenítésre. Aligha tudtam volna e nélkül, teszem azt, megírni az *Ondrok gödrében*, hogy a regény főalakjának öccse hogyan hal meg tüdővérzésben. Tüdőbajos voltam, volt tüdővérzésem, volt némi fogalmam róla. Vagy hogyan tudnám másként, hogy milyen külföldön élni, idegen környezetben, milyen küzdelmes, megpróbáló, mennyi fájdalommal jár, ha a tetejébe még belátható időn belül vagy soha többé nem jöhetünk vissza, ami viszont a *Kaliforniai fürj*hez kellett. Arra, persze, hogy megtapasztaljam, hogy milyen, hogy esetleg nem akkor jövök vissza, amikor akarok, vagy soha többé, már nem volt feltétlenül szükség. Kivándorló hőseim és eleim, akikről mintáztam vagy mintázni véltem őket, nem politikai okokból mennek el, és még csak nem is igazi kivándorlók, mert nincs szándékukban kint letelepedni. Munkát vállalni hagyják el a hazát, pénzt keresni, pénzt gyűjteni, hogy aztán visszajöve javítsanak a helyzetükön, valóra váltsák álmaikat. Ma az ilyeneket vendégmunkásoknak hívják. Aztán úgy döntenek, hogy mégis kint maradnak, és ezzel a kezemre játszottak, mert ezt a többletkeresztetet is be tudtam építeni a regénybe.

1998-ban Ön 56 éves. A Halászóemberben érnek be a dolgok — a Válogatott költemé-

Hát ezt Ön mondja. Mindenesetre a *Halászóembernek* meglepő sikere volt akkor, háromszor is megjelent. Engem az lepett meg leginkább, hogy olyan emberek reagálnak rá, akik nemcsak hogy verset nem olvasnak, de talán semmit se, irodalmat semmiképpen. Sokan megke-

nyek (2000), A megfelelő nap (2002) erős lírai erőt mutat, ugyanakkor az Egy hegy megy (2006), az Ondrok gödre (2007), vagy a Kaliforniai fűrj (2012) minőségi prózai szerkezetek — mintha megtalálta volna a hangját...

Kik azok, akik segítik abban, hogy otthon legyen az irodalomban?

restek, eljöttek hozzám, vagy levelet írtak. A kéziratot először a Magvetőhöz vittem, de nem kellett. Akkor mondta valaki, hogy írjak Csordás Gábornak Pécsre. Írtam, neki kellett, így jelent meg a Jelenkornál. Írtam már prózát előbb is, de nem regényt, még csak nem is novellát. Az *Ondrok gödre* egy hosszadalmas história, mert nagyon sokáig foglalkoztatott előtte az úgynevezett kivándorlás, amely ugyan nem ennek tárgya, de ezzel készítettem elő. Legalább harminc évig kísértett, és soha nem gondoltam volna, hogy ezt én valaha megpróbálom megírni. Úgy véltem, hogy a regényíró egy másik emberfajta, rendkívüli memóriája van, rengeteg tény, adatot képes fejben tartani, kiváló bölcselő, okos, analitikus, nagy elme és óriási munkabírású. Én magamat nem ilyennek ismertem. Azonkívül úgy tanultam, hogy novellákkal kezdi, azután sok tapasztalatra tesz szert, megöregszik, és amikor megöregedett, akkor megérett a regényre és regényt ír. Az *Egy hegy megy* darabjai egyértelműen rólam, meg Szajla jelenéről szólnak. Az *Ondrok gödre* nem, az a múlt, ami a falu, az élet a tizenkilencedik században volt. Az *Egy hegy megy* mini-esszéik sora. Ilyenfajta kisprózát írtam már előtte is, *Kedves John. Levelek Kaliforniába* címmel jelent meg 1995-ben. 1985–86-os amerikai tartózkodásunk itthon született naplója. Kettévágta a rendszerváltozás, mert bizonyos dolgokat előbb még nem lehetett leírni, azután meg le lehetett. Annak a traumának is kifejeződése, amelyet az 1990-es hazatérés jelentett; trauma, mert már akkor lehetett látni, hogy itt nem egészen az lesz, amiben reménykedtünk.

Nem hiszem, hogy otthon lennék benne. Ahhoz túl amatőr vagy szkeptikus vagyok. Nagyon szeretem azokat, akik legalább olyan jók, mint Kosztolányi, de a dolog természetéből adódóan még a köztudatban sincsenek: így Kuncz Aladárt, Laczkó Gézát, Petelei Istvánt, Gozsdu Eleket, Lovik Károlyt. Laczkót pár éve fedeztem fel, fantasztikus novellái vannak. És persze mindennapi kenyerem Móricz, Tömörkény, Móra, de amikor még csak verset írtam, nem nagyon olvastam prózát, főként nem őket. Külföldiek, az amerikaiak közül Charles Olson, Frank O'Hara, Robert Frost, és Frank Morris, akit a *Kaliforniai fűrj* egyik hőse is olvas. Németek közül Goethe, Hölderlin, és a német realisták, Theodor Storm, Fontane. Az utóbbi annál is inkább, mert elég vénen kezdett el írni, ahogy magam is, és bátorítás volt számomra, hogy akkor már elmúlt hatvan éves. Traklért rajongtam valaha. A nagy oroszokat, Tolsztojt, Turgenyevet érett fejjel fedeztem fel, a klasszikus franciákat, Maupassant-t, Balzacot, Stendhált úgyszintén. Ady nincs ínyemre, úgy vagyok vele, mint Kosztolányi volt, aki valami olyasmit mondott, hogy mindössze tizenöt jó verse van. Babits túl ünnepélyes. József Attilát szerettem, de a marxizmusa elidegenített tőle. Nagy Lajos nagyon jó. Pap Károly hallgató koromban annyira megfogott, hogy a *Megszabadítottál a haláltól* hangosan olvastam fel magamnak, de ma már úgy érzem, modoros. Az ember nem mindig igazságos, változó, hogy kit szeret, attól is függ, hogy ki illik bele az életébe, ki, mi erősíti meg abban, amit éppen csinál.

TANKÖNYV — EGY A HUSZONHÉT KÖZÜL

Örömmel olvastam a *Heti Válasz* augusztus 28-i számában Zsuppán András írását az „állami tankönyvek” megjelenéséről. Jó hír, hogy „elképesztően rövid idő alatt” elkészült a tervezett sorozat 62 kötete, köztük 27 tankönyv. Öröm olvasnunk, hogy olyan jól sikerült tankönyvek vannak közöttük, mint az a kettő, amelyet Zsuppán András bemutat. A véletlen úgy hozta, hogy nekem a 27 megjelent tankönyv közül egy másikkal támadt közelebbi kapcsolat, s ennek inkább a hibái tűntek szemembe. A kritikai eszmecsere kibontakozása érdekében talán hasznos lesz, ha észrevételeimet közzéteszem.

Az ötödikeseleknek szánt „Irodalom” könyvet tananyagfejlesztőként Csontos Attila és Legeza Márton, vezetőszerkesztőként Valaczka András, alkotószerkesztőként Varga Anna jegyezte. A könyv — tartalomjegyzéke szerint — hét részre tagolódik: Mesék, Petőfi Sándor: *János vitéz*, Család, Szülőföld, Versek, Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*, Regényrészletek. Mindegyik rész tartalmaz olvasásra, elemzésre szánt szemelvényeket, velük kapcsolatos értelmező, magyarázó szövegeket, továbbá az olvasott szövegekkel kapcsolatos, de általános érvényű megállapításokat az irodalmi műfajokról, a verstan alapjairól. Az egész kötet végén Életrajzi vázlatokat találunk, Fogalomtárat, továbbá egy kis Ráadást. Minden fejezet végén van egy-egy összefoglalás.

A könyv felépítéséért bizonyára nem a szerzők felelősek, hanem a tanterv készítői. Mindenesetre szembeötlő, hogy a fejezetcímek nem egészen illenek egymás mellé. Hiszen mesékben is szó esik a családról, versek meg találhatóak az első négy fejezetben is (A *János vitéz* egészében versben íródott), így különösképp tetszik, hogy az ötödik fejezetnek *Versek* a címe. (Talán jobb lett volna *Mai költők verseiből* címet adni ennek a fejezetnek.) Az első két fejezet ésszerűen kapcsolódik egymáshoz, hiszen a *János vitéz* maga is mese, méreteiben, költői rangjában különbözik az előző fejezetben bemutatott művektől.

Ha a két első fejezetet együtt szemügyre vesszük, kissé aggódni kezdünk amiatt, hogy ez a két rész az egész könyvnek több mint felét jelenti. Tíz esztendő gyermekekben nem könnyű ilyen tartós érdeklődést kelteni a mesék iránt. Kosztolányi azt írja, hogy kislánykorában „nem szívelte” a meséket, „akár a legtöbb mai gyerek”. Épp ekkortájt ébred föl a fiatalokban az érdeklődés a való világ iránt, elutasítják a gyerekkoruk emlékeit, türelmet-

lenül keresik a kapcsolatot a felnőtt tapasztalatokkal. Mondhatnák József Attilával: „Nem lógok a mesék tején”. Ha valamilyen megfontolás miatt mégis rá akarjuk őket venni arra, hogy mesékkel foglalkozzanak, akkor újszerű módon kell ezeket megközelítenünk. Nem remélhetjük, hogy naiv olvasóként gyönyörködni fognak bennük. *Irodalomórán* meg kellene ismertetni őket az irodalomtudomány elemző módszereivel, hogy ne csak naiv csodálkozással közeledjenek a mesékhez. A tankönyv csak annyit árul el a meséről, hogy az „kis terjedelmű, prózai alkotás, amely fantasztikus-csodás eseményeket mesél el” (13. lap, de csaknem ugyanígy az *Összefoglalásban* is, a 64. lapon). Kiseb baj, hogy egykettőre kiderül: vannak verses mesék is. Még fontosabb volna arról írni, hogy minden mese egy kerek történetet ad elénk, megragadható kezdete van, ellentétes erők, érdekek ütköznek benne, s a végén — többnyire szerencsés — megoldással fejeződik be. Küzdelmekről szólnak a mesék, amelyekben a legénykéből férfi lesz, a leányból asszony. Szerepe van benne a csodának is, de a mese szerint a szerencsét is meg kell érdemelni. A cselekedetek erkölcsi tartalmának árnyalt elemzésével nem foglalkozik a mese szerzője. Éles, néha akár „igazságtalannak” nevezhető módon szembeállítja egymással a jó és a rossz úgy képviselőit.

Milyen érdekes volna például, ha a tankönyv fölvetné azt a kérdést, vajon érett ésszel nem adnánk-e igazat Kukorica Jancsi mostohaapjának, amikor a nyája vesztén felháborodik. Egy szerelmes legény követhet el kisebb mulasztást, figyelmetlenséget, de a rábizott nyáját mégiscsak felelős! Milyen szép volna, ha bemutatnánk Petőfi Sándornak *A szerelem, a szerelem...* című versét is! Ott a szerelmes juhászlegény csak így panaszkodik: „Őrizem az apám nyáját, / De nem hallom a kolompját; / Rá-rámegey a zöld vetésre, / Hej, csak későn veszem észre.” A mese szertelenül túloz. Ártatlannak látjuk benne Jancsit, mert szeretjük.

Idézhetné a tankönyv Voigt Vilmos fontos megállapítását is: „A mese valamilyen vágyvilág megjelenítése a valósággal szemben” (a *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* „mese” címszava). De nem valóságosak-e valamiképpen a vágyaink is? Az emberre épp az a jellemző, hogy nem éri be a meglévővel, konokul ragaszkodik képtelennek látszó vágyaihoz is, s azokból egyszer — valóság lesz. Griffmadáron nem repülhetjük át az óceánokat, de addig-addig álmodoztunk a levegőgőghódításáról, míg föl találtuk a repülőgépet. Ha kútba ugrunk, nem vár ránk kegyes tündér a víz alatt, hogy valóságos érdemünk szerint segítsen rajtunk, vagy megbüntessen, de magában a való

világban mégiscsak eljönnek az igazság órái, amikor kiderül, hogy ki mit ér, és hogy különbség van jó és rossz között.

A népmesék és a műmesék megkülönböztetése nyilván alapvető fontosságú. De csalimesét, láncmesét vizsgálni fölösleges. Inkább több időt és nagyobb figyelmet kellene fordítani az *állatmesék-re*, amelyek egészen különös helyzet foglalnak el a mesék között. Hiszen ezek épp nagyon is pontos képet adnak rólunk, emberekről. „Mesének” csak azért nevezzük őket, mert emberek helyett állatok szerepelnek bennük. Ám ezekben magunkra, egymásra ismerünk. Ennek már „fele se tréfa”! Aki állatmeséket olvas, az a világban (bennünk is!) működő rossz szemébe néz. Ezért is „vétek” La Fontaine (Aiszoposzra és Phaedrusra visszautaló) meséjét, a tücsökről és a hangyáról szólót „happy end”-del kiegészíteni. Ez a beavatkozás teljesen műfajidegen. Az állatmesében a tücsök nem diadalmasodhat (valamiféle csoda következében!). Mi mondhatjuk, hogy nem akarunk a hangyához hasonlók lenni, vitába szállhatunk a mesével, de hiba megmásítanunk.

Az egész tankönyvön végighúzódik az a hiba, hogy a bemutatott művek valódi, irodalmi megközelítéséhez a kelletténél kevesebb támaszt, ötletet ad. Inkább lélektani könyvekből idéz oldalakot, hogy a művekben felvetődő életproblémák emberi megközelítéséhez adjon szempontokat.

A tankönyv a *Család* fejezetben bemutatja József Attila *Mama* című versét is. Alig nyújt segítséget annak megközelítéséhez. Mindössze ennyit: „»Csak ment és teregetett némán...« — talán ez a vers leg-szomorúbb sora. Hiába sír a kisgyerek, hiába kér akár egy pillantást is az édesanyjától, ő nem válaszol neki, nem vigasztalja és nem nyugtatja meg, még csak meg se szítja” (166. lap). Tudja a tankönyv mai használója, hogy József Attila anyja mosónő volt? Tudja, hogy mit jelent ez? Mi a padlás, ahová teregetni ment? A mai gyerek a mosógép és a centrifuga világában él. A rádió és a tévé környezetébe tartozik. Ha egyedül érzi magát, nem feltétlenül az anyja után szalad, hanem bekapcsolja a zenét, odaül a tévé képernyője elé. A tanárnak, aki ezt a verset elolvastatja a diákjaival, mindenképpen fel kell hívnia a figyelmüket arra, hogy a költői szöveg két idősíkból mozog. Eleje és vége a huszontkilenc éves költő „jelenében”. Ő emlékezik a gyerekkori élethelyzetre. Az egykori kisgyerek nem sír és nem kér akár csak egy pillantást is az édesanyjától, hanem a vers szerint ordít és toporzékol. A mosónőnek szíve szakad, de teregetnie kell, nem ölelgetheti a kisfiát. Kínjában néma, nem azért, mert szívtelen. Ezt látja be a felnőtt fiú: „most látom, milyen óriás ő”. Csak a tanárnak kell ezt mind elmagyaráznia? Mi lesz azzal, aki éppen hiányzott? Milyen idétlen ehhez képest a „Rólad szól, figyelj

oda” bevezető kérdése: „Szerinted egy szülőnek mennyi időt kell a munkájával töltenie, és mennyit a családjával?” József Attila anyja ezen nem gondolkodhatott. Annyit kellett dolgoznia, hogy el tudja tartani (egyedül!) a gyerekeit.

A *Család* című fejezetben szerepel egy bibliai részlet is. Jákob kicsalja az elsőszülöttségi áldást halálos ágyán fekvő, vak apjától, Izsáktól. „*Testvérviszály*”: ez a címe ennek a munkadarabnak. „Rólad szól, csak figyelj oda” — ígéri a bevezető kérdések felirata. Az első „segítő” feladat: „Akinek van testvére, mesélje el, szoktak-e egymással veszekedni, és ha igen, miért!” Egy biztos: az elsőszülöttségi áldásért nem veszekszenek. Tíz éves korukban talán még a remélt örökségért sem. De a testvériség témakörét valóban egy ilyen brutális szöveg elemzésével kell megközelíteni? És a Bibliát az egész tankönyvben érdemes épp ezzel a felnöttek szármára is nehezen értelmezhető szöveggel szerepeltetni? Mennyivel többet érne akár irodalmi, akár lélektani szempontból, ha Petőfinek *István öcsémhez* című költeményét olvastatnánk el a diákokkal!

Petőfi egyébként kitüntetett szerepet kap ebben a tankönyvben: a *János vitéz* egész terjedelmében odanyíl a diák és tanár elé. Előtte életrajzt is olvashatunk a költőről, a többi „szerző” rövidebb életrajza a tankönyv végén található. A *János vitéz* bevezető sorokban a következő, váratlan bejelentést olvashatjuk: „A *János vitéz* helyesírása eltér a maiától, ám a mű iránti tisztelet miatt mégsem szokás a költő írásmódját kijavítani”. Petőfi „írásmódját” a világért sem kellene „kijavítani”, de a mai kor írásmódjához hozzáigazítani érdemes volna, amint Mátyás palotájába is bevezetjük a villanyvilágítást, ha a mai látogatók számára hozzáférhetővé akarjuk tenni. S ha a könyv szerzői tisztelik Petőfit, tisztelniük kellene azokat a diákokat is, akik a könyvüket használni fogják, s akik esetleg rossz jegyet kapnak majd a dolgozatukra, ha véletlenül, Petőfi nyomán a *rossz*-at egy *sz-szel*, a *friss*-et egy *s-sel* írják. A kétféle tisztelet össze is békíthető: mindennütt, ahol Petőfi helyesírása eltér a maiától, figyelmeztető jegyzetben is kellene írni: vigyázat, ezt ma így írjuk: *rossz*, *friss* stb.

Egyébként a szerzőknek Petőfi iránti tisztelete kedvezőbben megmutatkozhatnék abban, hogy gondosabban foglalkoznak az alkotásaival, körültekintőbben írnak az életéről. Ami az életrajzt illeti: helyesen írja róla a könyv, hogy „1823. január 1-jén született Kiskőrösön” (66). Ugyanazon a lapon fényképet is látunk ezzel a felirattal: „Petőfi szülőháza Kiskőrösön”. Ám az életrajz 7. és következő sorában ezt olvassuk: „az ország számos városában járt iskolába: szülővárosában, majd Kecskeméten, Szabadszálláson, Sárszentlőrincen...” Nos, Kiskőrös nem volt város, és ott a költő alig néhány hetes koráig tartózkodott. A tankönyv írói való-

színiüleg arra gondolnak, hogy Kiskunfélegyházán kezdte az iskoláit. Arról a városról valóban azt írta: „Ez a város születésem helye”. (*Szülföldemen* című versében, ez szerepel is a tankönyv 184. és 185. lapján.) Igen ám, de Kiskunfélegyháza mégsem volt Petőfi szülővárosa. Másfelől ott nem járt iskolába: a mondott vers tanúsága szerint öt éves volt, amikor elköltöztek onnan. A tankönyv szerzői tévedtek az életrajz megírásakor. Petőfi első iskolája a kecskeméti volt. Kerényi Ferenc könyvében azt olvasom, hogy három évig tanult ott, mígnem szülei, akik közben Kiskunfélegyházáról Szabadszállásra költöztek, Sárszentlőrincre küldték, hogy ott tanuljon tovább. Szabadszálláson nem volt evangélikus gimnázium, ahogyan nem volt Kiskunfélegyházán sem. Ami pedig a verset illeti, a *Szülföldemen* címűt, arról illetet volna megírni, hogy Petőfi azért tért vissza Félegyházára, mert követték (országgyűlési képviselővé) akarta választani magát, és számított arra, hogy a városban senki sem emlékszik rá, hisz öt éves koráig élt ott. Egy versben mégsem írhatta, hogy néhány hónapos voltam akkor, amikor szüeim ide költöztek. Igazat írt, de nem egészen a jog betűje szerint.

Egyébként a tankönyv szerzői jóval többet tehetek volna azért is, hogy Petőfi két lírai versét, amelyet a tankönyvbe beillesztettek, a diákok jobban megértsék és megszeressék. A *Szülföldemen* című költeménnyel kapcsolatos „kérdések és feladatok”-ban felvetik azt a kérdést: „Miért van idézőjelben minden versszak utolsó sora?” Jobb lett volna, ha világosan megmondják, hogy ez a *refrénszerűen* ismétlődő sor (a refrén szót nem használja a könyv!) egy közismert ének kezdősora. Nem ártott volna magát az éneket teljes szövegével közölniük, köztával, hogy akár meg is tanulják a diákok.

De ugyanezzel a verssel kapcsolatban az *Összeáll a kirakósjáték* című jókedvű szöveg ezt a mondatot tartalmazza: „A rónaság, a város épületei, azok a helyek, ahol annak idején játszott, mind egy-egy emléket idéznek fel benne (Petőfiben)”. Ez a 186. lapon olvasható, de a *Szülföld* című fejezet Összefoglalása is így ír a versről: „Petőfi *Szülföldemen* című versében... a helyszínek képei idézik fel és teszik szinte valóságossá a régi élményeket” (200). Aki ezt leírta, nemigen emlékezett a versre: abban ugyan Félegyházának egyetlen épülete sem jelenik meg, egyetlen helyszínének képét sem idézi fel a költő. A nádparipát említi, amelyen gyerekkorában bejárta a várost, s amelyik bizony nem is hasonlított arra a valóságos lóra, amelyet a vershez mellékelte fényképen becézget egy kislány.

Egyébként Petőfi *Az alföld* című versével sem bánt nagyobb tisztelettel a tankönyv szerzőcsapata. Erről a versről Szabó Zoltán írt remek elemzést a *Szerelmes földrajz* című kötetében. Ha a szerzők ide illesztették volna, tanárnak, diáknak öröme telnék

benne. Ám ők — néhány érdekes kérdés fölvetése után — egyszerűen megállapítják, hogy *Az alföld* „tájvers, tájleíró költemény: Elsődleges jelentése a tájhoz való ragaszkodás ereje, és sok apró jellel emlékeztet a táj részleteire is”. Ezzel aztán bizonyos, hogy megnyerték a költemény számára a gyermekek szívét. A jól megfontolt mondatot „Mit gondolnak mások?” címmel Koltai Lajos operatőrnek Pilinszky költői képeiről szóló sorai követik.

A felkínált olvasmányok mellé nemcsak értelmező, magyarázó szövegeket illeszt a tankönyv, hanem olyan kitekintésekre is alkalmat keres, amelyek az irodalmi művek osztályozásában adnak eligazítást. Már a könyv elején — a verses mesék kapcsán — kitér a próza és a vers megkülönböztetésére. Elsősorban a *vers* sajátosságainak feltárására törekszik, hiszen a próza a mindennapi beszéd eszközeivel dolgozik, azt is mondhatnánk, hogy próza az, ami nem vers. A könyv szövege itt nagyon ügyetlen: „A népmesék nem verses formájúak, hanem prózai művek. Más népköltészeti alkotásoknál láthatjuk, hogy egyszerű származású, ismeretlen szerzők gyönyörű verseket írnak” (23. lap). Ha ezt a szöveget egy tizenöt éves diák dolgozatában olvasnánk, legfeljebb hármast adnék rá. Az „egyszerű származású” emberek, akiket a népdalok és a népballadák szerzőjeként tisztelünk, nyilvánvalóan nem *írtak* semmit, többnyire írástudatlanok, mégis sok „gyönyörű verset” köszönhetünk nekik, amelyeket a közös emlékezet őriz, és sok „műköltőt” (név szerint számon tartott költőt) ihlettek alkotásra. A tankönyvíró aztán említi La Fontaine verses meséit, majd azt írja, hogy „számtalan más lírai műfajra is jellemző a verses forma, a rím és a ritmus”. Tudjuk, s előbb-utóbb a most tízedikes diák is megtanulja, hogy a lírai műfajokra általában jellemző a verses, költői megformálás, de a vers a többi műnemben is otthonos. Az állatmesék és a János vitéz éppen nem lírai, hanem epikus művek, és lám, versben írták őket. Ugyanígy van verses *dráma* is, régebben a rangos drámai műveket illett is versben írni, inkább csak a vígjátékokat írták prózában, mert azoknak a világa közelebb van a hétköznapokhoz.

A tankönyv következő bekezdése ez: „Miben más a szöveges jel, amelyet versbe szedve küld el a külvilágnak a megalkotója? A verses forma félig már zene, s csak félig irodalom.” Ennél nyakatekertebben már aligha lehetne a kérdést megfogalmazni. A *szöveges jel* szókapcsolatot nemigen érti egy tízéves gyerek, még a magamfajta, tudományban otthonos ember is vitatja a jogosultságát. De azt is kövte hiszem, hogy egy költő el ne mosolyodnék, amikor arról olvas, hogy ő „versbe szedi” a mondanivalóját. Persze a tankönyv később azt állítja, hogy a verses forma csak fesze-

sebb *csomagolása* egy eleve meglévő, és másképpen, ügyetlenebbül is „csomagolható” mondanivalónak. Nos, épp ettől a tévképzettől kellene megóvnunk tanítványainkat. Lehet, hogy a költő alkalomadtán sokáig keresgél egy-egy rímet, de ha aztán rátalál, attól a mondanivalója is új fényt kap, abban is új mélységek nyílnak meg. A költő *versben gondolkodik*, s a verses forma nemcsak könnyebben megjegyezhetővé teszi a szöveget, hanem sűrűbbé is, sok, prózában kimondhatatlan „titok” hordozójává is. A vers: emelkedettebb, igazabb beszéd, mint a próza. Más lélekkel olvassuk, mint a prózai szöveget, maga az, hogy megjegyezzük, azt jelenti, hogy elidőzünk nála, őrizzük magunkban. „Zárt, kerekded kis csomag a vers, semmiből se áll, hogy átvegyük a költőtől” — állítja a tankönyv. A vers befogadásához, átvételéhez nagyobb figyelem kell, mint a prózáéhoz. Hogy ez „félíg már zene, s csak félíg irodalom”? Bizony irodalom az is, ami „zenei” benne! Olvassuk csak el a János vitéz negyedik „fejezetének” utolsó versszakait! Csak a legesleg-utolsót idézem: a szerelmesek már elbúcsúztak, csak Jancsit látjuk magunk előtt:

*Ballagott, ballagott a halk éjszakában,
Csak nehéz subája suhogott nyakában;
Ő ugyan subáját gondolta nehéznek,
Pedig a szíve volt oly nehéz szegénynek.*

Ezek tökéletesen ritmizált sorok. Olyan „tisztá” rímekkel, amelyekben nincs semmi rafinéria: ragrímek. A sorok „zeneiségét” először a visszavisszatérő *l*-lek adják meg, aztán a „subája suhogott” alliterációja. A töprengő ember lelkiállapotát idézik elénk a szóismétlések. A *nehéz* szó kétszer is ismétlődik, s a szakasz utolsó szavaként már nem kilóra mérhető, hanem a szívet nyomasztó teherre utal.

Ilyesféleképpen volna jó az olvasott szövegekkel összekapcsolni azt az elméleti anyagot, amelyet a tankönyvről a diákok elé adnak. A vers és a próza „lehetőségeinek” összevetésére mennyire kínálkoznék Az alföld című költemény és másfelől az ugyancsak Petőfitől származó és ugyancsak az *Alföldről* szóló prózai szövegek (levélrészletek) figyelmes összehasonlítása! Nemcsak kiindulásul használhatjuk fel a tankönyvben közölt szövegeket, hanem belőlük „olvashatjuk ki” azokat a jellegzetességeket, amelyekkel a verset és a prózát jellemezzük, s megkülönböztetjük. A *metafora* (költői kép) nemcsak „erőteljesebb” nyelvi forma, mint a köznyelv elkoptatottabb, színtelenebb szavai, hanem többet is mond azoknál. Többet, nem pusztán nagyobb! Hadd idézzek még két sort a János vitézből! (Jancsi és Iluska) „Elváltak egymástól, mint ágtól a levél; / Mindkettejük szíve lett pusztá, hideg tél.” A hasonlat nemcsak az elválásról szól, hanem az azt megelőző összetartozásról is, amely-

nek most menthetlenül vége szakad. Mit ér az ág levél nélkül, mire jut a levél, ha levált az ágról? A lombhullás már őszi sejtelmeket ébreszt bennünk. A két szerelmes szíve (mindkettejüké!) egyszerre a „puszta hideg tél” birodalma lesz. Mindnyájunk számára ismerős szavak és tapasztalatok ezek: a sorok azért vésődnek belénk, mert mélyen megérintenek. Nemcsak az eszünkkel vesszük tudomásul őket, hanem a bőrünk is beleborzad abba, amit olvasunk. Valóban *együtt érzünk* ezekkel az emberekkel.

A ritmusról — később, a 135. lapon — azt olvassuk, hogy „szigorú abroncsba” fogja a szöveget. A szívverésünk, a lépéseink ritmusa nem szigorú abroncs, hanem épp az erővel való gazdálkodásnak áldott rendje. A ritmikus sorokba foglalt szó megelevenedik, mint a letépett virág, ha vázába tesszük. A tankönyvben azt olvassuk: „A ritmus különböző jelek szabályos váltakozása. A hangsúly a váltakozáson van, hiszen ha ugyanaz a dolog ismétlődne, aligha beszélhetnénk ritmusról. De az is lényeges, hogy ez a váltakozás szabályos.” Ezek bizony nehezen követhető mondatok. Hiszen a szívünk dobogását ritmusnak mondjuk, holott ugyanaz ismétlődik benne, nem is jel, hanem egy önkéntelen mozdulat. A kalapácsütéseknek, a lépegetésünknek is van ritmusa. Lehet mondani, hogy a mozdulat és a „szünet” váltakozik benne. Nem volna jobb egy konkrét verssor tagolásából kiindulva eljutni a versritmus szakszerű megragadásáig? S ha erre igazán alkalmas verssort keressünk, alighanem érdemes volna először egy énekelt költemény szövegét, verssorait elemeznünk, *ütemekre* tagolnunk. A vershez ténylegesen hozzátartozó *zene* szigorúbbá s megfoghatóbbá teszi a ritmikus tagolást. Kár, hogy a könyvben népmesét olvastunk, de népdalt nem. Most jó volna rámutatnunk például a következőre:

*Októbernek, októbernek elsején
Nem süt a nap, Csíkkarcfalva mezején.
Elbúcsúztam a madártól s az ágtól,
Azután a csíkkarcfalvi lányoktól.*

Itt teljesen egyértelmű (a dallamban is adott) a sorok 4/4/3-as osztása, az is, hogy az „ütemkezdő” szótagok valóban hangsúlyosak. (Október elsején toborozták régen a katonákat!) A határozott névelő itt hol hangsúlyos, hol hangsúlytalan, egyébként azonban minden ütemkezdő szótag egyúttal szókezdő szótag is. Bonyolultabb egy nem énekelt verssor ütemezése:

Ballagott, ballagott a halk éjszakában,

Csak nehéz subája suhogott nyakában — már idéztük is ezt a sorpárt. Önkényesen nem vagdalhatjuk csupa három szótagos ütemre, mert akkor kétféleképpen kellene vágnunk az első sorban az *éj/szakában* szót. Így ritmizáljuk hát: 3/3/2/4 — 3/3/3/3. Elárulhatnánk azt is, hogy a vers hangos felolvasá-

sakor — önkéntelenül — egyforma hosszú időt száunk a két-, a három- és a négyszótagú ütemek elolvasására, s ettől valóban egyszerre van jelen a ritmusban a monotónia, vagyis valamiféle egyöntetűség meg ugyanakkor egy sajátos változatosság is. Arra is felhívhatnánk a diákok figyelmét, hogy ebben a tizenkettes sorban a közepén jelentkező sormetszet elmozdíthatatlan: a sor 6/6 osztatú, de bármelyik felsor lehet akár 3/3, akár 2/3, akár 3/2 osztatú is. Érdeemes ezt gyakorlatilag is ellenőrizni tíz-húsz közösen megvizsgált szakaszon. Egy ilyesfajta gyakorlat érdekessé és érthetővé tehetné mindazt, amit a magyaros verselés ritmusáról igyekszünk megérteni és megtanítani. Nagy kár, hogy ehhez a tankönyv semmi segítséget, biztatást nem ad.

Nehezen, alig érthetőek azok a megállapítások is, amelyekben az *alakzatokat* igyekszik bemutatni a tankönyv. A könyv 113. lapján ezt olvassuk: „Az alakzatok... azzal hatnak ránk, hogy különös módon rendezik egymás mellé a nyelvi jeleket. Vagy ellentétesen válogatják szét a piros meg a zöld gombokat, vagy úgy rendezik el a fagyitölcséreket, hogy egyre nagyobbak sorakozzanak egymás mellett, vagy épp két sorba rendezik a színes ceruzákat, két párhuzamos egyenest alkotva.” Szegény diák előtt megjelennek a piros és zöld gombok, kicsordul a nyála a fagyigondolatára, utánanyúlna a színes ceruzáknak. Bizony jobb volna, ha jól megválasztott verssorokat találna maga előtt, s azokban hasonló nyelvi jelek sorakoznának egymás mellé! De a történet akkor lesz a legcifrább, amikor a következő lapon ilyesféle mondatok fogadnak: „Az alakzatok közül először a *párhuzammal* ismerkedünk meg. Az elrendezett nyelvi jelek itt két egyenest alkotnak, és ezek nem kanyarognak összevissza, hanem párhuzamosan futnak, akár a vasúti sínek.” Kanyargó egyenest bizony még egyetlen gyerek se látott. Kanyargó sínpart igen, de az nem föltétlenül egyenes. Mennyivel jobb lett volna ismét találó, meggyőző példákat bemutatni azokra a nyelvi jellegzetességekre, amelyekkel meg akarjuk ismertetni a diákokat. Nem először határozzuk meg a jelenséget, s utána igyekszünk jól-rosszul szemléltetni azt, amit leírtunk, hanem megfordítva! Tanítvány és tanár azon is törheti a fejét, mit akar mondani a tankönyvíró azzal, hogy a „nyelvi jelek egyenest alkotnak”. Kétségtelen: leírni egyenes sorokban szoktuk a szövegeket, de az elhangzó beszédben hogyan s mikor alkotnak egyenest, mikor valami görbét az egymáshoz kapcsolódó jelek? Valamit akar mondani a szerző, de nem fogalmazza meg érthetően a mondanivalóját. A gondos tanár kénytelen maga megtenni, de mi lesz a hiányzókkal?!

Folytathatnám, de nem akarom tovább igénybe venni az olvasók figyelmét. Örömmel írom vi-

szont, hogy a tankönyv utolsó fejezete jobban sikerült az előzőknél. A *Pál utcai fiúk* bemutatása s a hozzá kapcsolódó tanulságok megfogalmazása egészen jól sikerült.

Befejezésül három dolgot szeretnék még szóvá tenni. Tartalmi szempontból azt, hogy az egész tankönyv „irodalomszemléletét” átszövi a *jelek* szerepének folyamatos hangsúlyozása. Ugyanakkor sehol sem válik világossá, mi mindent nevez jelnek a tankönyv, és hányféle jelet különböztet meg. Vagy többet kellene a jelekről elmondania, vagy ritkábban kellene emlegetnie őket.

A másik fontos gondolat, amely a könyv olvasgatása közben megerősödött bennem, hogy érdemes volna külön kötetbe kötni az irodalmi szövegeket (esetleg némi értelmező, de nem elemző jegyzettel), amelyeket a diákokkal el akarunk olvastatni, és külön kötetkébe foglalni az elemzésükhöz nyújtott segítséget, meg a velük kapcsolatban összegyűjtött irodalomelméleti tanulságokat. Ez utóbbiak szétszórva nehezen áttekinthetőek, az összefoglalásuk nagyon gyatrán sikerül.

Végül a legkomolyabb aggályomat fogalmazom meg, minden eddig leírt megfigyelésem, kritikám tanulságaként. Nagy bajnak tartom, hogy ennyi hibával ez a tankönyv az iskolai oktatásban, ha csak kísérleti jelleggel is, használatba kerül. Egy évig ezt a könyvet sok iskolában, sok ötödik osztályban használni fogják. Nyilván olyan tanárok adják a diákjaik kezébe, akik erre vállalkoznak, és figyelmes, kritikus oktatói kísérletükről majd beszámólnak, azért bizonyára némi fizetés-kiegészítést is kapnak. Aztán hogyan történik majd meg a tanulságok nyomán a könyv megjobbítása? Egy nyári szünetidő erre aligha elegendő. Még egy új tanulmányi év telik el, amíg a végleges kiadás megjelenik? De ha csak egy évig használják is ezt a könyvet, s ha mégoly gondos tanárok vezetésével kerül is a diákok kezébe?! Gyógyszerkísérleteket nem hajtunk végre embereken: némelyek meghalhatnának ezek során. Meg nem hal egyetlen gyerek sem egy ügyetlen tankönyv miatt, de sokaknak örökre elmehet a kedve attól, hogy az irodalommal foglalkozhék. Ennek a könyvnek nemcsak sok apró pontatlansága, ügyetlensége lehet kártékony. Igazi „veszedelme” az, hogy valójában nem az irodalomba igyekszik bevezetni a fiatalokat, hanem irodalmi szövegeket valamiféle színes beszélgetés kiindulásául használja, amely az életről folyik. A művészet és az élet, az irodalom és az élet valóban mély kapcsolatban van egymással. De ez csak az előtt világosodik meg, aki alaposan megismeri magát az irodalmat, és ha lehet, meg is szereti. Akár annyira is, hogy olykor az élet elől is hozzá menekül.

JELENYITS ISTVÁN

EGYSZERŰ TÖRTÉNET. VAGY MÉGSEM?

**Esterházy Péter: Egyszerű történet
vessző száz oldal — a Márk-változat**

Van, aki átélte, más csak könyvekből ismerheti. A hírhedt hitelépítések kora és a megnyomorítottak sorsa. Akiket a motyókkal a vonatokra raktak, és elkényszerítették az Isten háta mögé valamelyik kulák házába, mezőgazdasági munkára. Amikor kihúzott a szerelvény, a peronon álló, kíváncsiskodó íróházaspár hölgytagja gúnyosan in-tegetett. A vonaton — ahogy az újság és a rádió fogalmazott — „hazánk ocsmány dögkapitalistái” szorongtak, nekik szólt a gúnykacaj (a történetmondó süket fiúcska nem emlékezhet rájuk, Kolozsvári Grandpierre Emil közléséből ismert adat). A célállomáson leszállították őket, majd beszél-lésolták a kulákházba; ha szerencséjük volt, az az egyetlen szoba le volt deszkázva, aztán „termelő munkára” rendelték őket a határba. Hetenként ellenőrizték a szállásadókat és a „rendészeket”. Ilyenkor a faluszerte Gyurikámnak nevezett rend-őr arca megkeményedett, hivatalos közeggé változott, a hatalom emberévé, kiszámíthatatlanná, mint a rejtélyes magasságban trónoló hatalmasok, kiknek neveit halk szitkok keretették. A hatalom erejének egyik forrása a kiszámíthatatlanság, amelytől mindig megindokol. A rendőrök elvitték Ágoston bácsit. „Gyurikám — így a házinéni —, a maga apját a múlt héten csukták le, érte is maga ment?” És a válasz: „A nép ellenségének nem osztottak lapot. Semmi köze az apámhoz, maga zsi-szoparaszt.” (55.) Róza néni hiába kiáltozott: a fér-jét hajnalok hajnalán elvitték, aztán ugyanolyan váratlanul visszaengedték. Mít miért? — Nincs vá-lasz. Fölösleges. A szavak hiteltelének, az új urak tetszésük szerint értelmezik őket. Marad a kocsmá, a részegségben feloldódó gátlás és a kásás mon-datok, amelyek szomorúan koppannak és az élet sivár reménytelenségét tükrözik. „Az apám úgy-nevezett szomorú részeg. A szomorú részeg jó, mert nem üvöltözik és nem üt. Két rossz van benne. A hányás az egyik. Mégpedig váratlanul, minden előzetes jel nélkül. Ez azt is jelenti, hogy nincs ott a vājling. Ha meg anyám odateszi, látható ok nél-kül ugye, akkor a szomorú részeg átváltozik. Több lehetőség van, túlmozgásos, brutális, kajabálós, vadulós, szentségelős, és ezek keveredése. A má-sik rossz, hogy a szomorú részeg átadja a szomo-rúságát a többieknek. Akkor inkább a hányás. Pedig a hányás nagyon rossz. A keserű-savanyú szag még másnap is ott leng. Megfejtethetlen, ólmosan nehéz lengés.” (29.) És a részegek röhögése: „Ide-

gen apám röhögése, mégis valóságos. Mintha itt született volna a kocsmában, napfényt soha életében nem látott volna, csak azt a pucér hatvanas kör-tét, amelynek gyér fényétől is hunyorog már, akár a kismacska.” (77.)

Ide tényleg nem kell térkép. Amikor otthon nagy hirtelen összecsomagoltak, anya egy térképet is be-hajított a kofferba. Most azon mutatja, Magyaror-szágon nincsenek hegyek, de voltak. Hollandiában sosem voltak. Minek a térkép? — horkant föl apa. Itt sincsenek hegyek. Van a tehének járta poros-sáros út, a földekig, ahol dolgoznak, és vannak a házak, amelyek mintha fojtogatnák az itt élőket. Anya néha szépen kiöltözik, ilyenkor első férje édes-anyjával találkoznak a tilosban. Még mindig őt sze-reti, a zsidó férfit, a háború áldozatát. Apának há-lás, de a hála nem jelent szeretetet. Most mintha fordult volna a kocka: anya tartja a lelket a csalá-dban, apa megrokkant. Fél decivel kezdi a napot, sok decivel végzi. Elhanyagolt, mint a nagyma-ma, akit velük együtt telepítettek ki, s folyvást Jé-zusról beszélt unokáinak — a szenvedéséről so-ha —, s jókat göcögött némelyik evangéliumi történet előadása közben. Aztán lehanyagolt a kertben, féloldala megbénult, magatehetetlenül fe-küdt az ágyban. Egy-egy szó töredékére futotta bé-nult ajkáról. De minek is a szavak? Elveszítették ér-telmüket, kétségessé vált a jelentésük. Egyetlen biztos maradt, s ez keretezi a történetet; Istené. Ám ez így nem egészen pontos. Isten a magasságban, Krisztus az emberek között, s a harmadik isteni sze-mély, a Szentlélek... Őt nem lehet pontosan loka-lizálni. Marad kettő, róluk „beszélgetnek” a tes-tvérek, a két fiú, igaz a kisebbik csak gondolataiban szólal meg: süket, a család szemérmesen rejtgetett szégyene. A nagyobbik — amíg öccse nem szűrja le — írt, a kisebbik gondolkodott, a nagymama Is-tenről mesélt. Ebből a háttérből bontakoznak ki a hit döntő kérdései, amelyek mellbevágóak, hiszen gyermeklelkűek fogalmazzák meg őket, kertes nélkül, ahogy szembesülnek velük. Megfogal-maznak olyan kérdéseket, állításokat, amelyekre mi is gondolunk, de kimondani nem merjük őket. Bár a nagymama nem beszél Krisztus szenvedéséről, elárultatásáról, a szöveg újra meg újra szembesít Márk evangéliumának ezekről írt részeivel, melyek betöltik a hiányokat, és a keserű valóságra, Jézus kereszthalálára figyelmeztetnek. A szentírásstudo-mány avatott művelőinek egybehangzó véleménye szerint Márk, akit Péter keresztelt meg, azzal a cél-lal írta evangéliumát, hogy olvasóit Jézus istensé-gébe vetett hitükben megerősítse, s tudatosítsa ben-nük hatalmát, amelyet például az *Egyszerű történet* szereplőinek egyike-másika is kétségbe vont mond-

ván: a földosztás után bebizonyosodott: nincs Isten, nélküle is kerek a világ.

Van? Nincs? Ez a fiúk számára is nyitott kérdés. Hogyan lehet megbizonyosodni létéről, miképp lehetne szóra bírni? A keserves valóság mintha azt bizonyítaná: valóban nincs, vagy ha van is, hallgat! Jelek nélkül csak egy elkoptatott szó: „Egy a szavak közül. Mint a vala. Nem tesszik ez nekem. Lehet, persze, hogy nincs más út.” (36.) A szavakkal az a nagy baj, hogy „lehúz[na]k a földre”. (39.) A süket fiú gondolatai folyvást Wittgenstein híres aforizmáját idézik: „Amiről nem lehet beszélni, hallgatni kell.” Nem tud beszélni, hallgatása mégis ékesszóló, nem törli ki tudatából a leglényegesebb kérdéseket és információkat, hanem az üres fecsegést igyekszik kiszűrni, azaz „amiről nem tudunk világosan beszélni, azt — magunk elcsendesedve, elnémulva — hagyjuk beszélni saját szavaival, saját létének logoszával, amely talán nem ültethető át az emberi nyelv még oly képlékeny logoszába sem, de figyelmes csönddel mégiscsak észlelhető valamiként, mert megmutatkozik. Kétségtelenül létezik a kimondhatatlan. Ez megmutatkozik, ez a misztikum.” (Gáspár Csaba László: *Az ember és a „mindenség”*. Vigília, 2014. július, 543.) A gondolkodó gyermek számára mindez sokkal egyszerűbben fogalmazódik meg: hogyan tudjuk Istent valósággá tenni, szóra bírni, hogy megbizonyosodjunk: Ő a mindenség Ura Istene? Vagy hogy ismét a bölcselelő kérdés föltevésével éljünk: „De vajon nem kell istennek lennie annak a lénynek, aki a mindenség minden létezőjének észlelődési terepe? Hogyan viselheti el egy lény a mindenség minden rezdülésének állandó és végtelen becsapódását, hacsak nem a mindenséggel megbirkózó Isten? Ráadásul az ember helyzetének elképesztő sajátossága éppen az, hogy nem végtelen isten, hanem véges lény: ember. Hogyan képes ez a véges, törekény lény helytállni, egyáltalán szilárdan megmaradni a mindenség roppant ingernyomásával szemben? Valóságos csoda minden ember, aki szembenézve képes kiállni a valóság viharát, ami a gondolkodásban tombol, és gondolatok végtelen hullámverésével ostromolja a gondolkodó embert! Ennek alapján némileg érthető — bár fölöttébb veszélyes, mert meghamisítja az ember léthelyzetét — az az újkori törekvés, hogy rekesszük ki észlelési terünkől azokat a dolgokat, melyeknek léte bizonytalan, és csak, úgy mond, fölőlségesen terhelik észlelési képességünket. A tehermentesítés jegyében tekintsük hát a valóságosság kritériumának a természetudományos módszerrel megragadható anyagi, materiális, illetve részben pszichikai létezőket, melyeket pontosan és világosan le tudunk írni a természettudomány nyelvén, a ma-

tematika segítségével. Ami pedig ezen túl »van«, azt hagyjuk meg a szubjektum, az egyén tetszésének, melyet a jelek szerint nem tudunk megrendszabályozni, de legalább ne tartsuk objektívnek, azaz mindenki számára kötelezően valóságosnak.” (Gáspár Csaba László: i. m. 541.)

A mindenség képzeete olyasformán, hogy „minden ember” (s talán minden embernek van egy saját, külön Istene) felvetődik a gondolataiba mélyedt fiú tudatában, de nem tud mit kezdeni vele. Az ember sem, a fiú sem. Ő legfeljebb annyival tud többet a világmindenségről, hogy mit és mennyit nem tud. Így van a gyerek Istennel is. Van, hiszen látható a Kiszéjűst ábrázoló képen: „Fölöttem a falon függ... Hasonlít rám. Pufók, mosolygós, erős. A Kiszéjűst arca mintha egy ezüstös szentségtartóba lenne fogva, mintha sugarak röppennének széjjel a szinte Napnak tetsző fényes fejcskéből: ez látszik erőnek. Nem anyám bölcselelő fölé hajló, fáradtan diadalmas arca, nem apámé, ki egy régi fénykép tanúsága szerint csöndes meghatódottsággal figyel valamivel távolabbról, még csak nem is anyám mellette, hát az volt az igazán diadalmas, nem ezek az első emlékeim, hanem ez az sugárzó Kiszéjűst, ki fölöttem függve állandóan jelen van, figyel, mosolyog.” (2.)

Figyel és mosolyog. A látványa, az a tudat, hogy fölnezhethet rá, biztonságot ad, bár a világ telve van értelmetlen jelenségekkel és indulatokkal. A nagymama történeteiben, a csodák mellett, gyakran felbukkannak a farizeusok. Nem csoda, a világban is sokan vannak. „Az elején bírtam őket — gondolja a fiú. — Imádkoznak, templomba járnak, jó példát mutatnak. A farizeusok rendes emberek. Csak éppen kihasználják az Uristent. Arra használják, hogy lehessen látni, hogy ők milyen rendesek. Azért rendesek, hogy mutathassák, hogy rendesek. Vagyis nem a rendes fontos, hanem a mutatni. A nagymama nagyon utálja a farizeusokat. Hiányzik belőlük az Isten, és ahol hiányzik az Isten, ott nő a bűn. (...) A farizeusok ezért kellett a nagymamának, a bűn miatt, azért, hogy megmutassa a bűnt.” (65.) A farizeusok és az írástudók veszejtették el Krisztust, a főpapok bérelték föl Júdást. Jézus megzavarta a képet. És ami a fő baj: elválasztotta a jót a rossztól. Nemcsak elválasztotta, hanem ki is mondta: „igen, igen — nem, nem”. Tiszta, egyértelmű szavakkal, amelyeken csakis rontottunk, bepizskoltuk őket. Ahogy a tetteiket is. „Kelj fel, vedd ágadat”. Mehetett, a hite meggyógyította. Ilyen egyszerű. A nagymama két dolgot érzett igazán fontosnak, az igazságosságot és a jóságot. „Az igazságosságot most hagyjuk — gondolja a fiú, nem ok nélkül —, a jóság azt jelenti, hogy mindig mindenkinek segíteni akar. (...) Hogy több jó legyen a Földön. Nem foglalkoztatja a saját jósága, Isten jó hírére ügyködik. Ebben nem ismer kegyelmet. De az jó, amikor megsimogatja az arcom, pedig olyan érdes a te-

nyere, mint a smirgli. A nagymama smirgli-kedves, s-kedves." (44.) (Ez a kiragadott példa pontosan mutatja, mennyire fontos kérdésekkel szembesít a gyermeki előadásmód: példaképp itt a „smirgli — jóság” fogalma. Jónak kell lennünk a szeretet által, de a fiú már tudja, hogy az igazi szeretet követel is, a szeretett lénynek vissza kell adnia belőle, meg kell hálálnia. Tűnődései közben arra gondol: kinek-kinek személyesen saját istene van, hiszen Isten minden embert szeret. „Isten annyira gazdag, hogy kihez-kihez egészen személyes figyelemmel fordul, úgy, ahogy senki máshoz, mindenkit a maga módján szeret” — írta Jelenits István *Élet és Evangélium* című kötetében [Új Ember Kiadó, Budapest, 2001, 255.], arra a kérdésre válaszolva: *Lehet-e mindenkít szeretni?*)

Hogyan kerülhetünk kapcsolatba a mi személyes istenünkkel? — kérdi a fiú nem is egyszer. Számára élethelyzet a csönd, hiszen nem hall, nem beszél. Egyedül van, mintha a csöndbe volna zárva, de ebben van otthon, mert itt nincsenek fölösleges, üres szavak, hiszen a „Lélek az, aki úgy tudja elevenen közöttünk Jézus szavait, hogy földidézi a csöndet is, amelyből az imádság szavai fakadnak, és amelybe, mint valami tengerbe, visszabuknak”. (Jelenits István: *Az Örök Szeretet lakást vett szívünkben*. In uő: *Kinyilatkoztatás és emberi szó*. Új Ember Kiadó, Budapest, 1999, 180–182.) Miért imádkozza a *Miatyánkot*? — kérdezi az avatatlan. De a gyermek megválaszolja: van kényerük, bődönnyi pecsenyészir, melyet sózni sem kell, ezért nem kell hát imádkoznia. Valamiképp mégis fogódzókat kell találnia az istentelen világban. Fel tudja idézni Isten ígérését, az Öröklét örök boldogságát? S ha fel is, hogyan? Hiszen „az öröklét nem azt jelenti, hogy örökké tart az élet, hanem hogy nincs is ott idő, nem is lehet mérni, vagyis élet sincsen. Akkor mire jó az egész? Arra, hogy viszont végtelen a boldogság. A Földön fordítva van, van idő, van élet, a boldogsággal meg az a helyzet, hogy arra vágyakozik az ember. Minden ember. A vágyakozás is jó. Van, amikor rossz, de többnyire jó. Meg még az is van, hogy a rossz is jó. Fáj, mégis jó. De jobb, ha nem fáj. Szerintem. Vagyis fönt is, lent is van jó. A lenti jót a Siralom völgyének hívjuk, ami azt mutatja, hogy ne bízzuk el magunkat.” (13.) És tovább árnyalva a paradoxont: „A Siralom völgye azt jelenti, hogy zokogunk a fájdalomtól. Tehát van a jóságos Isten, a jó Isten, ezért is nevezzük Jóistennek, meg van a zokogás a Földön, mert valami fáj. (...) Vagyis tényleg ne bízzuk el magunkat.” (14.) Ez volt a nagymama tanításának lényege. „Isten titokzatosága” nyilvánult meg ebben is, melyet hiába próbálunk megfejteni. „A titok bele van zárva az Istenbe. Még ez se jó. A titok is az Isten. Vagyis titok nélkül nincs Isten.” (14.) A nagymama is, a süket fiú is gyermeki nyíltsággal közelít Istenhez, próbálja

szóra bírni. Az olvasónak azonban gyakran az a benyomása, hogy ezek álnaiv kérdések és kijelentések, s már megfogalmazásukhoz, még inkább megválaszolásukhoz jól felkészült teológusnak kellene segítségünkre lennie, bár Isten akkor is felmerhetetlen titok maradna, és ezt a némaságába zárt fiú, de a nagymama is pontosan tudja. A titok előtt megtorpanva sokan azt állítják: nincs Isten, mások a világra tekintve azt állítják: Isten hallgat. Az állítás sokféle formában jelenik meg a 20. századi bölcséletben és irodalomban, és Esterházy Péter is szembesít vele. Ha van Isten, hogyan tűri el a rosszat? Miért nem tesz a világban eláradt gonoszság ellen, melynek szennyes habjai lábait mossák? Ha végtelenül irgalmas, miért hagyja, hogy megöljék a nagymama másik fiát? Ezekre a kérdésekre annak idején beírtuk a hittanfűzetbe a válaszokat, de azóta is felmerülnek és nyugtalanítanak. A szentek és a misztikusok arra tanítanak: „Kísértésben el ne hagyj!”, azaz imádkozzunk, hogy „a mennyei sergek vezére”, azaz Gábor arkangyal a kísértőt tartsa vissza a „kárhozat helyére”. Az imádság — gondolja a fiú — enyhíti Isten magányát, mert „[elgyedül van, ha nem imádkozom”. (19.) A magányát oldja, ha „fölaálljuk] a fáját”. (21.) A nagymamának mindene az ima, azért lett mindene, mert hisz. „...nálam fordítva van — így a fiú —, azért imádkozom, hogy higgyek. Azt hiszem. Hogy legyen kibem hinnie. Hogy legyen Isten. Ezért kell imádkoznom. Mint a szívverés, nincs megállás. Éjjel is, alvásban is. Így aztán nyugtalan vagyok, nehogy kimaradjon valami idő. A nagymama nem, épp ellenkezőleg, nagyon nyugodt. Megnyugtatta az Isten.” (21.)

Megint olyan megállapítás, amelyből kétféle nyílik út, amelyen Isten felé közelíthetünk. Nyugtalanul, szívós kitartással kell imádkoznunk, hogy megnyugvást találva belesimuljunk szeretetébe. De tényleg megnyugszunk és *bele*-nyugszunk? A látzólag nyugodt nagymamának is ökolbe szorul a keze, ha a másik fiú halálára gondol... Mégis imádkozik: „Így akartad, Uram”. Imáit mormolja reggel, délben, este. „Reggel a Kisjézushoz, aztán a Krisztushoz a kereszten, így telik a nap, napnyugtakor a nagy Istenhez, lefekvés előtt megint az ezüstös képhez. Ez egy ima, ugyanaz az ima. Egy ima van.” (22.) Tegyük hozzá: a szavak változhatnak, de tényleg egy ima van! Nem megosztó, nem gyűlölködő. Aki imádkozik, meg tud bocsátani, nem rekeszti ki a másikat, még ha bűnösnek véli is. Hisz Istenen kívül ki lát a lelkekbe? Aki azt állítja, belelát, talán vak. Gyuri rendőr becsapja a kiskaput, aztán halkan beriglizi. „Csattogó rigli, bólint a bátyám jelentősen, a csattogó rigli ősi magyar madárfaj, még Ázsiából hoztuk magunkkal. Mí, magyarok. Mind a ketten magyarok vagyunk. Szoktuk is egymásnak mondani, te magyar. Te magyar! Mintha vi-

atkozniánk. Anyád. A tied. Elújságoltuk apámnak, hogy magyarok vagyunk. Nagyon helyes. Anyánk viszont csóválta a fejét, úgy mondta: Mindenki magyar. A Gyuri rendőr is?, hitetlenkedünk. A Gyuri rendőr is.” (72.) Meglehet, Gyuri rendőr „híg-magyar”, de magyar. Ahogy anya első férje is, a háború zsidó áldozata...

Elgondolkodtató, mélyenlátó elemzést olvastam Esterházy Péter regényéről a Népszabadságban (július 12.). Vári György írta *Júdás második evangéliuma* címmel. Én nem ilyenek olvastam. Inkább az istenkeresés regényének vélem. Ahogy a botladozó, esendő ember keresi. S ahogyan a megkínzott, vérben ázó, keresztben függő Krisztus halálából bizonyosságot szerezhet: „Ekkor pedig nagy felszóval kiáltván meghalék. És az templomnak kárpítja kétfelé hasada, felitől fogva mind az alsó részeig. És amikor látta volna az centúrió, ki nékem ellenében áll vala, hogy én felszóval kiáltván holtam volna meg, monda: Bizony, ez ember Istennek fia vala.” (98, 100–102, vö. Mk 15,37–39. Károli Gáspár fordítása. Végig ebből idéz az író.) (*Magvető*, Budapest, 2014)

RÓNAY LÁSZLÓ

ODO CASEL: AZ EGYHÁZ MISZTÉRIUMA

A könyv központi témái a misztérium-teológia sajátos kérdései: miben áll Krisztus és az egyház kapcsolata, és miképpen válik jelenvalóvá Krisztus üdvtörténeti tette az egyházban? Ezekre a kérdésekre Johann Hermann (Odo) Casel (1886–1948) teológiájának summája, a magyar nyelven nemrég megjelent írása ad adekvát válaszokat.

Bencés szerzetesként életének forrása a liturgia volt. *Az egyház misztériuma* című könyvében nem elvontan, nem rendszerező előadásokban, hanem a Szentírásra és az egyházatyákra épülő képes beszédmódban, közvetlenül szólítja meg az olvasóit. Liturgikus konferencia-beszédeit olyan közegben tartotta, ahol a hallgatósága klasszikus teológiai stúdiumot végzett és a liturgiát nemcsak hogy ismerte, hanem élte is. Casel 1922-től egészen haláláig a Herstelle-i Szent Kereszt Kolostor lelkivezetője volt, ahol a bencés nővérek maguk között így szólították: „*Mystagogus nobis et pater*”.

Az Abt-Herwegen-Institutban (a Maria Laach-i Apátságban, Németországban) őrzik Casel liturgikus konferenciáinak és lelkigyakorlatainak több ezer oldalas kéziratot anyagát. *A Krisztus-egyház misztériuma*: e téma körül mozgott Casel minden liturgikus előadása. Ebből válogatta és szerkesztette egységes művé a misztérium-teológia summáját és a *Lumen gentium* (kommunióra épülő) egyházképének korai vízióját meg a zsi-

nat előtt, de jóval Casel halála után a kéziratok szerkesztője és gondozója, Theophora Schneider, a Herstelle-i közösség egyik tagja, aki a most megjelent könyv előszavát is írta.

Casel mindennapos monasztikus tapasztalatóból született meg a teológiai reflektált tézise, hogy Krisztus üdvtörténeti tettének a múltat, a jelent és a jövőt átfogó és megalapozó emlékezete kitapinthatóan jelen van az egyház liturgiájában, és így számunkra is elérhető, élő valóság. Ebben rejlik Casel teóriájának korabeli, de maig érvényes aktualitása — amit XVI. Benedek pápa „a 20. század leggyümölcsözőbb teológiai tézise”-ként értékelt.¹

Casel szerint a kereszténység kezdeteitől fogva nem titkolta a szimpátiáját és a fogékonyságát a pogány misztérium-vallások iránt (lásd 202–207.). A korai egyház ezt a vonzódást alkalmasnak ítélte arra, hogy az új, keresztény tartalmakat ezek a formák hordozzák. Ez a rokonszenv a pogány kultuszok iránt visszaköszönt a keresztény szó- és fogalomhasználatban, persze már úgy, hogy új értelmet kaptak az eredetileg pogány misztériumokban alkalmazott kifejezések. Casel ugyan rámutat, hogy a pogány és a keresztény misztériumok és azok szóhasználatuk között tartalmi és jelentésbeli szinten komoly különbség van,² ám számos kritikus szerint ezt nem kielégítően, nem egyértelműen tette. A bencés teológus fáradhatatlanul érvel amellett, hogy a keresztény kultusznak elsőbbsége van a pogány kultusszal szemben. Persze ez a magyarázat nem minden tekintetben és nem mindenki számára meggyőző. Casel nem azt állítja, hogy a keresztény kultusz a pogány misztérium-vallásokból fejlődött ki. Mindössze annyit történt, hogy a pogány világ néhány klasszikus misztériumának elemét a kereszténység felhasználta, hogy saját liturgiáját gazdagítsa olyan módon, hogy az eredeti, evangéliumi jelentést ne homályosítsa el, hanem még jobban kifejezze és felragyogtassa. Casel ezeket a pogány kultuszokat a kereszténységre felkészítő iskolának tekinti.³ Tehát a pogány és a keresztény kultuszok között nem deriváció, hanem analógia van, aminek az alapja az emberi természet maga.⁴ A tanbeli hasonlóságok pedig visszavezethetőek nagyrészt az emberiség lelki, szellemi egységére, amely törekvésekben, vágyakban, cselekvésekben sokszor azonos módon nyilvánkozott és nyilvánkozik meg.

Casel és Maria Laach mint virágzó szellemi és lelkiségi központ szerepének teológia-történeti értékelése nyilvánvalóvá teszi jelentőségüket a liturgikus mozgalomban. Érdemes időt szánni a könyv lábjegyzeteiben fellelhető ó- és újszövetségi, valamint patrisztikus hivatkozások figyelmes tanulmányozására, hiszen Casel misztériumtanának a forráselemzése segítheti az olvasót

abban, hogy világossá váljék az a nagyszabású caseli vállalkozás, amellyel a keresztény rítust (kultuszt) a hit alapjaiba integrálta. Casel misztérium-tanának a forrásait vizsgálva (lásd *Az egyház Krisztus jegyese*, 47–74.) fény derül arra a nem elhanyagolható teológiai erőfeszítésére, amellyel magát a liturgiát mint forrást fedezi fel és értelmezi. „Krisztus és az egyház közös élete a liturgiában folyik és nyilvánul meg. (...) [a liturgiában] árad az élet Krisztusból (...)” (200.) A könyvet teológia-történeti összefüggésben olvasva annak lehetünk tanúi, hogy sokáig megfeledezett a teológiai reflexió a rituális tapasztalatról, ami nem a „rubrikát” jelenti, nem is a liturgikus ünneplés „hogyan”-jára fókuszál, hanem a liturgia alanyára, tárgyára és okára világít rá. Casel egész misztérium-tana a liturgia és a teológia egymásra találását segítette elő, kitörést abból a gondolkodás-módból, amelyben a liturgia a teológia funkciója volt csupán. Casel nagy kísérlete volt, hogy újra integrálja a rítust mint adottságot a hit és a teológia alapjaiba. Ez a vállalkozás a szimbólumok világát, az alkalmazott nyelvet és a kultikus cselekvést kívánta újra „beépíteni” a hit fundamentumába, amely a keresztény hitnek integráns része volt a kezdetektől a patrisztika koráig. Casel a vallásos ember kultikus élményeinek teológiai jelentőséget tulajdonít (ez érthető saját monasztikus élettapasztalatából is). Casel a patrisztikus forrásokhoz visszatérve értelmezi magát a liturgiát forrásnak, annak misztériumos és antropológiai tapasztalataival együtt. Ezzel a bencés teológus a hit és a kultusz, a kinyilatkoztatás és a rítus eredendő kapcsolatát állítja.

Casel misztérium-tanának a csúcspontja Jézus húsvéti üdveseménye, ami a Krisztus-misztérium magja is. Ez nem pusztán misztérium-émlékezet, hanem misztérium-cselekvés is. Ennek jelenné kell válnia a liturgiában, hogy itt és most beléphessünk a misztériumba, hiszen ez a kultikus misztérium nem más, mint eszköz ahhoz, hogy Krisztus misztériumával a keresztény hívő kapcsolatba léphessen (lásd 208.). Krisztus misztériuma, ami egyszeri és egyedi, valóságosan végbement történelmi esemény, nem tud megisméltódni, nem tud megújulni, hanem szentségileg válik jelenné a liturgiában, és ennek a jelenlétnek különleges értékét a vallásos életre gyakorolt hatása adja meg. „*Das Mysterium ist immer ganz.*”⁵ A szentmisében szentségileg jelen van Krisztus egyetlen áldozata. A megváltó tett jelenvalóvá tétele szakramentális módon történik, az üdvtett létezésének természetes módja bővíti a létezés új, szakramentális módjával.⁶ Ez nem okoz semmi változást az eredeti műben, meghagyja annak, ami, mégis ezen az új módon lesz számunkra jelenvalóvá és elérhetővé, azért, hogy itt és most belekapcsolódhassunk (lásd 208.).

Casel felismerése azt teszi világossá, hogy a rítus jelentősége (teológiailag és antropológiaileg) vitathatatlan a benne részesülő keresztény ember számára. A rituális cselekvés interakció Isten és az ember között. A keresztény kultusz az Istennek alkotott közösségnek olyan eseménye, amely a jelenben történik, és formálja azokat, akik benne tevékenyen ünnepelnek („*participatio actiosa*”, lásd 210–211.). Ez a keresztény liturgia a „*fons*” alapadottságából fakadóan feltételezi a beavatást, aminek teológiai megalapozását az egyházatyáknál találta meg Casel. A zsinat főleg az ő hatására fogalmazta meg, hogy a liturgia a teológiának és a hitnek is a forrása,⁷ vagyis a liturgia nem egy szertartáskönyv élettelen szövege, hanem kultikus cselekmény, ami jelenné, aktuálisá, elérhetővé teszi Krisztus egyetlen misztériumát, amibe a beavatással belépve már nincsen külön krisztológiai és antropológiai akció, hanem Krisztussal együtt képes a keresztény cselekedni („*miterwerben*”, lásd 188.). A caseli misztérium-tan teológiai hatása, hogy a zsinati dokumentumokban nemcsak az egyéni és szubjektív spiritualitás szempontjai jelennek meg, hanem egy közösségi, külső és objektív dimenzió is kifejezésre jut.

Casel misztérium-tanának utóéletét tapasztaljuk, amikor kezünkbe vesszük *Az egyház misztériumát*. A bencés teológus teológiai életművének utóélete felébreszti a kutatókban a vágyat a misztérium-tan teológiai hatástörténetének feltárására. Casel egyháztani írásai és beszédei erősen hatottak XII. Piusz pápa enciklikáira és a II. Vatikáni zsinatra, majd az utána megújuló szentségi teológiára. A *Mediator Dei* enciklika a liturgikus mozgalom *magna charta*-ja, egy nagy „igen” a hivatalos egyház részéről a mozgalomra, persze némi óvatosság és intelem kíséretében, amivel a pápa bizonyos veszélyekre kívánta felhívni a figyelmet. Burkhard Neunheuser szerint (Casel tanítványa és rendtársa, aki az utószót írta a könyvhöz) mesterének első reakciója az volt az enciklika megjelenése után, hogy ez a pápai megnyilatkozás pontosan miatta és neki íródott. Casel az ő tézisének pápai elismerését látta benne. Persze akadtak olyan bírálói, akik úgy látták, hogy a pápai kritika célkeresztjében az ő teóriája áll.⁸ 1947. december 17-én kelt levelében⁹ így ír Casel: „Talán sohasem olvashatnánk ezt az enciklikát, ha nem lett volna a liturgikus mozgalom és a kultikus misztériumhoz (rítushoz) való visszatérés.” Valóban Casel tézisének idézi az enciklika, amikor így tanít: „minden liturgikus cselekményben az egyházzal egységben jelen van isteni Alapítója”,¹⁰ és hozzáteszi, hogy Krisztus az Eucharisziában „azt teszi, amit már a Kereszten végbevitt”.¹¹

A *Sacrosanctum concilium* liturgikus konstitúció több ponton emlékeztet Casel teóriájára. Pél-

dául a SC 7. pontjában az a caseli tan fedezhető fel, hogy a tevékeny részvétel által a keresztény Krisztussal, Krisztusban és Krisztus által a liturgiában „együtt-cselekszik” a „Fövel”. „[A liturgiában] érzékelhető jelek jelzik és a maguk sajátos módján meg is valósítják az ember megszentelését, és Jézus Krisztus misztikus teste, vagyis a fő és a tagok együtt, teljes értékű, nyilvános istentiszteletet mutatnak be (...) minden liturgikus ünnepelés, mint a pap Krisztus és az Ő teste, az egyház műve, kimagaslóan szent cselekmény.” A SC 61. pontja szintén harmonizál Casel tanításával: „Krisztus szenvedésének, halálának és föltámasztásának húsvéti misztériumából (...) ered minden szentség (...) ereje.”

A liturgikus év zsinati értelmezésében igazolva látható, hogy Casel tézise (lásd 259–295.) kiállta az idők próbáját. A SC 102. pontja ugyanis így tanít: „Az esztendő folyamán pedig Krisztus egész misztériumát kibontja a megtestesüléstől és a születéstől kezdve a mennybemenetelen és pünkösdőn át az Úr boldog reménnyel várt eljöveteleig. A megemlékezés a megváltás misztériumait az időben megjeleníti, s ezáltal az Úr erényeinek és érdemeinek gazdagságát föltárja a híveknek, hogy meríthessenek belőle és betelhessenek az üdvösség kegyelmével.”

Az *egyház misztériuma* című könyvben Casel több ponton is visszatérő gondolata, hogy a tevékeny részvétel a liturgiában a „Fövel” valódi egységbe kapcsolja a beavatottat. Ez a jelenség a pogány kultuszok világának drámai megjelenítésében is tetten érhető, ahol a résztvevők nem pusztán passzív szemlélői voltak az ókori drámaíróknak, hanem ők is aktívan alakították a darabot. A cselekmény az ókori pogány világ színházaiban az istenek, a színészek és a nézők közös tette volt. Ezzel a láthatatlan világ, az istenek szférája került a színpadra, hogy ezáltal felvételt nyerhessenek halandó létük ellenére a látható és

korlátozott világukból az ő „isteni” világukba. Analóg módon, ám sokkal teljesebb és megvalósultabb formában, a szentségekben, és különösen Krisztus misztériumának a szentmisében történő megünneplésében az ember örökös vágya eléri ezt a pogány kultuszokban addig megvalósíthatatlan és elérhetetlen célját: Isten társa lesz az ember és vele ünnepel.

Nagy öröm, hogy magyarul is elérhetővé vált Odo Casel alapműve, amely a liturgiának, Krisztus és az egyház közös életének felfedezését szolgálja. A liturgia az egyház „eredeti élete”, amely mindig elvezet Krisztushoz. A könyv mind teológiai, mind lelki értelemben Isten világába kapcsolhatja az olvasót, amit az írás metaforákban gazdag, képes beszédmódja nagymértékben segít. (Ford. Nádasi Alfonz; *Szent István Társulat*, Budapest, 2014)

NÉMETH NORBERT

¹Joseph Ratzinger: *Opera omnia*, XI. Trad. it., *Teologia della liturgia*. Libreria Editrice Vaticana, Róma, 2011², 221. Vö. uő: *Die sakramentale Begründung christlicher Existenz*. Kyrios, Freising, 1966, 5. „die vielleicht fruchtbarste theologische Idee unseres Jahrhunderts, die Mysterientheologie Odo Casels”.

²Vö. Odo Casel: *Liturgia come mistero*. Medusa, Nápoly, 2002, 101.

³„Vorschule Christi”. Vö. Odo Casel: i. m. 35.

⁴Vö. i. m. 100. és 104.

⁵Odo Casel: *Das christliche Kultmysterium*. F. Pustet, Regensburg, 1960, 96.

⁶Vö. Odo Casel: „*Mysteriengegenwart*”, 174–175.

⁷Vö. SC 10.

⁸Vö. AAS 39 (1947) 524; EE 6, 438–439.

⁹In Jean Hild: *L'encyclique „Mediator Dei” et le mouvement liturgique de Maria-Laach*. La Maison de Dieu, 14 (1948) 15–29, 16.

¹⁰AAS 39 (1947) 528. EE 449.

¹¹AAS 39 (1947) 548. EE 494.

A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGA

NOTKER WOLF – CORINNA MÜHLSTEDT:

Isten megszületik az életünkben

24 karácsonyi elmélkedés

Notker Wolf a karácsony titkát keresi a mindennapi életben, szerte a Földön. Szemléletesen mondja el tapasztalatait, amelyeket az egész világon elterjedt bencés rend primás apátjaként szerzett, bejárva a földkerekséget. A primás apát elmékedéseivel Corinna Mühlstedt újságíró és író nő fűz 24 gondolatébresztő buzdítást.

Ára: 1.900 Ft

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

STÁCIÓK

Zsirai László *A dekubitusz ügy* című alkotásának műfaját nehéz meghatározni. Önéletrajzi kisregény volna? Hiszen édesanyja betegségét és halálát mondja el. Szociográfia? Annak nevezni ugyan csak jogos: a magyar egészségügy lesújtó képe bontakozik ki Anna néni kórházban töltött napjainak leírásából. Esszé? Azzá teszik az irodalmi betétek és a másoktól idézett magvas gondolatok. Egy hívő keresztény szembesülése az isteni rendeléssel, melynek kikerülhetetlen vége a halál? Így is lehet olvasni.

Ez a sokféle olvasási lehetőség is jelzi, bármilyen nézőpontból közelítünk is a műhöz, mindegyik megfelelő kiindulási pont, ugyanakkor egyik sem kínál végső megoldást. A legszerencsésebb talán az a megoldás, hogy úgy tekintjük, mint egy az íróhoz nagyon közel álló asszony életének végét, harcát a betegséggel és azt a szörnyű hajnalt, amikor fiával közlik: vége. Közben önfeláldozó nővérek és orvosok küzdenek az áldatlan körülményekkel, a hely- és gyógyszerhiánnyal, amely nemcsak a betegeket, de az ápolókat is nyomasztja, ám nem tehetnek semmit: ilyen a mai magyar egészségügy, amely már csak azért működik, mert ilyen önfeláldozó gyógyítók viszik a válukon, és súlyát nem enyhítik a szép nyilatkozatok és beváltatlan ígéretek. Persze tudjuk, hogy az egészségügy rendbetételéhez milliárdok keltenének. Tényleg komolyan gondolja az egészségügyi államtitkár, hogy a hálapénz megszüntetésével minden rendbe jön? Magamfajta hozzá nem értő úgy gondolja, hogy a hálapénz megszüntetése nem lehet hatásos a bérek radikális emelése híján. Csak azt eredményezheti, hogy újabb rajokban indulnak az egészségügyi dolgozók Nyugatra. Hiszen már most is csak az elkötelezett hivatászeretet tartja itthon a megmaradtakat, akik erejüket megfeszítve gyógyítanak, reményt és vigasztalást adnak.

A valóságból ellesett az érsebész vallomása, amely hosszú szociográfia indítása lehetne: 150 beteg látnak el naponta, évente több mint 30 ezer vizsgálatot végeznek, és a helyzet egyre romlik. 2500 és 4000 között van az új betegek száma, s arányukban egyre fiatalabbak. Egy találmány jóvoltából radikálisan csökkenteni lehetett az amputációk számát. A minisztérium tiltotta a módszer alkalmazását, de a feltaláló engedélyt kapott, hogy gyógyítson vele. „A találmányt kilenc országban ismerték el, egy holland cég megvásárolta.” Ilyen és hasonló történetek olvasása nyomán

nem a szívünk szorul össze, hanem a bicska nyílik ki a zsebünkben. Így érvényesül a valóságban a betegek szenvedésének enyhítése? És ezek a leírások nem a képzelet születtei? Zsirai László önéletírásának egy eseményét szakmai tapasztalatai nyomán idézte föl, hiszen egészségügyi kérdésekkel foglalkozó újságíróként rengeteg tapasztalatot gyűjthetett. Nehéz eldönteni, nem érzékelhető-e némi ironia a szerző által írt összefoglalóban: „E kisregény fő témája az időskori felfekvéses (dekubitusz) beteg ápolásának körülményeivel, lelki tartalmaival foglalkozik, amiben fontos hangsúlyt kap a szeretet irgalma. Mások számára pedig a nemes erkölcs jegyében fogant, tanulságos olvasmány.” Anna nénit fia, Gézaváry látogatja, akiről az önfeláldozás szobrát is meg lehetne mintázni, s ez elmondható az orvosokról, a nővérekről, a házi ápolókról is, az olvasó mégis reménytelennek látja a helyzetet. A kórház minél hamarabb szabadulna a betegtől, kivált, ha ellátása a szokottnál költségesebb, így aztán Gézaváry hazaviszi és ápolja éjszakánként, háromóránként forgatva a felfekvésibeitől gyötört édesanyját. Normális, emberi ez a kényszerűség szülte gyógy mód? Vagy normális, hogy nálunk a halálba való átmenetnek nincs méltósága? Hovatovább mindenre ráragasztjuk a „köz” minősítést. Ám e kisregény egyik tanulsága szerint a közokozatokban lévő közállapotoktól mentesen meg a Jóisten. Gondolom, az egészségügy irányítóit nem ilyen intézményben gyógyítják. Gézaváry hallgatja a híreket. „Csak a kórházi ágyak csökkenéséről beszélnek, s arról is, sok orvos és ápolónő külföldön keresi boldogulását az utóbbi időben. Vajon azoknak a politikusoknak, akik a rendeleteket alkotják, van-e fogalmuk arról, hogy mivel lehet tönkretenni egy bevált rendszert, kiirtani egy országból az egyébként is félelmetes egészségügy hajszalni biztonságának lehetőségét? Vajon azoknak, akik egy-egy tollvonással, pusztán gazdasági indokok alapján szüntetnek meg ágyakat, intézményeket, olyan területeken, ahol elsősorban az emberségnek kellene számítania, van-e szívük, van-e lelkiük, vannak-e beteg hozzátartozói?”

Gézaváry nem szeretete a kinyalt híradásokat, amelyek mögött egy másik valóság rejtőzött. Szívesen kereste a hétköznapi szorongató valóságából kivezető utakat. Gyakran hallgatta a Bartók rádió zenei műsorait, mert úgy érezte, a zene szavak nélkül is vigasztalója. Ő teljes valóságában érezhette át a zene vigasztalását, amelyről oly sok nagyszerű prózai mű és vers írója tett vallomást. S ha nem a zene, akkor azok a maradandó életbölcsesek, melyek elkísérnek, s alkalmas

pillanatban felidéződnek szívünkben, átlendítve pesszimista életérzésünkön. De ha még mindig maradnak bennünk betöltetlen ürök, az imádság és a lelki olvasmányok leghatásosabb támogatóink, ezek segítenek Gézavárynak kilendülnie a fájdalmas valóságból, a halál közelségéből, megvilágítva számára azt az utat, amely a végső harmóniához vezet. Ebbe talál haza édesanyja is, aki szenvedései közben is folyvást imádkozott, s immár egy másik világrénddel ismerkedett.

Egyetlen kérdés marad nyitva az olvasó számára, s ezt éppen a történet sokszínűsége okozza, ez pedig a stílus problémája. A regénytől, még ha sok életdimenziót tár fel is, azt várnánk, hogy szépen legyen megírva, vagy legalább alkalmazkodjék a történet rétegeihez. Ez itt nem valósult meg, ami némi monotóniát okoz, s a mondanivaló mellett nem ad igazi élményt.

Kaiser László új kötete (*A fekete emberek*) tucatnyi — a szerző szerint novellát, szerintem tárcát tartalmaz. Kivétel nélkül életrajzi indítatásúak, mindegyik egy-egy pillanatfelvétel az író életéből. Még azokat is ezzel az elnevezéssel illethetjük, amelyek voltaképp hosszabb időszakasz eseményeit mondják el, hiszen ezek is az idő egyegy töredékét jelenítik meg, s az olvasóra bízzák, hogy a hiátusokat fantáziájával kitöltse. Rögtön az elején elmondhatom: nemcsak érdekes, hanem élvezetes is a személyiséggel történetek nyomon követése, s a mai prózairodalomnak figyelemre méltó értéke Kaiser László új kötete, amely az igazi profi biztonságával és eleganciájával idézi a múltat és a félmúltat. Külön érdeme, hogy akár a kisgyermek, akár a gyermek szemével tekint az eseményekre, azokból mindig nagyobb távlatokat érzékelünk, a személyes élmények mögött történelmi összefüggésekre ismerünk.

Az időrendet követve idézzük először azokat az eseményeket, amelyeket a kisgyermek szemével látunk, illetve az ő tudatában nyerik el jelentésüket. A Kádár-korszak elején vagyunk. Élénken él még a múlt emléke, beszüremkednek a forradalom eseményei, úgy, ahogy ezek egy pesti bérház lakóinak életét színezték át, készítették őket pozitív vagy negatív állásfoglalásra. A magányos — elvált — asszony két gyermekét neveli, apja ünnepnapokon viszi magával a nagyobacska leányt és a kisleányt. Utóbbi kicsit csodálkozva, némi rosszállással veszi tudomásul, hogy ezek a hétvégék sorra üresen maradnak: „veszélyes”, mondja az apa a telefonban, nem biztonságosak az utcák, lövések dördülnek. Az előzményeket egy szigorúan, pontosan szerkesztett tárcából (*Mennyből a fák*) érzékelhetjük. Karácsony közeledik (alighanem 1955-ben), s az unatkozó kisfiú az ötödik emeleti erkélyről dobálni kezdi a fűtésre felhalmozott farakásokat az utcára. Szerencsére

senkit sem talál telibe, de a járókelők rendőrt hívnak, s a „közeg” a házfelügyelő kíséretében benyomul a lakásba. Az anya legnagyobb rémületére a szobák üresek: a kisfiú sehol. Aztán nyílik az ajtó, s mint aki jól végezte a dolgát, megjelenik a gyerek (remekül megtervezett színpadi jelenet). „Lassan, nagyon lassan becsukta az ajtót, hosszasan, hiszen addig sem kellett megfordulnia. De az ajtó végül bezárult, s ő sem tehetett mást: szembefordult a felnőttekkel. Nagy csönd volt, csak a kályhában duruzsolt a tűz, vidáman ropogtak a pincéből az erkélyre, az erkélyről a kályhába került fahasábok.” Már-már elviselhetetlenül feszült csengette az erkélyben. Végül a rendőr törte meg a csöndet, hangjában azonban nem volt szigorúság. „Édes gyermekem”-nek nevezte a fiúcskát, amikor azt tudakolta tőle, miért dobálta a fahasábokat az utcára. A gyerek „kristálytisza, csengő hangon” ezt válaszolta: „Fogd be a pofád, te rohadt vörös csillagos!” És boldogság töltötte el, „olyan jó volt kimondani ezt a mondatot”. Kis tünődés és tetetett fenyegetés után „a nagydarab rendőr esetlenül megfordult, az előszoba felé indult, de mielőtt az ajtóhoz ért volna, visszaszólt: Kellemes karácsonyt! — és elment.” Minden megfelel a klasszikus szabályoknak, katartikus az élmény és a megoldás is. Úgyanakkor mindennél többet mond, hogy a gyerek kiáltja el a korszak kollektív életérzését, amely még a rend éber örékek tudatában is motoszkált. Ez a közhangulat robbantotta ki a forradalmat, amikor az apa nem jöhetett a gyerekeiért, mert az utcákon lövések dörrentek, még a gyerekekkel sem volt tanácsos kimerészkedni.

A növekvő gyerek a szolidaritás és kiközösítés jellegzetes példáival szembesül. A kötet címadó írásában szereplő fekete emberek ma már csak emlékeinkben élnek. Akkor évente, a tél beállta előtt kosárban hordták a szenet a pincébe. Feketések voltak az izzadságukra ragadt szénportól, durván förmedtek a gyerekre, amikor láb alatt volt, vagy túl közel merészkedett a lovakhoz. De amikor a részeg házmester azzal fenyegette a kocsarakat számláló édesanyját, hogy följelenti, mert ollót kölcsönzött a szomszédjának, hogy a zászló közepében éktelenkedő címert kivághassa, az asszony védelmére kelnek, s a házmester örülhet, hogy ép bőrrel ússza meg a kalandot. És az ellenpélda: a ház kapualjában hajléktalan húzza meg magát nyomorúságos gönceivel (*A ház titka*). Jelenléte megosztja a lakókat: vannak, akik szánják, még enni is adnak neki, mások minél hamarabb elüldöznék. Ők győznek: a vállalkozó kieszi, hogyan lehet annyira leszűkíteni a területet, hogy ne legyen helye az embernek, aki hamarosan odébb is áll. Győzelem? Szégyen? A tanulság: hiányzik belőlünk — némelyek kivételével — a sze-

gények és kivetettek iránt tanúsítandó szolidaritás, amelyre pedig napjainkban is nagy szükség volna. Farizeusok vagyunk, nem tudunk a példabeszédben szereplővel azonosulni, aki ellátja a sebesültet, és pénzt is ad, hogy gondját viseljük.

Korunk egy másik súlyos betegségével foglalkozik a *Staccato, avagy egy magyar apa stációi*, amely igazolja az általam nem sokra becsült Majakovszkij tételét, aki egyik versét azzal a kijelentéssel indította: „A hivatalokra vicsorgok, mint az ordas.” A közembernek gyakran támad hasonló érzése: ráadásul a történelem napjaink egyik súlyos társadalmi betegsége, a rossz közérzetet, olykor haragot és ellenérzést keltő bürokrácia mechanizmusa tárul fel. A családjáért sokat gürcölő, olykor italozó férfit szó nélkül hagyja el a felesége, és magával viszi gyermeküket. A férfi lázas telefonbeszélgetéseket kezdeményez, látni akarná a lányát, de minden hiába. A gyámhatósághoz fordul. Még csoda, hogy eléri az ügyintézőt és nem gabalyodik bele a gépi hangok kínlatába. Általában lány, behízelgő hangok intenek türelemre, majd következik a csüggesztő végkifejlet: „Jelenleg minden munkatársunk foglalt, kérjük, ismétlje meg hívását”, vagy tömören: „A várakozási idő tíz perc”. És a hívó megismeri az elidegenítés „stációit”, melyet a fiatalok tömören így fogalmaznak meg: „lekoptatják”. Hiszen a gyámhatóság kezéből kikerül a döntés joga: magasabb fórum, a bíróság ítélkezik majd. Ismerős történet: döntés helyett apróbb-nagyobb ügyek „áthelyezése”, időhúzás, a döntések elodázása. Ez a hétköznapjainkat megmérgező kiszolgáltatottság áthatja azokat a tárcákat is, amelyek az egyetemista fiatalember éveiről szólnak, s ezeket olvasván olykor csüggedten gondolhatunk arra, hogy ma még nem egyforma helyen üldögélünk a jog asztalánál. A *Staccato* ügyintézőjének szavaival vigasztalhatjuk magunkat: „talán”, „majd egyszer...” Csak az a hiba, hogy akik változtathatnának, nem akarják felismerni annak magyarázatát, miért pesszimisták a magyarok. Pedig minden esélye megvolna, hogy „a jól kezdődött nap” jól is végződjék. (Mindkét könyvet a Hungarovox adta ki, Pereszlényi Helga szépen tervezett borítójával.)

RÓNAY LÁSZLÓ

TAMÁSI ÁRON: BÖLCSŐ A HEGYEK KÖZÖTT

Egy irodalmi mű újrakiadása mindig kettős ünnep: megújulás és megőrzés egy időben. Ahogy a székelyek „életnek nevezik az udvart” (*Bölcső és bagoly*), hiszen szerény, de annál keményebb munkájuk nyomán minden esztendőben megújulva ez őrzi magát az életet, úgy Tamási

Áron nemrég napvilágot látott, megújult könyve is „élet”: éltető szavak őrzője, udvara.

A *Bölcső a hegyek között* külső formájában az Erdélyi Szépművés Céh képző- és iparművészi műgonddal tervezett, Kós Károly-i igényességgel készült köteteit idézi. A könyv tartalmazza egyrészt az író gyökereit és farkaslaki gyermekkorát bemutató „regényes életrajz”-át, a *Bölcső és bagoly* 1953-ban megjelent első változatát, másrészt a *Bölcső a hegyek között* című költői elbeszélést, melyben az író versbe szedve(!) vall a gyermekkor éveiről: „drága gyöngyei[ről] a harmatoknak”, mikor „széplassin, mint a hó, / mely tavasz jöttén egybeolvad a földdel, / ugyi pázrott bennem is álom és való”. E verses epikai műről korábban jószereivel még a Tamási életművét jól ismerő szakemberek sem tudtak, ahogy mindezidáig ismeretlenek voltak e mostani kötetben napvilágot látott, irodalomtörténeti jelentőségű dokumentumok is.

Az apai ágon farkaslaki származású Tamási-kutató, Sipos Lajos gondos bevezetése feltárja a *Bölcső és bagoly* megjelentetésének nehéz körülményeit: e nehézségeket megismervén megújult megbecsüléssel léphet az olvasó a „szó-bozót”-jairól oly rég ismerős „regényes életrajz” világába. Élet és irodalom, lelki történesek és filológiai kutatások szálai alkotnak közös szöveg-szóttestet e most megjelent kötetben. Tamási Áron harmadik felesége, Basilides Aliz visszaemlékezéseit felhasználva a kötet bevezető szavai belülről látattják azt az időszakot, melyben az író és későbbi fiatal hitvese megismerték egymást (idézik Tamási Áron menyasszonyának készített jegyajándékát, az író verses(!) vallomását arról, ahogy élete kertjében „tél közepén, egy zöld ág / Boldogan virágba borult” [*Eljegyzés*]), és amelyben barátaik támogató szeretete mellett is virrasztó munkával, mindennapi szűkölködések között fáradoztak a *Bölcső és bagoly* megjelentetésén — évekig hiába. (Abban az időszakban, mikor a regény megjelentetése reménytelennek tűnt, a régi magból új életet hozva született meg a „betűk szántóföldjein” a *Bölcső és bagoly* cselekményvázara épülő költői elbeszélés, a *Bölcső a hegyek között*, melyet eddig csupán néhány lappangó kézirat őrzött.)

Az 1948 végén már betördelt, de a megjelenésre engedélyt végül csak 1953-ban kapott *Bölcső és bagoly* kiadása kálváriájának utolsó stációját rögzíti az a Tamási Áron „*Bölcső és bagoly*” című regényének előzetes megvitatásáról szóló *Jegyzőkönyv*, mely nem csupán egy korszak irodalompolitikai követelményeivel vívott szellemi, lelkiismereti küzdelem, egyfajta egzisztenciális kötélánc dokumentuma, hanem Illyés Gyula, Keszsi Imre vagy Király István lejegyzett szavaival gazdagítja is a regény recepciótörténetét. „Tamási Áronról lévén szó, fölösleges beszélni a mű nyelvi szépségeiről.

Ez a szép nyelv azonban nem a mondanivaló hiányát fedezi, hanem nagyon is a mű lényegéhez tartozó (...). Egységes és teljesen egyöntetű, úgy szólván tagolhatatlan tömbbé teszi a művet...” (Keszti Imre); „...valóban vannak benne jelenetek, ahol a költészet próza. Ahogy Mikszáth tud írni az ő palócáiról, úgy ír Tamási az ő székelyeiről; olyan nagy szeretettel írnak róluk, hogy szinte muzsikává változik...” (Király István). A most megjelent *Bölcső a hegyek között* fontos melléklete a *Bölcső és bagoly* elé (több mint hatvan évvel ezelőtt) írt Előszó is: „Székely faluból származom. (...) Amíg ott éltem azonban, addig nemcsak szegénységben éltem, hanem a természet színeinek (...) játékában is. Az eleven mesék és balladák világában. A szegénység és a mesevilág alakította ki bennem azt a világnézetet, amelyen lényegében sem az iskolák, sem az irodalmi befolyások nem tudtak változtatni...”

És mert „a megsegítő tudomány tarka mezőinél” az olvasó számára is vonzóbb lehet a „kicsi udvar”, a „bagoly” jelképezte tudásnál ősbibb, mélyebb erő a ringó „bölcső”, talán az irodalomtörténeti dokumentumoknál is nagyobb öröm, hogy e kötetben a *Bölcső és bagolyt* most (újra) kezünkbe vehetjük. Hiszen valamiképp mindnyájan „célhoz nem jutó vándorok” vagyunk, kik visszavágyódunk gyermekkorunkba: bárhol is nőtünk fel, szívünkben él egy „Farkaslaka”, „melyet a térképen hiába keresnél”, s ahol „olyan szép és békességes volt minden, hogy az embert örömben fűrésztötte”.

A „székely”, azaz „a régi törökös »sziköl« (...) azt jelentette, hogy valaki örködik egy olyan helyen, ahol valaminek vége van, tehát határ van. Örködik a végeken. (...) S ahol örködik, oda is tartozik, ahhoz a vidékhez” (*Bölcső és bagoly*). E most megjelent könyv is „szikölködik”: örködik az irodalmi feledés és emlékezés határán. Az emlékezésen innen lévő világot óvja, hogy ami egyszer szóból életté született, az el ne vesszék. Irodalomtörténeti dokumentumokból készít új védőpalánkot régi szavak udvara, élete köré. (*Helikon Kiadó, Budapest, 2014*)

TOMPA ZSÓFIA

BABICZKY TIBOR: MAGAS TENGER

Babiczyk Tibor regényének három rétege van. Az egyik az erőszakkal átítatott jelenkori valóság, a második a főhős, a nyomozó álmaiból, emléképeiből, gondolataiból kirajzolódó világkép, a harmadik pedig a kulturális réteg, amely a nyomozó rendkívül kiterjedt olvasmány- és zenei élményeivel kapcsolatos reflexióit tartalmazza.

A Babiczky által ábrázolt világban mindent meghatároz a kíméletlen önérdék. Az emberek „*kí-*

viülről szépek”, valójában azonban „*szánalmas emberi roncok*”. Nem csupán a többnyire horrorisztikus gyilkosságok elkövetői — akiknek személyére az esetek többségében nem derül fény —, de a látzólag normális átlagemberek is azok. A szállodaigazgató — akinek hoteljében meggyilkolnak egy nőt — pontosan fejezi ki a világ állapotát: „*Sohasem történik semmi egyéb, mint hogy közlekedünk a pokol bugyrai között egy keveset.*” A nyomozó kívülről figyel, kommentálja a történeteket, nincs benne sem harag a gyilkosságok elkövetőivel szemben, sem részvét az áldozatok iránt. Babiczkyt nem a nyomozói munka részletei érdeklik, nem a bűntügyek feltárásának mechanizmusa, hanem a főhős lelkében, tudatában lejátszódó folyamatok.

A nyomozó kiégett lélek, önpusztító életet él, alkohollal, cigarettával, kávéval roncolja önmagát, mintha tudatosan törekedne arra, hogy mielőbb érjen véget a földi lét számára, de végig érezzük, hogy ennek súlyos okai lehetnek. Részletekben tárul fel a múltja, gyermekkorától kezdve. Szülei házassága maga volt a rettenet, borbélyként dolgozó apja rendszeresen verte az anyját, aki megadóan tűrte ezt. Am az egész életében gonosz apa halálos ágyán jobb latorként suttogtatja: „*Mindenható Isten.*” A nyomozó bölcsészből lesz rendőrtiszt, abban a reményben, hogy így jobban tud segíteni az embereknek. Azt gondolta magáról, hogy képes különbséget tenni jó és rossz között. „*De rá kellett döbbednie, hogy valójában fogalma sincs, mi a fekete, és mi a fehér. Hogy tökéletesen tanácstalan.*”

A gyermekkorából hiányzó harmónia és biztonság meghatározzák a nyomozó egész további életét. Vágyódik arra, hogy ami szüleinek nem sikerült, azt ő legyen képes megteremteni, de ekor már külön él a feleségétől — aki egyúttal egyetlen szerelme is volt —, gondolatainak, álmainak középpontjában mindig az asszony és a kisfiuk van. A nyomozó magánya totális, „*elvesztett már mindent, amit csak elveszíteni lehetséges.*” Egyedül a hitét tartotta meg, folyamatosan foglalkoztatja őt Isten léte, a transzcendencia megnyilvánulása a világban. A Teremtőhöz ambivalensen viszonyul: „*Isten országa bennünk van. Csak sajnos nem az elvárt istené. És miért van az, hogy az Isten könnyebb elképzelni, mint az országát?*”

A nyomozó idegennek érzi magát, „*itt, a senki földjén, fény és sötétség között.*” Látszólag céltalanul bolyong Isten és az ördög között, de egy Istenről tudomást nem vevő világban keresi a válaszokat az élet alapkérdéseire, saját életének tapasztalataiból, a körülötte zajló történetekből és olvasmány-, valamint zenei élményeiből merítkezik.

A nyomozó egyszer veszíti el csupán az önuralmát, amikor kihallgatja a nőt, aki napokig magára hagyta a három és másfél éves gyermekét.

Egyikük meghalt, másikat kiszáradt. A nő nem bánt meg semmit, és ekkor a nyomozó ökölrel belapítja az orrát: „Megalázottság, kiszolgáltatottság, fájdalom, reménytelenség, félelem. Magának négy napjába került, nekem sikerült belesűrítenem egyetlen másodpercebe.”

Ezt követően derül fény a nyomozó múltjának feldolgozhatatlan tragédiájára: egy gyönyörűnek ígérkező vasárnapi délutánon feleségével és kisfiával cukrászdába mentek, a kisfiú a nyomozó nyakában, aki a küszöbön berogyasztott térdrel lépett át, nehogy a nyakában ülő gyermeke beverje a fejét a szemöldökébe. „Vasárnapi mosoly. A családjáért élő férfi mintaképe.” Am a cukrászdában a nyomozó főlegyenesedett, és a ventilátor levágta a kisfiú fejét.

Babiczy Tibor regényében mintha az eleve elrendelés működné. Az életünkre mindenhol veszélyek leselkednek, s a kisgyermekait napokra magára hagyó anya ugyanolyan tragédia előidézője lesz, mint a fia biztonságáért mindent elkövető apa. Soha seholy nem vagyunk biztonságban, bármelyik pillanatban szörnyűségek történhetnek velünk, vége szakadhat boldognak hitt állapotunknak. Amiben reménykedtünk, hogy az Égből származó üzenet az, amit a nyomozó érez álmában, amikor kisfia egykedvű arcát látja a tengerparton, megsejtve valamit az örökkévalóságból: „Lehet, hogy a fiam ismeri Isten szándékait? Lehet, hogy ő már számolt a kegyelemmel?” Amikor pedig a nyomozó a *Stabat Mater*t hallgatja, eszébe jut, hogy a 26 éves Pergolesi élete utolsó napján fejezte be ezt a művét. „Dühös is lehetett volna. Elátkozhatta volna Istent. Ehelyett kimondta — képes volt kimondani — az áment.”

A kegyelemnek talán ez a lényege: elviselni mindazt, amit Isten ránk néz, legyen bár jó, legyen bár rossz, s bízni az Evangélium igazságában: mindaz a szenvedés, ami itt ér bennünket, semmi ahhoz az örömhöz képest, amiben a túlvilágon lesz részünk. (*Magvető*, Budapest, 2014)

BODNÁR DÁNIEL

PAUL EMOND: EBBŐL SE LESZ SZERELEM

Magyarul legutóbb 2002-ben jelent meg a kortárs francia nyelvű belga prózairodalmat bemutató reprezentatív antológia (*Szerelem a síneken*. Szerk. Lackfi János. Nagyvilág Kiadó), amelynek nyitó írása Paul Emond *Majdnem teljesen elmosódott arcok* című elbeszélése. Emond nyilván nem véletlenül került a kötet élére, hiszen 1979-ben kiadott első regénye, az egyetlen hosszú mondatból álló és azóta már klasszikussá vált *La danse du fumiste* óta hazájában az egyik legismertebb szerző. A nyolcvanas évektől kezdve színdarabokat is ír, melyeket

Belgiumon kívül Franciaországban, az Egyesült Államokban és Kanadában is sikerrel játszanak. Említett regénye magyar fordításának megjelenésekor (*A szemfényvesztő tánca*. Ford. Károly Judit. Babel — Novella, 2011) a Nemzetközi Könyvfesztivál belga díszvendégeként Budapesten járt, ám a hazai kritika nem igazán figyelt fel a könyvére, és eddig még egyetlen darabját sem vitték színre nálunk. A közelmúltban napvilágot látott *Ebből se lesz szerelem* jó alkalom arra, hogy a magyar olvasók, illetve színházi szakemberek is megismerhessék Emond színműveit.

A könyv három rövid, első pillantásra egészen egyszerű és banális történetet bemutató színdarabot tartalmaz. A *Malaga* címűben egy vidéki kisváros vasútállomásán, a vasutasok sztrájkja miatt késő este együtt várakozik a remélt hajnali vonatra egy esküvőről hazafelé tartó házaspár, egy éppen válófélben lévő férfi és egy fiatal, magányos nő, aki nem akar sehová sem utazni, csak társaságra vágyva ment ki az állomásra. A kötet második, címadó darabja egy brüsszeli kiskocsmában játszódik, ahol a hentes Caracala állítólag vár valakit, eközben beszélget a felszolgálónővel, s időnként megjelenik egy monologizáló, „véres arcú férfi” is, akit a rendőrök hagytak helyben, mert a szerelméhez sietve az európai gazdák tüntetése miatt lezárt úton kocsijával felhajtott a járdára. A *Madártej* című darabban pedig egy házaspár tízévi együttélés után békében akar elválni egymástól, ezért elmennek búcsúvacsorára egy kisvendéglőbe, ahol a vendéglős nemcsak kiszolgálja őket, hanem még tovább bonyolítja az életüket. Mindhárom darab kevés szereplőt vonultat fel, és a minimális történések mellett ugyanolyan fontosak a színen lévők által elmesélt történetek és megidézett személyek is. Ugyanis a szereplők többsége leginkább csak beszélni akar, beszélni valakihez, elmondani valamit, talán az egész életét — miközben a másik általában nem is figyel rá, így aztán dialógus helyett sokszor csak monologizálnak, elbeszélnek egymás mellett. Emond a Louvaini Katolikus Egyetemen 1998-ban tartott előadásorozata keretében így vélekedett erről: „Regényeim narrátorainak mintájára legjobb színpadi szereplőim is talán azok, akik a verbális láz állapotában lépnek színre. Beszélniük kell és megint beszélniük (...) El kell például mondaniuk kudarukat és kudaruk miértjét, el kell mondaniuk saját maguknak éppúgy, mint beszélgetőtársuknak”, aki eközben csak arra gondol, hogy „visszavegye a szót, alig figyel beszélgetőtársára, csak azt hallja meg, amit meg akar hallani”. (Paul Emond: *A boldogság egy formája*. Ford. Károly Judit. Babel, 2006, 85–86.) A szerző kisembereket ábrázol, akik nem igazán boldogulnak az életben, egyetlen kapaszkodójuk, menedékük a beszéd, a vallomás és a mesészővés, szóáradatuk mő-

gött pedig látjuk a sebzettségüket is, azt, hogy főleg a magánytól szenvednek. Amanda, a vasútállomáson társaságot kereső fiatal nő ezt mondja: „Egyedül voltam, megint egyedül, megint egészen egyedül, mint mindig, megint teljesen egyedül.” (21.), Caracala szerint pedig: „Az ember mindig egyedül van. Mindig. Akkor is, amikor azt hiszi, hogy már nincs egyedül.” (53.)

Emond a színdarabjaiban hétköznapi és reális helyzetekből indul ki, majd egyre inkább valószínűtlenné válik minden, egymásba olvad reális és lehetséges, banális és szokatlan, kitalált és (rém)álomszerű. Feje tetejére áll a világ, és már maguk a szereplők — s velük együtt az olvasók — sem nagyon tudják, hogyan is állnak a dolgok, mi és miért éppen ez vagy az történik velük, ráadásul vélhetően olykor ők maguk is színlelnek és hazudnak. Például a vasútállomáson várakozó házaspárról kiderül, hogy a férj anyjának esküvőjéről jönnek, aki (bosszúból?) éppen a menyé volt vőlegényével vetette el magát, viszont az rögtön meg is szökött tőle; Flambard, a másnap reggeli válóperére Brüsszelbe igyekvő kereskedelmi képviselő a legszívesebben „kicsontozná” a feleségét, ám miután elszunyókálva álmában már majdnem megteszi, úgy dönt, hogy nem akar valóni, hiszen „végtelen szerelmet” érez iránta; Caracalának éppen azzal a számára ismeretlen „véres arcú” férfival lett volna telefonon megbeszélte üzleti találkozója, aki ki-be rohangál a kocsmából, és folytathatnánk. A fenti példák közül is kitűnik talán, hogy Emond darabjait a bohózat, a burleszk és a paródia elemei uralják, s ez a humor leginkább abszurd, szatirikus humor, ami általában átfordul groteszkbe, vagy éppen tragikomikusba. Az író nagy mesélőként virtuóz módon alkalmazza és forgatja ki a szokványos beszédfordulatokkal és klisékkel, valamint trágárságokkal is tűzdelt hétköznapi nyelvhasználatot, hősei egyszerű neveltségesek és szánni valóan rokonszenvesek, ironikus-groteszk humorát néha mégis erőltetettnek érezzük.

Az emond-i humor előképeit keresve visszanyúlhatnánk akár Charles de Coster pikareszk regényéig, a belga irodalmat részben megalapozó *Thyl Ulenspiegel*ig, persze jóval közelebbi rokonságot találunk például Jarry *Übü királyával*, de főleg Ionesco műveivel (s Agota Kristof színdarabjaira is emlékeztetnek a kötet írásai). Azt is érdemes megemlíteni, hogy Emond a hetvenes években hosszabb időt töltött francia lektorként Pozsonyban és Prágában, ahol felfedezte magának Hašek, Čapek és Hrabal műveit (felesége, a képzőművész Maja Polackova cseh származású, könyveinek borítóján az ő kollázsait láthatjuk). A szerző nem is tagadja íróelődei rá gyakorolt hatását, s a színműveiben számos rejtett és kevésbé rejtett intertextuális utalással találkozunk.

Például a *Malagában* a vasutasstrájk miatt méltatlankodó Flambard így kiált fel: „Hát merre megyünk, kérдем én! Egyenesen a szakadék felé vágatunk! Ez az ország egy ködben vágató, elszabadult vonat.” (7.), ami nyilvánvaló utalás Gogol *Holt lelkejének* Oroszországot szimbolizáló „száguldó trojkájára”. S ha már itt tartunk: Emond színdarabjaiban az egyéni élettörténetek háttérében fel-feltűnnek a mai belga társadalom visszasságai is, bár például az állandó strájkok, az alacsony fizetések és a magas adók emlegetése még az ironikus írói szándék tükrében is közhelyesnek tűnik, s a vallón-flamand (és arab) együttélés kérdéskörére éppen csak utalások történnek — igaz, távolról sem társadalmi drámmal állunk szemben.

A három színmű olvasásának végére érve az első darab legelső mondata juthat az eszünkbe, amely egyébként többször is elhangzik a *Malagában*: „Micsoda história, te jószágos atyáúristen, micsoda história!” S ez a mondat az olvasottak értékelésekor — Paul Emond játékos írói világához is hűen — egyaránt hangozhat részünkről pozitív és negatív értelemben, elképedt tetszésnyilvánításként és hiányérzetet is magában foglaló bosszankodásként. Mindenesetre annyira bizonyos, hogy a belga író darabjainak színrevitele valódi kihívást jelenthetne a magyar rendezők, illetve dramaturgok számára. (Ford. Károly Judit; *Napkút Kiadó*, Budapest, 2014)

BENDE JÓZSEF

RASHAJOK, PAPOK, SZERZETESEK Istenes emberek a cigányok között

A jezsuita rend által fenntartott Párbeszéd Házában évek óta működik Hofher József SJ és Szabóné Kármán Judit vezetésével egy Cigánypasztorációs Műhely, ahol a roma kérdés elsősorban nem etnikai, nem politikai, de még csak nem is szociális, hanem felebaráti kérdés. A Műhelyt látogató szakmai és laikus közönség időről időre körüljárja, milyen szerepet vállalhat az egyház a romák társadalmi beilleszkedésében, és hol van a helyük gyülekezeti közösségeinkben. Ebben a Műhelyben született meg a gondolat, hogy cigány származású papok, szerzetesek történetét megismerjék és megismertessék a nyilvánossággal, olyan nem roma plébánosokéval együtt, akik cigány közösségekben munkálkodnak. Utóbbiak mindennapjainak bemutatását azért tartották fontosnak a szerkesztők, mert ők már ismerik a titkát, „*hogyan lehet testvérként együtt élni cigány közösségekkel*”. Az interjúkat Vojnitsné Kereszty Zsuzsa pszichológus és Békési Ágnes szociológus készítették.

Hofher József, aki a katolikus cigánypasztoráció meghatározó személyisége, az előszóban a ro-

mákkal való első találkozását osztja meg. Cso-bánkai szolgálati idejének leírásából kiderül, mi-csoda finomhangolást igényel egy-egy közösség viszonyrendszerének megismerése. Hangsúlyozza, hogy az egyszerű plébánosból „rashaj”-já (ci-gány nyelven „pap”, a „mi papunk”) való csak nyitottsággal lehet.

Vojnitsné Kereszty Zsuzsa a könyv első lapjain többek között arról ír, végzetes hiba, hogy bár a cigányság hazánk legnagyobb etnikai csoportja, nem ismerjük őket igazán: „nem ülünk egymás asz-talánál, nem osztjuk meg egymással életünk törté-néseit”. A könyv hasábjain felelevenedő kilenc élet-történet lehetőség arra, hogy bepillantást nyerjünk egy tőlünk gondolatban talán távol, de a valóság-ban nagyon is közel lévő világba. A bevezető gon-dolatok után öt roma származású és négy nem ci-gány, de romák körében munkálkodó lelki ember elindulását, mindennapjait, örömeit és kihívásait ismerjük meg.

Balázs József életútját a szabolcsi, ablaktalan putriból az Egri Hittudományi Főiskolán át egészen a borsodbótai plébániáig követjük nyomon. Az úton egy vilyvitányi özvegyasszony indította el, aki a 11 éves cigány fiút egy nap kézen fogta, és elvitte a templomba. „Úgy kell nekiünk kereszténynek lenniünk, hogy mások is megkívánják tőlünk a kereszténységet” — mondja. Somos László kapos-fői plébános cigánypasztorációban végzett mun-kájában a görögkatolikus Sója Miklós szavait vallja magáénak: „Legyel minél többet a cigányok között, és ha nagy, irgalmas szíved van, akkor fogod tudni, hogy mit kell csinálnod! Ha nincs nagy, irgalmas szí-ved, mondhatok neked bármit.” Hangsúlyozza, hogy nincs üdvözítő recept, minden roma közösség más és más, ezért különösen fontos a helyi családok hagyományainak megismerése. A kántorjánosi születésű Lakatos Péter a nyíregyházi Szent Ata-náz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola el-végzése után több északkelet-magyarországi tele-pülésen szolgált, többek között Hodászton. Jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv-tudományi Intézetének munkatársa, doktoran-dusz, a romani–magyar kétnyelvűségből fakadó iskolai hátrányokat vizsgálja. Rávilágít, hogy az istenhit jelentős szerepet játszhat a romák pozítív önértékelésének kialakulásában. Lankó József alsószentmártoni plébános neve ismerősen cseng-het a baranyai beás cigányok közt végzett mun-kája miatt. Részt vett többek között a mánfai Col-legium Martineum megalapításában, és számos baranyai tanoda kialakításában. Arról mesél, mi-lyen út vezetett idáig. Egy hercencsényi romungró

családból származó fiú hivatásválasztásában je-lentős szerepet játszott egy helyi plébános, akinek élete példaértékű volt számára. Csonka Csaba több romamissziós állomás után ma Taron szol-gál. „A diplomamunkámat tehát nyugodtan a sarok-ba dobhatjuk, ugyanezt tehetjük minden nagy okos-sággal is. A törődés, a szeretet a lényeg. Az, ahogyan szeret az ember. Ez működik. Nem kell ehhez doktorátus sem” — vallja. Gergely Dezső papként, és men-tálhigiénés szakemberként is közbenjárt — első-sorban — a budapesti romákért. Dolgozott a HÍD Családsegítő és Módszertani Központban, az Amari Sunto Marija („A mi Máriánk”) cigány-missziós alapítvány alapítója, vezetője. Orsós Mó-zes iskolatársai unszolására kezdte el látogatni a hittanórákat, ma bencés szerzetes. „Senki sem pró-féta a maga hazájában...” — interpretálja sajátos sor-sát, hiszen az ő hivatásválasztása egyben azt is je-lentette, hogy megszakadt a kapcsolata nem vallásos családjával. Egy tótkomlói oláh cigány család gyermekeként nőtt fel Gávodi Róbert, aki 18 éves korában döntött a papi hivatás mellett. El-határozását gyermekkori egyházi élményei alapozták meg. A szegedi szeminárium elvégzése után most Opusztaszeren plébános, valamint a fel-sőoktatásban tanuló roma fiatalokat támogató Sze-gedi Keresztény Roma Szakkollégium lelkésze. „Ha már Isten erre a szolgálatra hívott meg, és ha már cigány származású vagyok, úgy éreztem, fontos, hogy cigányokkal is foglalkozzak. Közülük való vagyok, s kö-telességem támogatni őket, ahogy tudom” — mondja. A kárpátaljai születésű Popva Valér a magyaror-szági baptisták kárpátaljai missziója által és egy helyi római katolikus özvegyasszonnyal folyta-tott beszélgetések révén került közel a valláshoz, végül a ferences rend mellett köteleződött el. Je-lenleg egy budai kolostorban házfőnök-helyettes.

Az egyházak társadalmi felelősségvállalása a romák irányában nem újkeletű, de az utóbbi év-tizedben kezdett intézményes kereteket, tudatos formát ölteni. Ennek része például a 2011-ben megalakult Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat is, amely a négy hazai történelmi egyház összefogásával jött létre, és amelynek elindítá-sában Hofher József szintén kulcsszerepet játszott. Az előszóban azt írja a könyv szereplőiről: „Ad-junk hálát Istennek értük, azért, hogy volt bátorságuk meghívottnak lenni, s azért, hogy mernek tevékenyen dolgozni a cigány–magyar megbékélés érdekében.” (Szerk. Tar Éva; Jézus Társasága Magyarországi Rend-tartománya, Budapest, 2014)

LUKÁCS ÁGNES

A Vigilia folyóirat ára és előfizetési díjai 2015 januárjától nem változnak.

SOMMAIRE

Motifs bibliques dans la littérature hongroise contemporaine

- TAMÁS HALMAI: La Bible et la poésie hongroise contemporaine
 ZOLTÁN SZÉNÁSI: La figure de Caïn dans le recueil *Élőbeszéd* d'István Kemény
 MÁRTON HOVÁNYI: Les rapports de l'oeuvre de Péter Hajnóczy avec la Bible
 ■ Poèmes de György Czigány, Laura Iancu, Balázs Lázár et János Marno
 KATALIN BALÁZS: Sur le poème *Kapcsolat* de János Pilinszky
 ÉVA PETRŐCZI: Cataracte. La chronique d'une maladie
 IMRE ORAVECZ: Extrait du roman *Ókontri*
 ■ Entretien avec l'écrivain Imre Oravec

INHALT

Biblische Motive in der ungarischen Gegenwartsliteratur

- TAMÁS HALMAI: Die Bibel und die zeitgenössische ungarische Dichtung
 ZOLTÁN SZÉNÁSI: Die Figur von Kain in dem Gedichtband *Élőbeszéd* von István Kemény
 MÁRTON HOVÁNYI: Die Beziehung des Lebenswerks von Péter Hajnóczy mit der Bibel
 ■ Gedichte von György Czigány, Laura Iancu, Balázs Lázár und János Marno
 KATALIN BALÁZS: Über das Gedicht *Kapcsolat* von János Pilinszky
 ÉVA PETRŐCZI: Grauer Star. Die Chronik einer Krankheit
 IMRE ORAVECZ: Auszug aus dem Roman *Ókontri*
 ■ Gespräch mit dem Schriftsteller Imre Oravec

CONTENTS

Biblical Motifs in the Contemporary Hungarian Literature

- TAMÁS HALMAI: The Bible and the Contemporary Hungarian Poetry
 ZOLTÁN SZÉNÁSI: The Figure of Cain in the Collection of Poems *Élőbeszéd* by István Kemény
 MÁRTON HOVÁNYI: The Relationship of the Life's Work of Péter Hajnóczy with the Bible
 ■ Poems by György Czigány, Laura Iancu, Balázs Lázár and János Marno
 KATALIN BALÁZS: About the Poem *Kapcsolat* by János Pilinszky
 ÉVA PETRŐCZI: Cataracts. The Chronicle of a Disease
 IMRE ORAVECZ: Extract from the Novel *Ókontri*
 ■ Interview with the Writer Imre Oravec

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomdai munkák: Séd Nyomda Kft., Ügyvezető igazgató: Katona Szilvia

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkzámla száma: OTP.

V. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: egy évre 5.640,- Ft, fél évre 2.820,- Ft, negyed évre 1.410,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 18.000,- Ft/év vagy 100,- USD illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 550 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- TAMÁSI ÁRON
BABICZKY TIBOR
PAUL EMOND
- Hónapról hónapra
Bölcső a hegyek között
Magas tenger
Ebből se lesz szerelem
Rashajok, papok, szerzetesek.
Istenes emberek a cigányok között

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bende József, Bodnár Dániel, Lukács Ágnes,
Rónay László és Tompa Zsófia

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A Vigilia körkérdése
- A piaristák 300 éve Magyarországon
- Báthori Csaba, Cseke Ákos,
Gergely Ágnes, Muszatics Péter,
Pomogáts Béla és Székely János tanulmánya
- Both Gabi, Iancu Laura, Kiss Ottó,
Lackfi János, Turczi István,
Vasadi Péter és Zalán Tibor írása

nka

Nemzeti Kulturális Alap

977004260200514011